

פירוש יפת בן עלי הקראי לספר עובדיה

מהדורה מבוארת ומוערת*

יאיר צורן

מאמר זה בא להציג את פירושו של הפרשן הקראי הגדול יפת בן עלי הלוי לספר עובדיה.¹ יפת חי ופעל במחצית השנייה של המאה העשירית. הוא נולד בעיר בצרה שבעיראק ובשלב בלתי ידוע בחייו עלה ארצה והתיישב בירושלים ושם התנהלה פעילותו. חשיבותו היא בכך שהוא הראשון המציג בפנינו פירוש כמעט שלם למקרא.² פירושו לתרי-עשר הוא הפירוש המקיף הראשון לספרים אלה. קדם לו בכמאה שנה רק פירושו של פרשן קראי אחר, דניאל בן משה אלקומסי, המכונה 'פתרון שנים עשר', שההדיר יצחק דב מרקון. דא עקא, פירוש זה תמציתי ומקוטע. פירושו לעובדיה מחזיק עמוד אחד בלבד.

א. גישתו הפרשנית של יפת

מפעלו הפרשני של יפת הוא חלק ממפעל פרשני הנוקט גישה 'מדעית' כוללת, המבארת את הכתוב בהקשרו ובהתאם לרקעו ההיסטורי.³ בכך אין הוא נבדל מפרשנים קראים

* תודתי נתונה לידידי שולמית אליצור, שלומי אפרתי, יהושע בלאו, חגי בן שמאי, משה בראש, שמעון גת, אורי מלמד, אהרן ממון, מירב נדלר עקירב, דוד סקלר, שמאי פישמן, מנחם קיסטר, שמעון שטובר, שאול שקד, אילנה ששון ועפרה תירוש-בקר שסייעוני במהלך העבודה. תודה מיוחדת למאירה פוליאק, הקוראת מטעם המערכת, על עצותיה הטובות.

1 מאמר זה מבוסס על עבודת גמר לתואר מוסמך שנכתבה בהדרכתה של ד"ר מרים גולדשטיין באוניברסיטה העברית בירושלים. המובאות מפירושי יפת בכתבי היד שבהערות הן בתרגומי, לצד המקור או בלעדיו.

2 לעניין זה ראו: ש' בוטבול, 'פירושו של יפת בן עלי הקראי למגילת רות', ספונות, ח [כג] (תשס"ג), עמ' 460; א' שלוסברג ומ' פוליאק (מהדירים), פירוש יפת בן עלי לספר הושע: מהדורה מוערת, רמת גן תשס"ט, עמ' 10.

3 M. Goldstein, 'The Beginnings of the Transition from Derash to Peshat as Exemplified in Yefet ben Eli's Comment on Psa. 44:24', *Journal of Semitic Studies*, Supplement 13 (2001), pp. 41–64.

אחרים. כפי שהראו אליעזר שלוסברג ומאירה פוליאק במהדורתם לפירושו לספר הושע, יפת נוקט גישה היסטורית מובהקת,⁴ ובניגוד לשאר פרשני ימי הביניים, הוא עושה כן גם כאשר הפסוקים עצמם נוקטים דרך משל ואלגוריה.⁵ אף כך הוא נוהג לאורך רוב פירושו לספר עובדיה. דוגמה טובה לכך ישמש לנו פירושו לפסוק 'ביום שבות זרים חילו' (פסוק יא):

ואומרו 'ביום שבות זרים חילו', ירמוז בו לזמן הסתערותם של מלכי אשור על ארץ ישראל ולשבית צבאות ישראל בשלושה גלים. ואומרו 'ונכרים באו שערי' כוונתו בו התפרשות צבאות אשור בערי ישראל, הרג נשים ועוללים ובזיזת רכוש. ואומרו 'ועל ירושלים ידו גורל' [פירושו יפילו] פור על ירושלים, וסבר כי נפלה בידו, או שירמוז בו לימי נבוכדנצר אשר הטיל גורל על ירושלים כאומרו 'כי עמד מלך בבל אל אם הדרך וג' בימינו היה הקסם ירושלים' (יחזקאל כא, כו-כז). ואומרו 'גם אתה כאחד מהם' נושא שני פירושים: האחד [כי] אדום סייע ביד מלכי אשור כנגד ישראל וחבר גם אל חיל [ה]כשדים והפך [להיות] כאחד מהם ועשה לישראל כאשר עשו להם הכשדים ולכן אמר גם אתה כאחד מהם.

אך יפת אינו מסתפק בכך ומביא מיד פירוש שני, הפירוש 'לדורות':

והפירוש השני ל'גם אתה כאחד מהם', כוונתו בו כי כשם שעשו מלכי אשור לישראל וכשם שעשה מלך בבל לירושלים כן עשית אתה להם בימי בית שני – שבית את ישראל, נכנסת לעריהם, הטלת גורל על ירושלים ולא חדלת להציק להם.

ברם, את פירושו פותח יפת בפירוש היסטורי אסכטולוגי בעל משמעות סמלית עמוקה. את נבואת עובדיה הוא מציג כנבואה על שיבת ציון ועל השיבה מגלות הבית השני. יוצא דופן מבחינה זו הוא פירושו לפסוק 'זדון לבך השיאך' (פסוק ג), שבו מזכיר יפת את ישו בשמו, מציין את עקרון השילוש ('תאלות') ומביא את נוסחו בלשון ארמי: 'אבא ברא ורוחא קדישא',⁶ משום שספר עובדיה נתפס במסורת ישראל כנבואה על הנצרות/ביזנטיון. יפת אינו רואה בנבואת עובדיה נבואה לשעתה כי אם נבואה 'לדורות', לא רק בעלת משמעות היסטורית אלא גם בעלת תכנים נצחיים. פרשנות

4 שם, עמ' 21–26.

5 שם, עמ' 23.

6 עוד לעניין זה ראו להלן, הערה 44.

זו מוציאה את אדום מידי פשוטו – עם החי בשכנות לישראל שמושבו בהר שעיר – והופכת אותו לחלק מרצף היסטורי-סימבולי המסמל את הנצרות לדורותיה:

[ו]אומרו 'זדון לבך השיאך', אפשר כי ירמוז בו אל סיעתו השקרית שאותה המציא ובה בטח ועליה אמר זדון לבך, כי העיז פניו כלפי ריבון העולמים וטען לשילוש, [וכן] טען כי לבורא בן, כאומרם: אבא, ברה ורוח קדישא. והבורא נעלה מן התארים [שבהם מתארים אותו] הבריות. וכך טען גם באיגרת ובספר. וכן טען כי דת האלוהים יתעלה בטלה וכי ספרו קיים ואלה התוצאות. כאן מגיעה עזות המצח לשיאה. וכאשר הם מאמינים כי ישו הוא בנו כטענתם וכי בני ישראל צלבוהו בימי בית שני, האמינו כי ישראל כולם ראויים לכליה ואבדון, אשר על כן החלו לשפוך את דמי ישראל ולהעיז פנים כלפי אלוהים יתעלה בהאמינם בשילוש, וכן כלפי דתו ונביאיו בהאמינם כי נבואותיהם בטלו וכי ההלכה אף היא הומרה באחרת. אף כלפי [בני] אומתו העיזו פניהם, באומרם אלוהינו הרגתם והרגו בהם באכזריות ובעוונות, ולכך ירמוז באומרו 'זדון לבך השיאך'. וזו סיבת התפתותו. כי בראותו שההצלחה מאירה לו פנים האמין [גם] בנכונות טענותיו. וזה מה שפיתתו והגביה לבו עד כי עשה לישראל את שעשה. וכן תיאר את התבצרות עירו, אף היא סיבה לגאווותו, ואמר: 'שכני בחגוי סלע', והוא ארץ ביזנטיון אשר היא כהר נישא שאין גישה אליו, אף לא דרך. ואומרו 'מרום שבתו' ירמוז בו אל קונסטנטינופול ורומא אשר שתיהן ערי הבירה של הממלכה.

במסגרת אקטואליזציה זו הוא אף מרחיב את הדיבור על חלוקת השלטון בארץ בין הנצרות לבין האסלאם – אדום וישמעאל, אך כפי שנראה להלן, לא תמיד הוא נוקט דרך זו בפירושו.⁷ דרכם של הקראים, כמו גם זו של הרבניים, כפי שכבר העירו מרים גולדשטיין ומאירה פוליאק, היא להביא פסוק, או קבוצת פסוקים, לתרגום ולפרשם.⁸ פרשנותו של יפת נושאת לעתים אופי משיחי, ובכלל זה פירושו לכמה מספרי תרי-עשר.⁹

7 על כך ראו להלן, הערות 37, 38, וליד ההפניה להערה 177. התייחסויות נוספות לפרשנות אקטואלית של יפת ראו: שלוסברג ופוליאק (לעיל, הערה 2), עמ' 34–41.

8 ראו: גולדשטיין (לעיל, הערה 3), עמ' 46; M. Polliaek, 'Major Trends in Karaite Biblical Exegesis in the Tenth and Eleventh Centuries', *Karaite Judaism: A Guide to Its History and Literary Sources*, ed. M. Polliaek, Leiden 2003, p. 365.

כללו של דבר, יפת נוקט שני סוגי פרשנות: זו ההיסטורית המתייחסת לזמנו של הנביא מחד גיסא, ומאידך גיסא פרשנות יישומית לדורות (כך אני מעדיף לכנות את הפרשנות הקרויה בפי שלוסברג ופוליאק 'אקטואלית'). פרשנות זו נחלקת לשלושה סוגים: פרשנות המתייחסת לאירועים היסטוריים שונים, למשל ימי הבית השני והימים שלאחר חורבנו; פרשנות אקטואלית המתייחסת לימיו של יפת עצמו, ופרשנות משיחית לעתיד לבוא.

עניין אחר הבולט מאוד בפירושו של יפת הוא התעניינותו הרבה בגאוגרפיה של ארץ ישראל, שדברי הנביא עובדיה נותנים לו הזדמנות נאותה לבטאה.¹⁰ תרגומו של יפת הוא תרגום מילולי קיצוני, המשתעבד למבנה הפסוק בלא להתחשב במבנה המשפט הערבי. כפי שמעירים שלוסברג ופוליאק, בתרגומו משתקפות 'מגמה פרשנית מודעת ושיטה תרגומית מבוקרת', ו'ככל שמעמיקים בפירושו של יפת נחשפת מורכבותם הרעיונית ומקוריותם הספרותית'.¹¹ תופעה לשונית מרתקת שנעמוד עליה כאן היא שבתרגומו מילה נדירה או מרובד לשון גבוה, נוקט יפת אותו משלב בלשון התרגום, אך בפירוש נוקט מילה עממית יותר הנהירה לכול. כך, דרך משל, בבואו לבאר את הצירוף 'בעלו למואב' (דברי הימים א' ד, כב) הוא מתרגם 'צאחבו' ומפרש 'מלכו'.¹² במהלך פירושו נדרש יפת גם לענייני לשון. התופעה הלשונית המרכזית המעסיקה אותו, כמו פרשנים קראיים אחרים, היא צורת המקור.¹³ הפרשנים והמדקקים הקראים רואים צורה זו כעמוד שעליו נשען הדקדוק כולו, כצורת יסוד לכול. הגדיל לעשות בעניין זה אבו פרג' הרון, מדקדק קראי בן המאה האחת עשרה, העוסק במקור כעניין לעצמו ולא, כקודמיו, אגב אורחא. הוא מכנהו 'מוצא הנטייה'.¹⁴

9 על כך ראו: א' שלוסברג ומ' פוליאק, 'תרגומו של יפת בן עלי הקראי לספר עובדיה: מהדורה מוערת ומבוארת', פעמים, 89 (תשס"ב), עמ' 62. המאמר הנזכר מהדיר את תרגום הפסוקים בלבד.

10 ראו: בוטבול (לעיל, הערה 2), עמ' 459, וכן להלן, תרגום הפירוש, הערות 80, 159, 164, 166.

11 ראו לעיל, הערה 8.

12 עוד על כגון דא ראו להלן, הערה 91.

13 ראו פירושו למילה 'ונעתור' (דברי הימים א' ה, כ); בפירושו ל'לילות את קרנות הגוים' (זכריה ב, ד) הוא רואה לנכון, משום מה, לציין כי לפנינו צורת מקור (ראו: כ"י 2א, דף 2247ב). כן הדבר בפירושו ל'להפיר את בריתי אשר כרת' (שם יא, י; ראו פירוש זכריה, כ"י 2א, דף 298א), וכן פירושו לפסוק: 'אקומה נא ואסובבה בעיר בשוקים וברחובות' (שיר השירים ג, ב; ראו: J.J.L. Barges [ed.], *Canticum Canticatorum: Lutetiae, Parisiorum, Prostat Apud Ernestum Leroux Bibliopolam*, Paris 1884, p. 40; נדפס מכתב יד יחיד, הכתוב באותיות ערביות, למעט המילים העבריות). על 'להשתבח בתהלתך' (דברי הימים א' טז, לה) הוא אומר, כי 'להשתבח הוא מקור במשקל להתהלל'.

14 ראו: א' ממון, 'המקור ושם הפעולה בתפיסת אבו אלפרג' הרון', מחקרים בלשון העברית ובלשונות

בהערות על הטקסט התייחסתי לעניינים מילוניים בפירוש ובחנתי את מידת עקביותו של יפת בשימוש במילה זו או אחרת.¹⁵ ניתן לומר כי תרגומו של יפת עקבי במידה רבה אך לא מוחלטת.¹⁶

ב. מקורותיו של יפת בפירוש

מה הם מקורותיו של יפת? שלוסברג ופוליאק מציינים כי יפת נסמך בפירושו הן על פרשנות רבנית הן על פרשנות קראית. לא אחת הוא עושה שימוש בספרות חז"ל. אף ייתכן שהוא נסמך גם על דברים שהגיעו לאוזניו בישיבה. הוא רואה עצמו כמי שבא לסכם את הפרשנות הקראית הקדומה.¹⁷ לא אחת הוא מזכיר 'מפרש אחר', 'פירוש אחר' או 'כמה מפרשים'. האם אלה כינויים קבועים לפרשנים מסוימים? האם הם מכוונים רק לפרשנות קראית או, שמא, גם לזו הרבנית? במקרים רבים ניתן לקבוע כי בכינוי מסוים מכוון יפת לדברי חז"ל, אך במקרים אחרים ברור שהוא מכוון לספרות קראית.¹⁸ שלוסברג ופוליאק משערים כי לא אחת נוקטים הקראים דרך זו כדי לא ללכת בדרכם של חז"ל, המזכירים שם אדם ושם אביו.¹⁹ מכל מקום, בהרבה מקרים לא ניתן לקבוע למי ירמזון מיליו, וכל עוד אין לפנינו מהדורות ראויות לספרות הקראית בת הזמן, לא יהא בידינו ליתן תשובה מלאה לשאלה זו.

ג. השפעת פירושו של יפת על פרשני ימי הביניים

פרשנותו של יפת השפיעה מאוד על פרשנות המקרא הספרדית בימי הביניים. רבי אברהם אבן עזרא מרבה להזכירו ולעיתים מביא מדבריו בלא לנקוב בשמו. נראה כי גם רד"ק ורבי יצחק בן שמואל הספרדי נסמכים לא אחת על פירושו אף שאינם נוקבים בשמו.²⁰

היהודים מוגשים לשלמה מורג, בעריכת מ' בר-אשר, ירושלים תשנ"ו, עמ' 119. עוד לעניין זה ראו להלן, הערה 93.

15 לעניין זה ראו הערות 24, 36, 37, 39, 55, 58, 89, 90, 157, 159, 165, 167.

16 דוגמאות לכך ראו להלן, הערה 71, ובמיוחד הערה 157.

17 ראו: שלוסברג ופוליאק (לעיל, הערה 2), עמ' 70-72.

18 על כך ראו שם, עמ' 86.

19 שם, עמ' 74. עוד לעניין זה ראו להלן, הערה 140.

20 על כך ראו: שלוסברג ופוליאק (לעיל, הערה 2), עמ' 97-100. עוד לעניין זיקתו של רבי יצחק בן

פרשן ספרדי אחר המסתמך על פרשנותו של יפת ולעתים מתפלמס עמה בלא לנקוב בשמו הוא רבי יצחק אבן ג'יאת בפירושו לספר קהלת.²¹ פירושו של יפת זכו לכמה מהדורות ביקורתיות במהלך העשור האחרון והן קידמו מאוד את המחקר, ובכמה מהן נעזרתי כאן. דא עקא, רוב כתביו עודם גנוזים בכתבי יד ומצפים לגואל.

ד. תיאור כתבי היד

לפירושו של יפת לספר עובדיה שישה כתבי יד. שניים שלמים, שלושה חלקיים ואחד שאך תחילתו הגיעה אלינו. נוסף עליהם כתב יד אחד לתרגום הפסוקים בלבד. להלן רשימת כתבי היד המשמשים במהדורתי זו בצירוף קיצוריהם ותיאוריהם המלאים:

- א כ"י אוקספורד בודליאנה Opp. Add. Qu. 168–169, קטלוג נויבאוואר-קאולי 2483, ס' 22195. כולל את הספרים עמוס, עובדיה, יונה, מיכה ונחום. הפירוש לעובדיה מחזיק עשרים דף, שלושים ותשעה עמוד (דפים 80–99א), 16 שורות בכל עמוד. כתיבה מזרחית. הפסוקים מנוקדים על פי ניקוד המסורה והפירוש מנוקד בניקוד ערבי דיאלקטי עליון, כדרך הסופרים הקראים. מאירה פוליאק ואליעזר שלוסברג מתארכים אותו למאה השש עשרה.
- ה כ"י אוקספורד בודליאנה – אוסף הנטינגטון 206, ס' 16245. כולל רק תרגום (תפסיר יפת) לספרי הנביאים. התרגום לעובדיה מחזיק ארבעה עמודים.
- ל כ"י לונדון – הספרייה הבריטית, קטלוג מרגליות 287, London British Library, Or. 2400, ס' 6066. כולל את פירוש יפת להושע, יואל, עמוס ועובדיה. נראה כי זו העתקתו של רבי משה בן אברהם הלוי, וכך זה, יחד עם כ"י בהמ"ל Micr. 338, הכולל את הספרים יונה עד זכריה, היה כתב יד שלם לפירוש תרי-עשר. פירוש עובדיה מחזיק שבעה דפים, שלושה עשר עמודים (עמ' ריח–רל),

שמואל הספרדי לפירושי יפת ראו: ש' שטובר, 'פירוש שמואל לרב יצחק ב"ר שמואל הספרדי – בין מזרח למערב', מחקרים במקרא ובחינוך מוגשים לפרופ' משה ארנד, בעריכת ד' רפל, ירושלים תשנ"ו, עמ' 163–164; הנ"ל, 'נופיה ואתריה של ארץ ישראל בפירושו של רב יצחק בן שמואל הספרדי לספר שמואל', בית מקרא, 47 (ניסן–סיון תשס"ב), עמ' 223–226; הנ"ל, 'פירוש ר' יצחק בן שמואל הספרדי לספר שמואל [בדפוס].

21 על כך ראו: ח' מיטלמן (קיל), 'פירוש ספר 'קהלת' בערבית יהודית המיוחס לר' יצחק אבן ג'יאת: היבטים פילוסופיים ופרשניים, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשנ"ט, עמ' 21–23, 271.

32 שורות בכל עמוד. כתב היד מחזיק 230 עמוד. המאה התשע עשרה. כתיבה מזרחית מרובעת.

19 כ"י פירקוביץ', Evr. Arab I 4256. ס' 57858. דף אחד, שני עמודים (דף וא-ב). מרים גולדשטיין מתארכת אותו למאות השלוש עשרה-הארבע עשרה. הפירוש נקטע לאחר הדף הראשון וממשיך בספרי תרי-עשר אחרים, אף הם מקוטעין, וחותם בספר צפניה.

29 כ"י סנט פטרסבורג, אוסף פירקוביץ' RNL, evr. I 298. כולל את כל ספרי תרי-עשר. הפירוש לספר עובדיה מחזיק שמונה דפים, חמישה עשר עמודים (דפים 128-135א). עשרים ושמונה שורות בכל עמוד. העמוד הראשון חסר. כתב היד פותח במילים 'ורוח קדישא' שבאמצע הפירוש לפסוק ג.

39 כ"י פירקוביץ', Evr. Iv 79. ס' 69522. כולל ארבעה עמודים. כתב יד זה מתחיל באמצע פסוק יח ונמשך עד סוף הפרק. יצא מתחת ידו של בעל כ"י ק, וכך לפנינו כתב יד נוסף כמעט שלם.

ק טריניטי קולג', קימברידג' F.12.118. מתואר בקטלוג Wright, מס' 37. ס' 12139. כולל את סוף הושע, קטעים מיואל, עמוס, עובדיה, יונה ומיכה. פירוש עובדיה מחזיק עשרה דפים, תשעה עשר עמודים (דפים 107-116א). 21 שורות בכל עמוד. פוליאק ושלוסברג מתארכים אותו למאה השבע עשרה. כתב היד מגיע עד אמצע הפירוש לפסוק טז.

כתב היד הטוב ביותר הוא כ"י א ועל פיו התקנתי את נוסח הפנים. דומה כי הוא סובל מעט פחות ממחיקות ומהשמטות. כאשר מושמטות בו מילים המופיעות בשאר כתבי היד השלמתי על פיהם וצינתי זאת. שני לו כ"י 29. הוא נוטה הרבה פחות לקצר מילים ואינו ממיר מילים המציינות מספר סידורי באותיות. כן הוא גורס ביתר עקביות את הכינוי 'ת"ע'.

בנוסף לכתבי יד אלה נעזרתי בכתבי יד ובמהדורות מדעיות לפירושים אחרים פרי עטו, הן לצורך השוואה כאשר הוא מביא פסוקים מתוכם, הן כאשר הוא מביא פסוקים מספר עובדיה בפירושו לספרים אחרים. כך נתאפשר לי לעמוד על קיומן של מקבילות, לציין הבדלים ולשרטט את דיוקנה של פרשנותו לספר בצורה רחבה. ראש לכל אלה הוא, כמובן, פירושו לירמיהו מט, ז-כב, המקביל בפרטים רבים לנבואת עובדיה. כן שימשני פירושו של סלמון בן ירוחם הקראי (מהמאה העשירית) לספר תהלים.

להלן תיאור כתבי היד של פירושי יפת לספרי מקרא אחרים על פי סדר ספרי המקרא:

2 כ"י אדלר, בית המדרש לרבנים JTS Mic. 3357, המאה התשע עשרה. פרס? כתוב באותיות עבריות. פירוש לספר משלי.

אקו תפסיר בראשית, כ"י סנט פטרסבורג, המכון ללימודים מזרחיים B 217. ששת הדפים הראשונים הועתקו בידי דניאל פירוז. פירוש לפרשות וישלח, וישב, מקץ.

2אק כ"י סנט פטרסבורג, המכון ללימודים מזרחיים, B 222, פירוש לפרשות נח, לך לך, וירא, אלה תולדות. הועתק בידי אברהם בן עמרם בשנת 1198. 20 שורות בכל עמוד.

3אק כ"י סנט פטרסבורג, המכון ללימודים מזרחיים, A 141, פירוש לפרשת יתרו. כ"י מזרחי, 144 עמ', 14 שורות בעמוד.

4אק כ"י סנט פטרסבורג, המכון ללימודים מזרחיים, כ"י B 66. פירוש לספר במדבר. כ"י מזרחי, 218 עמ', 20 שורות בעמוד.

5אק כ"י סנט פטרסבורג, המכון ללימודים מזרחיים C 41, שרר דברים פרשות ראה, שופטים, כי תצא. כתיבה יפה מן המאות החמש עשרה-השש עשרה. הועתק בירושלים בשנת 1514 עבור יצחק בן יוסף, הנודע בלשון ערב כעבד אלולי, בידי יהודה בן אברהם אבן אלנקאש. אין זיהוי ודאי.

6אק כ"י סנט פטרסבורג, המכון ללימודים מזרחיים, C 72. פירוש לפרשות כי תבוא, כי תצא, האזינו, וזאת הברכה. תת־כותרת שלא בכתיבת המעתיק: 'תפסיר ארבע פרשיות... מן כלאם מו"ר יפת הלוי אבו עלי אלבצרי'.

7אק כ"י הספריה הלאומית, סנט פטרסבורג, YEVR. Arab 1, כ"י 3354. פירוש יפת לשופטים פרקים ג-ז.

8אק כ"י פטרסבורג, המכון ללימודים מזרחיים, C 36. פירוש יפת למלכים א' עד פרק כא. 23 שורות בכל עמוד. כתב יד זה הוא כתב יד יחיד של הפירוש.

9אק כ"י המכון ללימודים מזרחיים B 135, פירוש לספר יחזקאל.

25 כ"י לונדון, הספרייה הבריטית, Or. 2503. קטלוג מרגליות, 248. מפירוש יפת לירמיהו יד-טו, כו-נב. נעתק כנראה במאה החמש עשרה. גרסותיו קרובות לאלה של Or. 2504 אך נופלות מהן ולעתים אף לוקות בהשמטות. כן חסרים בו דפים אחדים. נראה כי לכ"י זה ולכ"י הספרייה הבריטית Or. 2504 מקור משותף.

35 כ"י לונדון, הספרייה הבריטית, Or. 2553. פירוש לספר משלי. כתב יד מן המאה האחת עשרה באותיות ערביות.

45 כ"י הספרייה הבריטית, Or. 2511, קטלוג מרגליות 296. פירוש לאיוב פרקים

- כג-מב. המעתיק עבד אלואחד בן נצראללה בן מוסי (אהרון בן עזרא בן משה), ממשפחת בני כאתב אלערב. המאה החמש עשרה.
- 55 כ"י לוזאן, יצחק אלישע. פירוש לדברי הימים א' ודברי הימים ב' עד ה, יד. כ"י מזרחי. 233 דף, 466 עמ', 25 שורות בעמ'.
- פ פירוש סלמון בן ירוחים למגילת איכה, RNL Evr. Arab. I 270.
- 49 כ"י סנט פטרסבורג 568, Evr. Arab. I, יפת על ישעיהו בלא ספרור עמודים; נעתק בשנת 1503. את כתב היד הבסיסי העתיק אלעזר אבן אלכזם באותה שנה. מילוי חסרונות מרובים על ידי דניאל פירוז?
- 59 כ"י סנט פטרסבורג 569, Evr. Arab. I, יפת בן עלי, פירוש לישעיהו יח, לב עד הסוף, נעתק בשנת 1503.
- 69 כ"י RNL Evr. Arab. I 174. קטעים מפירוש ספר ירמיהו. כתיבה מזרחית.
- 99 כ"י סנט פטרסבורג, RNL Evr. Arab. I 1395. פירוש יפת בן עלי לדברי הימים א' א, לב-כח, יז. כתיבה מזרחית. 182 דף, 25 שורות לעמוד.
- 109 כ"י סנט פטרסבורג, RNL evr. Arab. I:557. פירוש סלמון בן ירוחים לתהלים ספר ג'. 115 דפים. כתיבה בינונית מן המאה השש עשרה. מצוינים שומרי דפים. הדפים הראשונים ניזוקו בצדם העליון. כנראה כולל את מזמורים עג-פט. נראה שלם אך קשה לוודא בשל הדפים שניזוקו.
- 199 כ"י פריס, המכון לכתבי יד עבריים 282. הועתק בידי יהודה בן דוד אבן אלנקאש בשנים 1514-1515. פירוש לפרשות מצורע, אחרי מות, קדושים. בצילום יש מילים המוסתרות בשוליים הפנימיים בגלל כריכת הספר. אולי יש דפים חסרים אחרי דף 273 (כנראה שלא), אבל יש דפים חסרים אחרי דף 279. אחרי דף 284 יש קולופון ארוך בדפים 163-164א. מכיל את פרשות מצורע (כמעט מן ההתחלה), אחרי מות (70א) וקדושים (166ב). שלוש הפרשיות כמעט שלמות (אולי לגמרי).
- 299 פירוש יפת לפרשות מטות-מסעי, כ"י הספרייה הלאומית בפריס 285. מן המאות השלוש עשרה-הארבע עשרה. 125 דפים.
- 399 כ"י הספרייה הלאומית בפריס, המכון לכתבי יד עבריים, 286, פירוש לספר תהלים פרקים א-מא.
- 499 כ"י פריס 287, HoI a215, פרקים מב-עב.
- 599 כ"י פריס 288 פרקים עג-קו.
- 699 כ"י פריס 289 פרקים קז עד הסוף.
- את הפסוקים ניקדתי על פי ניקוד נוסח המסורה.

המהדורה

תרגום הפירוש

המקור הערבי

1 (80א) ספר עבדיה והו אלספר אלראבע ספר עובדיה, הלוא הוא הספר הרביעי, הפטאריט וישלח הפטרת וישלח.²²

א: חֲזֹן עַבְדִּיהָ כֹּה אָמַר אֲדֹנִי יוֹי לְאָדוֹם שְׁמוּעָה שָׁמְעֵנוּ מֵאֵת יוֹי וְצִיר בְּגוֹיִם שֶׁלַּח קוֹמוּ וְנִקְוָמָה עָלֶיהָ לְמַלְחָמָה:

נבוא עבדיה. כדי קאל אלרב אלאלאה נבואת עובדיה. כה אמר האדון האלוהים בסבב אדום: כבר סמענא מן ענד רב בעניין אדום: ידיעה שמענו מאת ריבון העולמים ולאומות נשלח שליח²³ קומו נקום עליה ללמלחמה. כדי שנקום עליה ללמלחמה.²⁴

הדה אלנבואה קותהא עלי אדום והי תתם עליה פי זמאן עתיד ווצף פיהא מא פעל אללה באדום ג'זא פעלה בישראל. ובשר נבואה זו כוחה על אדום ותתגשם בה בזמן עתיד.²⁵ ותיאר [עובדיה] בה כיצד גמל אלוהים יתעלה לאדום על מה שעשו

22 למנהגי קריאת הפטרות אצל הקראים ראו: י' עופר, 'סדרי נביאים וכתובים', תרביץ, נח (תשמ"ט), עמ' 155-189, ובפרט עמ' 169. וביתר הרחבה: הנ"ל, 'הפטרת שבת הגדול', המעין, לו, ג (תשנ"ו), עמ' 16-20. עופר מראה כיצד עברו הקראים מסדר קריאה תלת-שנתי לסדר חד-שנתי. עוד למנהג קריאת ההפטרה אצל הקראים ראו: ח' בן שמאי, 'על תיק לספר תורה וקישוטיו ועל טקס בר מצווה (?) בבית הכנסת קראי במצרים במאה הי"ב', פעמים, 104 (תשס"ה), עמ' 6, 8; 'הפטרה', האנציקלופדיה התלמודית, י, עמ' א-לא. ידוע לנו כי כבר במאה החמש עשרה החלו הקראים להתדמות לרבניים במנהגיהם. ייתכן כי מעתיק כתב היד מושפע מאוד ממנהגיהם של הרבניים. מכיוון שכתב יד א הוא מן המאה השש עשרה, הוא מעיד על מצב קיים. מעניין כי הוא כתב היד היחיד המשקף זאת.

23 את הפסוק המקביל, 'וציר בגוים שלוח' (ירמיהו מט, יד), הוא מתרגם: 'ורסול פי אלאחזאב מרסול' (ראו: J. A. Sabih [ed.], *Jepheth ben Ali's Book of Jeremiah: A Critical Edition and Linguistic Analysis of the Judeo-Arabic Translation*, London 2009, p. 300), אך בפירוש הוא משתמש במילים 'אמה' או 'אמם'. 'חזב' במובנה זה משמשת גם את רס"ג בתרגומו. ראו: י' בלאו, מילון לטקסטים ערביים-יהודיים מימי הביניים, ירושלים תשס"ו, עמ' 122.

24 נוסח זה מקוים גם בתרגומו לפסוק המקביל. לעומת זאת, בפירושו ל'קומו למלחמה' (ירמיהו מט, יד) מתרגם יפת 'ללחרב' וכך גם מפרש (ראו: סביח, שם). גם בתרגומו לערוך מלחמה' (יואל ב, ה) מותיר יפת את המילה 'מלחמה' ורק בפירוש נוקט את מקבילתה הערבית (ראו: כ"י 29, דף 69ב). את 'ייערוך מלחמה' (דברי הימים א' יט, ט), וכן את 'פני המלחמה' (שם, י) הוא מתרגם 'אל-מלחמה', אך את 'אספו מעריהם ויבאו למלחמה' (שם, ז), את 'היו עמו לפני ארם למלחמה' (שם, יד) ואת 'ייערוך דויד לקראת ארם מלחמה' (שם, יז) הוא מתרגם במילה 'חרב', ועוד כהנה.

25 בדומה לכך מפרש דניאל אלקומסי את המילים 'חזון עובדיה': 'זוהא העתיד להיות באדום'. ראו: ד' אל-קומסי, פתרון שנים עשר, מהדיר י' מרקון, ירושלים תשנ"ח, עמ' 40.

10 איצ'א פי אכר נבותה מא יפעלו ישראל באדום מן אלקתל ואלאסתיצאל. ובשר ברג'וע אלגליות אלדי אנג'לו פי בית ראשון ובית שני ובשר איצ'א ברג'וע אלדולה לישראל עלי מא נשרח כל ואחד פי מוצ'עה. 15

קאל פי צדרהא חזון עבדיה פדל דלך עלי אנהא נבואה אנבאהא (280) אללה [ת"ע] בהא מתל קו' חזון ישעיהו בן אמוץ. והדא אלנבי ע"ה כאן מפצל פי נפסה מן ג'הה שרף אלנבואה ולם יכון אביה ולא אסלאפה בשרפה פלדלך לם ינסבה אלי אבאה ולם ידכר איצ'א אסם בלדה. 20

לישראל. וכן הבטיח בסוף נבואתו את מה שיעשו ישראל לאדום בדרך של הרג והכחדה. ו[עוד] הבטיח כי ישוּבו [מן] הגלויות שגלו בימי בית ראשון ובית שני. וכן הבטיח כי השלטון ישוב לישראל וכל אחד ואחד מהם יבואר במקומו.²⁶

אמר בפתיחתה [של נבואתו] 'חזון עובדיה' וזה מוכיח על כך שזו נבואה שניבא אלוהים יתעלה,²⁷ כאומרו 'חזון ישעיהו בן אמוץ' (ישעיהו א, א).²⁸ ברם, נביא זה עליו השלום היה נכבד בפני עצמו בשל²⁹ כבוד הנבואה. לא אביו, אף לא זקניו, לא [הגיעו] למעמדו ועל כן לא ייחסו לאביו וכן לא הזכיר שם עירו.³⁰

26 כתיבתו של יפת דידקטית מאוד – מן הכלל אל הפרט, ולכך עוד נשוב (ראו להלן, הערה 114).
27 להשמטתן ולהוספתן של מילים כגון זו ראו: ח' בן שמאי, 'מהדורה ונוסחאות מפירושי יפת בן עלי למקרא', עלי ספר, ב (תשל"ו), עמ' 17–32.

28 בתחילת פירושו להושע מבחין יפת בין שלושה סוגי נבואה: דבר, חזון ומשא (ראו: שלוסברג ופוליאק [לעיל, הערה 2], עמ' 143, ובתרגום שם, עמ' 264, וכן הערת המהדירים במבוא, עמ' 46). בפירושו ל'חזון ישעיהו' (ישעיהו א, א) הוא מגדיר 'חזון' כנבואה שהיא 'בחזון ובמראה', כאשר 'הכבוד מקיפם [את הנביאים] והם מתעסקים בו תחת אשר [יתעסקו] בעניני העולם הזה ומתעלמים מהם'. כן הוא מפנה בהקשר זה לפסוק 'אתר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר' (בראשית טו, א).

29 לצירוף 'מן ג'הה' ראו: בלאו [לעיל, הערה 23], עמ' 750–751.

30 בעניין זה הולך יפת בעקבות חז"ל שאמרו: 'כל נביא שנתפרש שמו ושם אביו, נביא בן נביא. וכל שנתפרש שמו ולא שם אביו הוא נביא ולא בן נביא'. ראו: ויקרא רבה, מהדורת מ' מרגליות, ירושלים תשי"ג–תש"ך, ו, ו, עמ' קמג. וכן: 'דאמר עולא: כל מקום ששמו ושם אביו בנבואה, בידוע שהוא נביא בן נביא. שמו ולא שם אביו, בידוע שהוא נביא ולא בן נביא' (בבלי, מגילה טו ע"א). תודתי לידידי שלומי אפרתי על שהפנני למקורות אלה. בדומה לכך יפת בפירושו לפסוק: 'בארה בנו... הוא נשיא לראובני' (דברי הימים א' ה, ו). עוד לעניין ייחוסו של בארה בפירושו של יפת לספר הושע ראו: שלוסברג ופוליאק [לעיל, הערה 2], עמ' 86. לעניין אביו של עמוס ראו גם: מ' נדלר עקירב, פירוש יפת בן עלי לספר עמוס, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר אילן, רמת גן תש"ע, עמ' 91–94. בפתח פירושו לחבקוק הוא אומר: 'ואמר חבקוק הנביא והוא אינו מייחסו אל אביו ולא אל זקניו מפני שהם לא היו בדרגת כבוד כשלו כלומר כבוד הנבואה ולא הייתה להם מעלת כבוד כהונה ויש לראותו בהתאם לעיקרון שציניו בראשית הספר הזה והוא שכל מי שלא נזכר שם עירו הרי הוא מירושלים'. ראו: ע' לבנה כפרי, 'ספר חבקוק בפירושו של יפת בן עלי הלוי הבצרי', ספונות, ו [כא]

ויתכן כי הוא מירושלים כפי שהזכרנו

פימכן אנה מן ירושלם עלי מא קלנא פי בראש הספר.³¹

צדר אלספר וכן לא נאמר מתי ניבא אך מתקבל על

25 ולם ידכר איצ'א פי אי זמאן תנבא פיקרב הדעת כי ניבא בימי עמוס כפי שכבר נזכר

(תשנ"ג), עמ' 101, והמקור שם, עמ' 81. בדומה לכך אומר יפת בפתח פירושו למלאכי: 'ולא ייחסו לאב נכבד מצד הכהונה, המלוכה ולא מצד הנבואה ועל כן לא ייחסו לאביו'. לכך הוא מוסיף, כי גם זמנו אינו נזכר ואומר: 'ויתכן כי היה בימי מלכי יוון ויתכן כי היה קרוב לימי זכריה' (ראו: כ"י 29, דף 316א). לעניין הכבוד שב יפת בפתח פירושו לזכריה, באומרו כי זכריה בן עדו בן ברכיה הוא 'שריף אבן שריף ושרפהם שרף אלנבוה', כלומר 'נכבד בן נכבד וכבודם כבוד הנבואה' (שם, דף 240א). כן הוא מציין (שם) כי הוא מזרע הנבואה ('נסל אלנבוה'). בפירושו לפסוק 'ושם אחותם הצללפוני' (דברי הימים א' ד, ג) אומר יפת: 'ויתכן כי הייתה אחותם זו הנזכרת נכבדת ועל כן הזכיר את שמה'. במסגרת פירושו ל'ואלה מספר הגבורים אשר לדויד' (שם יא, יא) הוא מביא את הפסוק: 'ומנשה נפלו עם דויד בבאו עם פלשתים' (שם יב, כ), וקובע את הכלל הבא: 'ואלה הגיבורים: מהם (מילולית: ובהם) מי שנזכר שמו ושם אביו ושם עירו, מהם מי שנזכר שם אביו לבדו, מהם מי [שנזכר] שם עירו לבדו ומהם מי שנזכר שם השבט אשר הוא [בא] ממנו. והזכיר כל אחד על פי מה (מילולית: במה) שהוא [היה] ידוע ומפורסם בו'. לעומת זאת, בפירושו ל'חזון ישעיה' הוא דן בעניין זה וקובע, על דרך השלילה, כי 'מי שאין לו ייחוס ומקומו אינו נזכר, אות הוא כי הוא מיושבי ירושלים ואין לאביו כבוד באופן זה או אחר, כלומר [כ]נביא, כמלך, כשר או כנשיא' (ראו: כ"י 49, בלא עימוד). מעניין לציין, כי בקטע זה אין הוא מזכיר את עובדיה. בצורה השיטתית ביותר נדונה סוגיה זו בפירושו ל'תחלת דבר ה' בהושע' (הושע א, א; ראו פירוש הושע [לעיל, הערה 2], עמ' 142-143; תרגום, שם, עמ' 262-263). שם הוא מונה את עובדיה עם חבקוק, חגי ומלאכי (ראו שם, עמ' 143, ובתרגום, עמ' 262). עוד אציין, כי בפירושו ל'כי כוס ביד ה' (תהלים עה, ט) הוא מונה את הנביאים והמשוררים שניבאו לגויים ואת הגויים שניבאו עליהם, אך אינו מזכיר לא את עובדיה ולא את אדום: 'ובנבואות ישעיה וירמיה ויחזקאל ועמוס ונחום ושירי דוד ואסף ובני קרח שהתנבאו כולם על הגויים בבל ואשור ומואב ועמון ומצרים ופלשתים וגו'...' (ראו: כ"י 49, דף 27א), אך מיד לאחר מכן מזכיר את היין שבו השקה אלוהים את אדום וישמעאל הנזכרים בהמשך (ראו שם, ב). כל הנביאים שייחוסם או מקומם אינו נזכר, ועובדיה בכללם, נמנים בסיום הקדמת פירושו לאיוב. שם הוא אומר כי איוב היה איש נכבד ולכן נזכר שם ארצו, ומוסיף: 'וכך נאמר על כל נביא ששם אביו אינו נזכר כעמוס, עובדיה, מיכה, נחום, חבקוק, חגי, מלאכי' (ראו: ח' בן שמאי, פירושו הערבי של יפת בן עלי לאיוב א-ה עם תרגום עברי, מבוא, חילופי גרסאות והערות, עבודת מוסמך, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשכ"ט, עמ' 85-86). בפירושו של רס"ג ל'יזה גוים רבים' (ישעיהו נב, טו) מובאת רשימה דומה, אף כי לא זהה, של עמים ונביאים שהתנבאו עליהם: ישעיהו שניבא על בבל, מצרים וזולתם, יואל ונחום שנתנבאו על נינוה, צפניה על פלשתים, זכריה על חדרך ודמשק (זכריה ט, א), ויחזקאל וירמיהו שניבאו כמו ישעיהו לעמים כולם. גם כאן עובדיה ואדום אינם נזכרים (ראו: רס"ג, תפסיד ישעיה, מהדיר י' רצהבי, 'ירושלים תשנ"ו, עמ' רכב, ובתרגום, עמ' שלד). לעניין זה מתייחס גם תנחום בן יוסף הירושלמי (פרשן רבני מן המאה השלוש עשרה) בפירושו אך אינו מרחיב על כך את הדיבור (ה' שי [מהדירה], פירוש תנחום בן יוסף הירושלמי לתרי"עשר, ירושלים תשנ"ב, עמ' 100).

31 הכוונה לראשית פירושו לתרי"עשר, קרי לפירושו להושע א, א (ראו: שלוסברג ופוליאק [לעיל, הערה 2], עמ' 143).

אנה תנבא פי זמאן עמוס כמא תקדם
אלקול פי צדר אלספר. וקד קיל אנה
עבדיה אלדי כאן פי זמאן אחאב.
וקו' כה אמר יוי אלהים הו קול אן אללה
ת"ע קאלה לישראל פכברהם במא יפעל
אדום בהם ומא ינזל אללה ת"ע בה מן
אלעקובה חתי יכון אלכבר ענדהם. פכל
מא ג'רי עליהם חאל מן אדום יקולו קד
תקדם אלנבי בהדא אלקול כקו' שמועה
שמענו יערב אלנבי ען נפסה וען גירה
מן אלאנביא אלדי יתנבו עלי
אדום מתל ירמיהו ויחזקאל ויזאל.³⁰

בראש הספר. ויש אומרים שהוא עובדיה
שהיה בימי אחאב.³²
ואומרו 'כה אמר ה' אלהים' מוכיח על
כך שזה דבר אלוהים שבו הוא מודיעם
מה יעשו להם [בני] אדום, ולא הוציא
אל הפועל את העונש שיענישם בו קודם
שהודיעם עליו,³³ וכל אשר קרה להם קרה
בשל אדום.³⁴ הם אומרים: כבר הקדים
הנביא [לומר] זאת כאומרו 'שמועה
שמענו' [וכך] מייצג הנביא את עצמו וכן
נביאים זולתו הניבאים על אדום כגון
ירמיהו, יחזקאל ויואל עליהם השלום.³⁵
ואומרו כי את הנבואה על אדום כבר

32 גם בפירושו למלכים א' יח, ג מציין יפת כי 'כמה מן החכמים אמרו כי זה עובדיה הנביא שניבא על אדום' (ראו: כ"י אק7, דף 150ב). כך גורס גם תנחום בן יוסף הירושלמי בפירושו (ראו: שי [לעיל, סוף הערה 30]). גם רס"ג הולך בדרך זו אלא שאינו נוקב בשמו של אחאב הרשע כי אם בשמו של יהושפט הצדיק (ראו: רב סעדיה הגאון, ספר הנבחר באמונות ובדעות, מהדורת הרב י' קאפח, ירושלים תשל"ז, עמ' קלח). כל זאת על סמך הגמרא, סנהדרין לט ע"ב. לדברי רס"ג ראו: מ' קוגן, פירוש עובדיה (מקרא לישראל), תל אביב תשנ"ב, עמ' 3. מטעמים אחרים, כמובן, המחקר בימינו נוטה להקדים את עובדיה לירמיהו. לדברי יצחק אבישור: 'אפשר לומר שהנבואה בירמיהו תלויה בזו שבועבדיה ולא להפך' (ראו: י' אבישור, 'למשמע השם עשו בעובדיה ולזיקה בין הנבואות על אדום בעובדיה ובירמיהו', מחקרים בלשון, ז [תשנ"ב], עמ' 9).

33 בבחינת אין עונשין אלא אם כן מזהירין.

34 כאן מגוון יפת בלשונו. תחילה הוא נוקט את השורש 'ג'רי' ובהמשך את השורש 'חלל', או בצורת בינוני של בניין ראשון או בבניין שלישי בזמן עבר.

35 בפירושו 'שמועה שמעתי' (ירמיהו מט, יד) משווה יפת את האמור כאן לאמור שם, תוך שהוא מתייחס לשינוי מ'שמעתי' ל'שמענו', ולומד מכך שעובדיה מזכיר בדבריו גם את ירמיהו ואינו מכנה בכינוי הסתמי 'זולתו' (ראו: כ"י ל2, דף 187א-ב), ומשום כך אינו חוזר על הדברים כאן, כפי שנראה גם להלן. נראה אפוא, שהוא רואה ב'שמענו' מעין לשון נבואה. בפירושו לסיום הנבואה: 'הנה כנשר יעלה וידאה ויפרש כנפיו על בצרה והיה לב גבורי אדום ביום ההוא כלב אשה מצרה' (ירמיהו שם, כב) הוא מונה את כל אלה שניבאו על אדום: 'ודע כי נביאים רבים נתנבאו על אדום והם ישעיהו, ירמיהו, יחזקאל, עובדיה, עמוס, לבד מה שנאמר בתהלות (=תהלים) וזולתו' (שם, דף 191ב). בתחילת פירושו לנבואת ירמיהו על דמשק (שם, כג) מונה יפת את כל העמים שנבואות עליהם הובאו עד כאן: 'לדמשק מתל קו' למצרים, למואב, לבני עמון, לאדום, ולכל הדומה לזה' (ראו שם, דף 192א).

שמענו, כלומר, כבר הודיענו על אודותיה
 ריבון העולמים. ו'ציר בגוים שלח'
 כוונתו [בו] כי באחרית הימים תשלחנה
 האומות [שליחים] זו לזו ובאמצעות
 השליחים יאמרו: קומו ממקומותיכם
 כדי שנחלץ³⁶ להילחם באדום. ובראשית
 נבואתו הזכיר את איבתם של הגויים
 לאדום עד כי [באחרית הימים] ישלחו
 זה אל זה [שליחים] לקראת מלחמה
 בהם. וסיבתו של דבר זה אינה אלא
 מה שקרה בעבר, באשר כבר קדמו לכך
 מצבים באחרית הימים בגין עוצמת
 שלטונו [של אדום]. ובגלל ש[היה] כובש
 ערים בצורות מישמעאל ומזולתו גבה
 לבו.³⁷ וכאשר ראו הגויים כי כבר התחזק
 ונתפרסו מחנותיו נכנסה בהם קנאה,
 ועם זאת חרדו מפניו ושלחו [שליחים]
 זה לזה ונקבצו כדי להילחם [בו] ועל כן
 אמר 'קומו ונקומה עליה למלחמה'.³⁸

פקאל אן כְּבֵר אָדוּם (81א) קד סמענאה,
 40 יעני קד אַנְבֵּאנָא בֵּה רַב אֵלֵע'. וְקו' וְצִיר
 בְּגוֹיִם שְׁלַח יִרִיד אֵן פִּי אֲכָר אֶלְזִמָּאן תִּרְסֵל
 אֶלְאִמִּם בַּעֲץ אֵלִי בַעֲץ וְכִדִּי יִקְלוּ
 עֲלֵי יָד אֶלְרִסֵּל קוּמוּ מִן מוּאֲצ'עִכֶּם
 חֲתִי נִתְעַאֲצ'ד לַמִּלְחָמָה מַע אָדוּם.
 45 פִּדְכֵר פִּי צִדֵּר נְבוּתָה מַעֲאֲדָתָה אֶלְגוּיִם
 לַאֲדוּם חֲתִי יִתְרַאֲסֵלוּ לַמַּחֲאֲרֵבָה עֲלֵיהֶם
 וְלִיס יִכּוֹן הֵדָא אֵלָא בִּסְאֲבָקָה קִד תִּקְדָּמָת
 לֵה וְהִי אַחוּאֵל תִּכּוֹן לֵה פִי אֲכָר אֶלְזִמָּאן
 מִן עֲט'ם דִּוְלָתָה. וּמִן גִּ'הָה מָא יִפְתַּח
 50 בִּלְדָאן חֲצִינָה לִישְׁמַעְאֵל וְגִירָהֶם פִּישְׁמִךְ
 קִלְבָּה עֵנֵד דִּלְךָ. פֶּאֲדָא רֵאוּה אֶלְגוּיִם
 קִד קוּי וְאַנְתְּשֵׁרֶת עֶסֶאכְרָה תִּדְאֲכֵלָהֶם
 אֶלְקִנָּאָה וּמַע דִּלְךָ יִפְזַעוּ עֲלֵי אֲנַפְסָהֶם
 מִנָּה פִּירְסֵלוּ בַּעֲץ אֵלִי בַּעֲץ וְיִגְתְּמַעוּ
 55 לִיחֲאֲרֵבוּה פִּלְדִּלְךָ קָאֵל קוּמוּ וְנִקּוּמָה
 עֲלֵיהָ לַמִּלְחָמָה.

36 הנוסחה שלפנינו מתאששת לנוכח נקיטת אותו פועל (תעאצ'ד) פעמיים נוספות לקראת סיום הפירושו, וכן בפירושו לישעיהו, כפי שעוד נראה (ראו להלן, הערה 157). גם בפירושו לדניאל יא הוא נוקט פועל זה פעמיים, הפעם בבניין הראשון. בפירושו לפסוק טו הוא אומר: 'והם עסאכר כבאר אלתפת למלך אלנגב וע'צדתה' (= 'והם צבאות גדולים שנאספו עם מלך הנגב ובאו לעזרתו'), ובהמשך: 'ויסתאמנו עאלם אלי מלך הצפון מן עסכר מלך אלנגב ויעצ'דה' (= 'ואנשים מאנשי מלך הנגב שמו מבטחם במלך הצפון ונחלצו לעזרתו'). ראו: D. S. Margoliouth, *The Commentary on the Book of Daniel by Jepheth ibn Ali the Karaite*, Oxford 1889, p. 120

37 בפירושו לפסוק 'תפלתה השיא אתך זדון לבך שכני בחגי הסלע' (ירמיהו מט, טז) אומר יפת (שם, דף 188ב): 'והי בלדאן אדום וקלעתה אלחצינה אלמניעה' (= 'ואלה ערי אדום הבצורות שלא ניתן לכובש'). בפירושו לפסוק 'לכן שמעו עצת ה' אשר יעץ אל אדום' (ירמיהו שם, כ) אומר יפת: 'ולה קלעתא חצינה' (ראו: כ"י 25, דף 190א). ובפירושו 'לפתח לבנון דלתיך' (זכריה יא, א) הוא מציג את 'בלד אלוים' כדוגמה לערים בצורות ('בלדאן חצינה'; ראו: כ"י 29, דף 295א).

38 בפירושו ל'וציר בגוים שלח' שבהמשך הפסוק בירמיהו הוא מתייחס גם לעניין גוג ומרחיב את התיאור בפירושו דידן, באומרו כי באחרית הימים, לאחר שיושב ישמעאל ועריו ('מנאברה')

והא אדום הו בלד אלרום אלדי מצ'ו בני וזו אדום, היא ארץ ביזנטיון³⁹ אשר עברו

תיכבשה, וכן לאחר שיובסו שכנו בני אדום, קרי הנוצרים המכונים כאן 'בני יפת', יישלחו שליחים מאומה אחת לחברתה כדי להזעיקם ולומר להם 'הקבצו ובאו' (יחזקאל לט, ז), כמעשה גוג בישראל כנגד אדום (ראו 2, דף 188א-ב). למרבה הצער יפת אינו מפרש את הפסוק ביחזקאל. הקנאה הנזכרת כאן אינה נזכרת בפירושו לפסוק בירמיהו. פירושו לפסוקנו ארוך כמעט פי שניים מפירושו למקבילו בירמיהו, אף שהיינו מצפים שבספר הראשון יאריך ובשני יקצר. לעניין פירושו של יפת לספרי המקרא על הסדר ראו: בוטבול (לעיל, הערה 2), עמ' 460. בפרשו את 'קומו ונעלה עליה למלחמה' (שם) הוא מדגיש: 'לאחר בואכם קומו והתייצבו למלחמה', משום שאמר 'הקבצו ובאו' ורק לאחר מכן 'קומו'.

39 בפירושו ל'זמלכו רביעאה תהוא תקיפה כפרזלא' (דניאל ב, מג) מזהה יפת בבירור את אדום עם ביזנטיון, תוך שהוא מציג תמונה היסטורית ואומר במפורש: 'זוה מלך ביזנטיון טרם יקום מלך מבני ערב', ומוסיף כי ביזנטיון ('אלרום') שלטה בעולם מאה שנה לפני המוסלמים. הוא אף מציין כי בימיו הם חולקים ביניהם את השלטון בעולם, כאשר הביזנטים נמשלים לברזל והמוסלמים, החלשים יותר, לחרס, כלשון הפסוק (ראו: פירוש דניאל [לעיל, הערה 36], עמ' 28-29). גם בפירושו ל'ונתתי את נקמתי באדום' (יחזקאל כה, יד) הוא מזהה את אדום עם ביזנטיון. אשר לרצף היסטורי זה של מלכויות אדום וישמעאל, אומר יפת בפירושו ל'כמעט עד שעברתי מהם' (שיר השירים ג, ד): 'והו זמאן מלך אלרום כלה אלי אן קאם מלך ישמעאל' (= 'הוא תקופת מלכות רומי כולה עד שקמה מלכות ישמעאל'). ראו: ברגס (לעיל, הערה 13), עמ' 41. עוד לעניין המשלחם של הנצרות והאסלאם לחרס ולברזל פתוכים זה בזה ראו: ש' אליצור, פיוטי רבי פינחס הכהן, ירושלים תשס"ד, עמ' 210-212. לחרס המסמל את המלכות החלשה ראו שם, עמ' 210, הערה 62, ועמ' 211. עוד לעניין זה ראו: י' יהלום, 'הפיוט בסבך המלכויות': פיוט ומציאות בשלהי הזמן העתיק, תל אביב תשנ"ט, עמ' 64-106. לדבריו אלה מתייחסת ש' אליצור בהערתה שם. לתקווה להוצאתן של מלכויות אדום וישמעאל מארץ ישראל לעתיד לבוא ראו להלן, הערה 110, וליד הערה 143. בפירושו ל'ראיתי הלילה והנה איש רכב על סוס אדם' (זכריה א, ח) שב יפת ודן בארבע המלכויות ובהסתלקותן (ראו: כ"י 29, דף 243ב). לכך הוא שב בפירושו לזכריה ב, א-ד (שם, דפים 246א-247ב) ומונה גם את ישמעאל עמהן. ראו גם בפירושו לזכריה יא, יג, בזהותו את שני המקלות הנזכרים בפסוק ז עם ארבע המלכויות (ראו שם, דף 299א). ברם, לא תמיד משמשת המילה 'אלרום' במשמעות זו. בפירושו לפסוק 'על שלשה פשעי אדום ועל ארבעה לא אשיבנו' (עמוס א, יא) הוא מדבר על חורבן הבית השני ועל גזרות המלכות בימי אדריאנוס (ראו: נדלר עקירב [לעיל, הערה 30], עמ' 197). גם את דברי יחזקאל על אדום הוא משליך על ימי הבית השני. בפירושו ליחזקאל פרק לה, מזכיר יפת מעבר לאדום המקראית אף את ימי הבית השני. דוגמה נוספת ומיוחדת לעניין זה נוכל למצוא בפירושו ל'וישב יואב ויך את אדום בגיא מלח' (תהלים ס, ב), אף שההקשר ההיסטורי המקראי ברור לגמרי (ראו: כ"י 40, דף 113א). בפירושו ל'מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקי בארצם' (יואל ד, יט) הוא אף מזכיר את טיטוס בשמו (ראו: כ"י 29, דף 283). כך יעשה, לימים, גם רד"ק בפירושו ל'ביום עמדך מנגד' (עובדיה יא). ובפירושו למילים 'גלות החל הזה' (שם, כ) יאמר: 'הוא גלות טיטוס'. זיהוי מפורש נוסף של אדום עם 'אלרום' מוצאים אנו בפירושו של יפת ל'עוררתי בניך ציון על בניך יון' (זכריה ט, יג), באומרו (כ"י 29, דף 289ב): 'לאן בני יון הם אלרום אלדי אכרבו אלקדס ואג'לו אלאמה פי זמאן בית שני' (= 'ביוון שבני יון הם הרומאים שהחריבו את ירושלים והגלו את העם בימי בית שני'). ואולם לא תמיד הוא נוקט את המילה 'אלרום'. כך גם בפירושו ליחזקאל לה, ואפילו בפירושו לירמיהו מט, שמגמתו האנטי נוצרית ברורה ומובהקת. גם בפירושו ל'על משכבי בלילות'

עשו אליה ומלכו עליהם מלך מן בני יון והם אלי אלן מקימין עלי ג'מלתהם פעליהם (81) תנבא עבדיה וגירה.⁶⁰
בני עשו אליה ומלכו עליהם מלכים מבני יון,³⁹ והם כולם קיימים שם עד עצם היום הזה ועליהם התנבאו עובדיה ו[נביאים] זולתו.

ב: הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד:

הודא צגיר ג'עלתך פי אלאחזאב מזדרא אנת ג'דא.

לאחר שהודיע על התקבצות הגויים עליו מצד עוצמת מצבו אמר: הו אדום, מדרגה גבוהה זו שהגעת אליה תחדל ואתה תהפוך קטון באומות תחת אשר היית נורא מאוד.

בעד אן אכבר באג'תמאע אלגוים עליה מן ג'ה'ה ע'ט'ם חאלה קאל לה: יא אדום, סתזול הדא אלמרתבה אלעאליה אלתי וצלת אליהא פתציר קטן פימא בין אלאמם בדל מא כנת נוךא מאד.
ויג'ז אנה פי אכר אמרה יכון קטן תם יציר בזוי. ויג'ז אנה יכון קטן בנקץ עדדה בעד מא כאנת עסאכרה כחול הים פיציר חקיר פי באב אלמרתבה בדל מא הו פי ארפע אלמראתב. ועלי מא הו משאהד מן ע'ט'ם מרתבתה ואדבארה יכון ענד מא תתקוא עליה אלאמם ותקתל פיה כמה ישרח פי מא בעד.⁷⁵

אפשר כי בסוף עניינו יהא [אדום] קטון ויהפוך בזוי ואפשר כי יהא קטון בשל מיעוט אנשיו לאחר שמחנותיו היו כחול הים ויהפוך בזוי מבחינת המדרגה תחת אשר הוא במדרגה הגבוהה ביותר. ובשל מה שהוא רואה באשר לעוצמת מדרגתו וינוס כאשר תגברנה עליו האומות ותהרגנה בו כפי שיבואר להלן.⁴¹

(שיר השירים ג, א) הוא נוקט את המילה 'אלרום' במובן של רומא מסוף ימי הבית השני (ראו פירוש שיר השירים [לעיל, הערה 13], עמ' 40). בפירושו ל'מואב סיר רחצי על אדום' (תהלים ס, י) יפת מציין כי 'אדום רומזת להר שעיר' (ראו: כ"י 4, פס 4118). כך הוא עושה גם בפירושו לפסוק 'למען יירשו את שארית ארץ אדום' (עמוס ט, יב; ראו: נדלר עקירב [לעיל, הערה 30], עמ' 52). הן בפירוש לפסוק זה, הן בפירוש לתהלים ס, י הוא אומר על אדום: 'שיר בה אלי הר שעיר'. אפילו בתרגומו ל'אהלי אדום וישמעאלים מואב והגרים' (תהלים פג, ז), ובפירושו שם, הוא אינו נותן לפסוק פרשנות היסטורית-מקראית או אקטואלית כלשהי (ראו: כ"י 4, פס 484). היוצא מדברינו, שבניגוד לספרות הפשרים הקומרנית, הנוקטת שמות קוד קבועים, הפרשנות הימי ביניימית אינה עושה כן, ויפת הוא דוגמה מובהקת לכך.

לבני עשו הממליכים עליהם מלכים מבני יון מתייחס יפת כבר בפירושו ל'והיה אדום ירשה' (במדבר כד, יח). ראו: צ' אבני, 'משלי בלעם בפירוש יפת בן עלי הקראי', ספונות, ח [כג] (תשס"ג), עמ' 415. לכך מתייחסת נדלר עקירב (לעיל, הערה 30), עמ' 198, הערה 70.

עניין זה מוצג ביתר תמציתיות בפירושו לפסוק המקביל: 'כי הנה קטן נתתיך בגוים בזוי באדם' 41

ג: זֶדוֹן לִבָּהּ הַשִּׁיאָךְ שְׁכֵנִי בַּחְגִּי סִלַּע מְרוֹם שִׁבְתוֹ אִמְר בִּלְבוֹ מִי יוֹרִדְנִי אֶרֶץ:

קחה קלכך אגואך יא סאכן פי דוראן
אלג'בל יא מן פי (א82) אלארתפאע
ג'לוסה יא קאיל פי קלבה מן יחדרני אלי
אלארץ.

80 בעד אן דכר מא ינזל בה מן אלחקריה
קאל: אנמא כאן סבב הלאכך, יא אדום,
הו אנך אתקחת ותם לך דלך פדאכלך
אלגרור תם אנך ראית נפסך פי מרתבה
ג'לילה פלבסת אלגאות וקלת: מן יסתג'רי
עליי ומן יחדרני מן הדה אלמרתבה אלתי
אנא פיהא.

קו' זדון לבך השיאך יג'וז אנה ישיר
בה אלי מדהבה אלבאטל אלדי קד
אבדעה ואתכל עליה וקאל פיה זדון
90 לבך לאנה אתקח בדיא עלי רב אלע'
ואדעא באלתאלות וגעל ללכאלק ולדא'
כמא יקולו אבא וברא ורוח קדשא ג'ל

(ירמיהו מט, טו). שם הוא רק מציין כי 'קטן, כוונתו בו קטן בכוחו לאחר שהיה רב כוח' (ראו: כ"י
22, דף 188א), אך זה היוצא מן הכלל הבא להעיד על הכלל כולו.

42 כפי שמעירים אליעזר שלוסברג ומאירה פוליאק, לפנינו שיבוש גמור (ראו: שלוסברג ופוליאק [לעיל,
הערה 9], עמ' 73, 74 הערה 41).

43 כך מתרגם גם אלקומסי (ראו לעיל, הערה 25). כדרך הימים ההם, גוזר רבי דוד בן אברהם אלפאסי
את המילה 'חגוי' מן השורש הדו-עיצורי 'חג', ולכן גם הוא מתרגם כך (ראו: S.L. Skoss [ed.],
The Hebrew Arabic Dictionary of the Bible Known as Kitab Jami al-Alfaz: Agron.
1, New Haven 1936, p. 519, ll. 33–34). נוסח התרגום לתפוצתך השיא אתך זדון לבך' הוא
'דוראן אלצכר' (= 'עיוגלי הסלע'). כך גם בפירושו ל'יונתי בחגוי הסלע': 'יא חמאמתי פי דוראן
אלצכר' (ראו: פירוש שיר השיירים [לעיל, הערה 13], עמ' 4).

44 כפי שכבר העיר חגי בן שמאי, אין תימה שביטוי זה מופיע בסביבה נוצרית מזרחית. אותה לשון
נוקט יפת בפירושו ל'נעשה אדם בצלמנו כדמותנו' (בראשית א, כו). ראו: ח' בן שמאי, שיטות
המחשבה הדתית של אבו יוסף יעקוב אלקרקסאני ויפת בן עלי, עבודת דוקטור, האוניברסיטה
העברית בירושלים, תשל"ח, ב, נספח ד, עמ' רכה, וכן דיונו שם, א, עמ' 195, הערה 25. מאן מציין
חיבור פולמוסי קדום שבו נוקט המחבר את הלשון 'אבא וברא ורוחא קדושא' (ראו: J. Mann,
'An Early Theological Polemical Work', *Hebrew Union College Annual*, 12–13

- אלכאלק ען צפאת אלמכלוקין תם אנה
 אדעא ברסאלה וכתאב.
 95 ואדעא אן שריעה אללה [ת"ע] בטלת ואן
 כתאבה הו אלתאבת ועליה אלמחצול
 והדא פי גאיה מא יכון מן אלקחה.
 וענד מא אעתקד[ו] פי ישו אן הו ולדה
 (82ב) עלי מא יזעמון וכאנו בני ישראל
 100 קד צלבוה פי זמאן בית שני אעתקדו
 אן ישראל כלהם מסתחקין אלאבאדה
 ואלהלאך פאכדו פי אן יספכו דמי ישר'.
 מן התארים [שבהם מתארים אותו]
 הבריות.⁴⁵ וכך טען גם באיגרת ובספר.
 וכן טען כי דת האלוהים יתעלה בטלה
 וכי ספרו קיים ואלה התוצאות.⁴⁶ כאן
 מגיעה עזות המצח לשיאה. וכאשר הם
 מאמינים כי⁴⁷ ישו⁴⁸ הוא בנו כטענתם
 וכי בני ישראל⁴⁹ צלבוהו בימי בית שני,
 האמינו כי ישראל כולם ראויים לכליה
 ואבדון, אשר על כן החלו לשפוך את דמי
 ישראל ולהעזיז פנים כלפי אלוהים יתעלה

439. p. [1937–1938]), ואף מפנה לפירושו של יפת לפסוק זה (ראו שם, הערה 75). תודתי לירידי
 אורי מלמד שהפנני לעניין זה. עוד לעניין שימושה של הארמית בחיבורים ערביים-יהודיים ראו:
 בלאו (להלן, הערה 59), עמ' 44–45. בפירושו ל'תפלתך השיא אותך זדון לבך שכני בחגוי הסלע'
 נוקט יפת לשון מפורשת ונחרצת אף יותר כלפי הנצרות: 'הקרב [אל השכל] באומרו ותפלתך כי
 ירמוז בו אל הצלוב שרוב האומות קיבלוהו עליהן והולכו שולל על ידו. ואומרו זדון לבך הוא העזת
 פניו כלפי האל באומרו: המשיח הוא בן אלוהים והוא אשר ברא את העולם וכאלה מן הדברים
 שמכחיש השכל. ואפשר כי הזכיר את סיעתו שפיתתה אותו להכניס את האומות בדתו והזכיר את
 התבצרות עירו המוליכה אותו שולל, כלומר את ערי אדום הבצורות שלא ניתן לכובשן' (ראו: כ"י 25,
 דף 188ב). ייחוסה של בריאת העולם לישו שכיח מאוד בפולמוס האנטי-נוצרי, והוא חושף למעשה
 את עומק אמונת השילוש, שהנצרות אינה מעזה לבטא במפורש.
 45 תפיסה זו, המזכירה מאוד את תורת התארים השלייליים של הרמב"ם, מופיעה אצל יפת כבר בפירושו
 לבראשית (ראו: בן שמאי, שם, ב, נספח ב, עמ' סג, וכן דברי המחבר, שם, א, עמ' 230–242). הצירוף
 'צפה אלמכל' מופיע כבר בפירושו לשמות ד, א (ראו: בן שמאי, שם, ב, עמ' קמו), ובפירושו ל'וירד
 ה' על הר סיני' (שמות יט, כ) אומר יפת כי 'לא ייתכן לומר עליו (על האל, יתעלה) כי הוא בתוך
 העולם או חוצה לו באשר אלה הם מתארי הנבראים' (אוצאף אלמכל' לוקין; ראו: כ"י אק3, דף 53ב,
 שורות 7–8).
 46 לפולמוסו של יפת עם טענתם של הנוצרים לביטולה של התורה ראו: שלוסברג ופוליאק (לעיל,
 הערה 9), עמ' 73, הערה 39.
 47 עוד דוגמאות לעניינו של חילוף זה (בין אנה ל-אן הו) ראו: י' בלאו, דקדוק הערבית היהודית של
 ימי-הביניים, ירושלים תשנ"ה, עמ' 221, סעיף 342.
 48 הכתיב יש' מעיד על איחורו של כתב היד, המכיר את דרישת השם יש' כנוטריקון: ימח שמו וזכרו.
 עם זאת, מרים גולדשטיין זיהתה כתיב זה בכתב יד של תולדות ישו מן המאה השלוש עשרה או
 הארבע עשרה. ראו: M. Goldstein, 'Early Jewish-Christian Polemic in Arabic: Judeo-Arabic Versions of Toledot Yeshu', *Ginzei Qedem*, 6 (2010), p. 27*.
 49 אמנם אין מדובר כאן בימי המקרא כי אם בימי הבית השני, והכינוי ליהודים, או ליהודים, הוא ישראל.
 יתרה מזו, 'ישראל' הוא הוא המונח הנוהג כאן, אך ייתכן, כפי שהציע לי ידידי שמעון שטובר, כי
 לפנינו אשגרה לשונית בהשפעת 'בנו אסראיל' שבקוראן.

בהאמינם בשילוש⁵⁰ וכן כלפי דתו ונביאי
בהאמינם כי נבואותיהם בטלו וכי ההלכה
אף היא הומרה באחרת. אף כלפי [בני]
אומתו העיזו פניהם באומרם אלוהינו
הרגתם והרגו בהם באכזריות ובעוונות,
ולכך ירמוז באומרו 'זדון לבך השיאך'. וזו
סיבת התפתותו. כי בראותו שההצלחה
מאירה לו פנים האמין [גם] בנכונות
טענותיו. וזה מה שפיתחו והגביה לבו עד
כי עשה לישראל את שעשה.

וכן תיאר את התבצרות עירו,⁵¹ אף היא
סיבה לגאווותו, ואמר: 'שכני בחגוי סלע',
והוא ארץ ביזנטיון אשר היא כהר נישא
שארין גישה אליו, אף לא דרך. ואומרו
'מרום שבתו' ירמוז בו אל קונסטנטינופול
ורומא⁵² אשר שתיהן ערי הבירה של
הממלכה.⁵³ וכראותו את ארצו בכך אמר:

פאתקחו עלי אללה במא אעתקדו פיה
אלתאלות ואתקחו עלי שריעתה ועלי
אנביאה במא אעתקדו אן נבואתהם
קד בטלת ואלשריעה איצ'א קד נסכת.
ואתקחו איצ'א עלי אמתה בקולהם
אנתם קתלתם אלאהנא ויקתלוהם
בט'לם ותעדי פאלי הדא ישיר בקו' זדון
לבך השיאך והי כאנת סבב אגואה לאנה
ענד מא ראי נפסה מנג'ח אעתקד צחה
מא ידעיה פהו אלדי אגואה ואגרה חתי
פעל בישראל מא פעל.

תם וצף תחצן בלדה אלדי הו איצ'א סבב
אגואה פקאל שכני בחגוי סלע והו בלד
אלרום אלדי הו מתל ג'בל שאמך אלדי
לא יראם לה ולא אליה טריק יצל אליה
מנאה. וקו' מרום שבתו ישיר בה אלי
קצטנטינינה (83א) ורומיה אלתאן המא
מנאבר אלמלך. פענד מא ראי בלדה

50 לדעתי יש לגרוס כאן 'אעתקדו באלתאלות' וכך תרגמתי. התרגום לפי המקור: 'האמינו בו את השילוש'. המילים 'ספכו דמי ישראל' חוזרות בפירושי יפת בשני מקומות נוספים אך בהקשרים היסטוריים שונים. בפירושו ליואל ד, יט, הוא מדבר על ימי מרד החורבן: 'ואומרו "בארצם" אפשר כי כוונתו בו ארץ יהודה אשר בה שפכו את דמי ישראל בימי בית שני ואפשר כי רצה [לומר] בו בארץ אדום' (ראו שם). ואילו בפירושו ל'הוי עיר הדמים' (נחום ג, א) הוא מפרש זאת על מלכי אשור ובבל: "'הוי עיר הדמים", כוונתו [בו] כי אתה שפכת דם נקי, ירמוז בו אל דמי ישראל ששפכו מלכי אשור ובבל' (ראו: H. Hirschfeld [ed.], "Jepheth's Arabic Commentary on Nahum", *Jewish College Publication*, 3 [1911], p. 27). למידת העקיבות בזיהוי של אדום עם הנצרות בפירושו ראו לעיל, הערה 39.

51 המילים 'תחצן בלדה' חוזרות בפירושו לירמיהו מט, טז (ראו לעיל, הערה 37).
52 קונסטנטינופול ורומא הנזכרות כאן מופיעות כבר בפירושו ל'זהיה אדום ירשה' (ראו: אבני [לעיל, הערה 40], עמ' 415, ובתרגום העברי, עמ' 451, הערה 523). זיהוי זה שב ומופיע בפירושו ל'מי יובילני עיר מצור' (תהלים ס, יא). קונסטנטינופול שבה ונזכרת בפירושו לדניאל יא, טו, ומכונה שם 'בלד אלרום' (ראו: פירוש דניאל [לעיל, הערה 36], עמ' 120). עוד ייתכן כי לפנינו גם משחק מילים בין 'מרום' העברית ל'רומיה' הערבית.

53 למילה 'מנבר' ראו: בלאו (לעיל, הערה 23), עמ' 679; ח' בן שמאי וב' קייזה, 'קטעים מפירוש רס"ג

בהדה אלצורה קאל: מי יורידני ארץ, יעני 'מי יורידני ארץ', כלומר, מי יגיע אל ארצי
מן יצל אלי בלדי ויג'ליני חתי אציר פי ויוליכני בגלות⁵⁴ ואהא כאחד הנסיכים
אלגלות ואכון נט'יר אללאמרא אלדי נזלו שהורדו מכסאותיהם וישבו על הארץ.
מן מראתבהם וג'לסו עלי אלארץ.

ד: אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך משם אורידך נאם יוי:

125 אן כנת תשמך מתל אלנסר ואן אג'עאל אם תתרומם כנשר ואם בין כוכבים תתן
תג' על עשך בין אלכואכב מן תם אחרך קנך⁵⁵ משם אורידך אמר ה':
קאל רב אלע"א.

למגילת איכה, גנזי קדם, ד (תשס"ז), עמ' 45, הערה 19; בן שמאי (לעיל, הערה 44), ב, נספח ד,
עמ' רכט, שורה 15. וראו: אבני, שם, עמ' 415, ובתרגום העברי, עמ' 451, הערה 522.
54 לדעתי יש לגרוס אסיר וכך תרגמתי. תופעה זו שכיחה יותר מהתערערות הנחציות, כדברי בלאו
(דקדוק) [לעיל, הערה 47], סעיף 20א, עמ' 37-38). התרגום לפי המקור: 'עד שאהפוך בגלות'.
55 את 'קנך' שבפסוק המקביל, 'אם תגביה כנשר קנך משם אורידך נאם ה' (ירמיהו מט, טז), מתרגם
יפת 'וכרך' (ראו: סביח [לעיל, הערה 23], עמ' 300). את 'לשום במרום קנו' (חבקוק ב, ט) הוא
מתרגם: 'לאג'עאל פי אלאתפאע וכרה' (ראו: כ"י 29, דף 195ב). את 'ושים בסלע קנך' הוא מתרגם:
'ואג'על פי אלצכר וכרך' (אבני [לעיל, הערה 40], עמ' 417). את 'כצפור נודדת מן קנה' (משלי כז,
ח) הוא מתרגם: 'מתל אלטירה אלשארדה מן וכרהא' (ראו: כ"י בהמ"ל 1, דף 78א). תודתי לאילנה
ששון שהפתנה אותי לכתב יד זה. לדבריה, הוא נוקט מילה זו גם בפירוש. הקטע קיים גם בכתב
היד באותיות ערביות שהזכרנו (לעיל, הערה 13). בפירושו ל'יונתי בחגוי הסלע' הוא נוקט מילה זו
ארבע פעמים. את עם ישראל הגולה הוא ממשיך ליונה המגורשת מקנה ושובה ובונה אותו במסתור:
'ומתלהם באלחאממה אלתי כ'ג'ת ען וכרהא. תם אסתולי אלג'ארח עלי דלך אלמוצ'ע פכלמא ראמת
אן תתחלק פי אלהא לתעוד אלי וכרהא לא תצל ולא ימכנהא אבדא תעוד אלי וכרהא אלא בעד
אנצראץ אלג'ארח מן וג'הא... וקולה בחגוי הסלע ארא אנהא קד ג'את אלי כהף עט'ים ונט'רת פיה
מוצ'ע דאר לא יצל אליה בן אדם ג'עלת להא ת'ם וכרא' (= 'וזהמשים' [קרי את עם ישראל] ליונה
היוצאת מקנה. אז השתלט על אותו מקום [עוף] דורס [אלג'ארח] וכל אימת שניסתה בכל כוחה
לפרוש כנף ולהתרומם באוויר כדי לשוב אל קנה לא הגיעה ומעולם לא הניחו לה לשוב אל קנה
אלא לאחר שהעוף הדורס סר מעליה... ו[אשר ל]אומרו בחגוי הסלע, אני סובר כי כבר הגיעה אל
נקיק גדול וראתה בתוכו מקום משכן שאין בן אדם [יכול] להגיע אליו ושם קבעה לה קן'). בסיום
פירושו ל'הוי ציון המלטי יושבת בת בבל' (זכריה ב, יא) כותב יפת (כ"י 29, דף 249ב): '...וארג'עו
אלי בלדכם כמא ירג'ע אלטאיר אלי וכרה אדא אנפלת מן אלפך' (= 'ושובו אל ארצכם כשם שהעוף
שב אל קנו לאחר שנחלץ מן הפח'). את 'קן משלח' (ישעיהו טז, ב) הוא מתרגם 'וכר מסיב'. את
'כנשר יעיר קנו' (דברים לב, יא) הוא מתרגם: 'כאלנסר אלדי יתיר וכרה', ובפירוש (ראו: כ"י אק6,
דף 131ב): 'מתל ציאנהם להם בדיא כאישון עין עלי אלמעני אלדי קלת תם מתל אכראג'הם איאהם
מן ארץ מצרים וסיראנהם פי אלמדבר חתי וצלו אלי ארץ ישראל מתל אלנסר אלדי מן שאנה ינקל
פראכה מן וכרהם אלדי הם פיה ויודיהם אלי אלמואצ'ע אלתי פיהא אלקתלא חתי יאכלון וישרבון
כמא קאל (אויב לט, כז-כח) אם על פיך יגביה נשר וכי ירים קנו משם חפר אכל ואפרוחיו יעלעו
דם' (= 'בעזרתם להם בתחילה כאישון עין על פי הפירוש שאמרת ואחרי כן כגון הוציאו אותם
מארץ מצרים [וכן כגון] מסעיהם במדבר עד שהגיעו לארץ ישראל כנשר הדואג להעביר את אפרוחיו

מקנם. והביאם אל מקום אשר בו הנבלות כדי שיאכלו וישתו כאומרו אם על פיה יגביה נשר וכי ירים קנו משם חפר אכל ואפרוחיו יעלעו דם'). ואולם, בתרגמו את אותו פסוק עצמו באיוב הוא כותב: 'אען אמרך ישמך אלנסר וירפע עשה' (ראו: כ"י 4, דף 123א). את 'כי יקרא קן צפור לפניך' (דברים כב, ו) הוא מתרגם 'אדא יצאדף וקר טאיר בין ידיך' (ראו: כ"י אק5, דף 185א), אך בפירושו הוא כותב (שם, דף 185ב): 'ישיר בה אלי אלמואצ'ע אלמבאחה אלתי הי מלך לוואחד דון ואחד אד כאנת אלעשעש אלתי פי אלמנאזל אכ'רג'ה ואלבסאטין הי לצאחב אלמואצ'ע ולמא כאנת אלטיור בעצ'הא תעשש עלי אלארץ' כק' כי נוצה כי תעזב לארץ ביציה ועל עפר תחמם ויעשש בעצ'הם פי אלכחוף ובעצ'הם יעשש פי אלעשג'אר' (=רמוז בו אל המקומות המופקרים שברשות האחד ולא ברשות זולתו כאשר הקנים שבבתים הם חוצה להם והגנים שייכים לבעל המקומות, ובעוד שמקצת מן הציפורים מקננות על הארץ כאומרו "כי נוצה כי תעזב ביציה לארץ" (איוב לט, יד), מקננים אחרים על העצים'). גם בפירושו לפסוק 'גם צפור מצאה בית ודרור קן לה' (תהלים פד, ד) הוא משלב בין השניים: 'איצ'א טאיר וג'דת בית ואלדורוי וג'דת עש להא' (ראו: כ"י פס4, דף 90ב). ובפירושו (שם, דף 91א): 'זקאל צפור ודרור מן חית אן פי אלעצל שרדו מן בלדהם כמא תשרד אלטירה מן עשהא ופי וכהא אלדי פארקתה ואדא וג'דת סביל אלי אלטיראן תחלקת פי אלהא ורג'עת אלי וכהא ולדלך קאל גם צפור מצאה בית ומתלה קאל יחרדו כצפור ממצרים וגו' (=) ואמר צפור ודרור באשר לכתחילה גורשו מארצם כשם שמגורשת ציפור מקנה והיא מצרה על קנה שאותו נטשה וכאשר מצאה נתיב אל הציפורים היא פורחת באוויר ושבה אל קנה, ולכן אמר יחרדו כצפור ממצרים וגו''). בדומה לכך הוא נוהג בתרגומו ל'ותמצא קקן ידי' (ישעיהו י, יד): 'וג'דת מתל אלעש ידי'. ובפירושו (ראו: כ"י 4פ): 'פמתל אלבלדאן אלדי פתחאה בעש פיה ביי' וליס פיה טיר יחצ'ן וידה בג'נאחה ויצוצי ויהדד כמא תפעל אלחמאם ענד מא יקצד אלקאצד אלי וכהא לאכ'ד ביצ'ה או פראכהא' (=) והמשיל את הערים שכבש לקן ובו ביצים ואין בו ציפור מקננת ומעופפת, מציצת והומה, כפי שעושה היונה כאשר מישוה קרב אל קנה ליטול את ביציה או את אפרוחיה'). את 'קנים תעשה את התבה' (בראשית ו, יד) הוא מתרגם מילולית: 'אעשש' (ראו: כ"י אק1, דף 85א), בניגוד לרס"ג, שתרגם במילה 'טבקאת' (ראו: I. Derenburg [ed.], *Oeuvres Completes* de R. Saadia Ben Iosef al-Fayyumi, Paris 1893, p. 13). כך הוא נוהג גם בתרגום הפסוק 'עם קני אגוע' (איוב כט, יח): 'מע עשי אמות'. ניתן אפוא לומר, כי יפת נוקט חופש לשוני אך משתמש בעיקר במילה 'וכר'. גם סלמון בן ירוחם בפירושו לפסוק זה בתהלים נוקט אותה מילה (ראו: כ"י 10פ, דף 76א): 'איצ'א אלטאיר וג'דת בית ואלדורוי וקר וג'דת להא לאן הדא יש' אלדי כאן כצפור בודד על גג קד וג'ד מאוא ווכר... וקאל מפסר אכ'ר גם צפור אי אן אחסן חאל מנאלאה בית ווכר אלדי ג'עלת פראכהא פיה' (=) משום שישאל זה שהיה כציפור בודד על גג כבר מצא מסתור וקן... ואמר מפרש אחר גם צפור, רוצה לומר שהדבר הטוב ביותר שבכוחה של ציפור להשיג הוא קן ובית שתניח אפרוחיה בתוכו'). 'מנאלאה' היא צורת תמיז ונשתבשה בכתב היד ל'מנא להא'. מי הוא אותו 'מפרש אחר' אינו יודע. את פסוקנו מתרגם גם תנחום בן יוסף הירושלמי: 'זלו כאן ג'על ווכר' (ראו: שי [לעיל, סוף הערה 30], עמ' 101). מילה זו משמשת את רס"ג כמעט דרך קבע. כך, למשל, הוא מתרגם את 'ושים בסלע קנך' ('ותציר פי אלצכ'ר ווכר'); את 'כי ימצא קן צפור לפניך' (דברים כב, ו); את 'כנשר יעיר קנו' (שם לב, יא); ואת 'ודרור קן לה' (תהלים פד, ד). ראו: י' קאפח (מהדיר), פירוש רס"ג על תהלים, ירושלים תשכ"ו, עמ' קצז. ובתרגומו ל'אם על פיה יגביה נשר וכי ירים קנו' (איוב לט, כז): 'אן באמרך ישמך' אלנסר או ירפע וכהא' (הנל' [מהדיר], פירוש רס"ג על איוב, ירושלים תשל"ג, עמ' קצג). את משלי כז, ח הוא מתרגם: 'וכטאיר נאיד מן וכהא', וגם בפירושו

לאחר שסיפר על התבצרות ארצו ולאחר אומרו 'מי יורידני ארץ' אמר לו [האלוהים]: הו, אדום, אתה אמרת 'מי יורידני ארץ' כי ראית עצמך כ'שוכן בחגוי סלע'. אמר לו: הנה כי שגבת במקום שהוא גבוה מכל המקומות כשם שנשר שם קנו במקום הגבוה ביותר והמבוצר ביותר,⁵⁶ כאומרו בו 'סלע ישכן ויתלונן על שן סלע ומצודה. תם לו אנך זדת עלי אלנשר חתי געלת עשך פי אלסמא (83ב) אנא מן תם אחרך אלי אלארץ' פכף תקול מי יורידני ארץ ואנא שכן בחגוי סלע. ויג'ז אן ירד אם תגביה כנשר אלי בלד אדום בג'מלתה. ואם בין כוכבים שים קנך אלי מנבר אלמלך עלי מא קסמנא פי אלפסוק אלאול.

שיים קנך' אל עיר המלוכה כפי שחילקנו בפסוק הקודם.⁵⁷

ה: **אם גנבים באו לך אם שודדי לילה איך נדמיתה הלא יגנבו דים אם בצרים באו לך הלא ישאירו עללות:**

כותב: 'אלטאיר אלמפארק וכרה' (= 'הציפור הנוטשת את קנה'). ראו: הנ"ל (מהדיר), פירוש רס"ג על משלי, ירושלים תשל"ו, עמ' רכ. לעומת זאת, את 'ותמצא קנך ידי' ואת 'קנ משלח' הוא מתרגם במילה 'עש' (ראו: תפסיר ישעיה [לעיל, הערה 30], עמ' כד, כט). כך יתרגם מילה זו, לימים, רבי אברהם בן שלמה, פרשן תימני בן המאה השש עשרה (ראו: כ"י בודליאנה 2488, דף 113ב). מהדורה מדעית לפירושו לישעיהו מכין ידידי אליעזר שלוסברג, ותודתי לו על שהפנני לפירוש זה. בתרגומו ל'עם קני אגוע' נוקט רס"ג דרך שלישית, ומתרגם את המטפורה במילה 'מנזלי' (ראו: רס"ג, איוב, שם, עמ' קמט). מעניין לציין כי אלפאסי במילונו מתייחס אך ורק למילה 'וכר' (ראו: ג'אמע, ב [1945], עמ' 558). בלאו במילונו (לעיל, הערה 23) אינו מתייחס אף לאחת מן השתיים. ניתן אפוא לסכם ולומר, כי חרף הגיוון בתרגומיה של המילה 'קנ', שכיח יותר התרגום 'וכר', בניגוד לימינו, שהמילה 'עש' שכיחה יותר.

כאן מתועדת התערערת הנחציות בכתב היד עצמו. עדות נוספת לתופעה זו מצאתי בתרגומו ל'סלע ישכן ויתלונן' – 'סכ'ר' תחת 'צכ'ר' (ראו: כ"י ל, דף 123א), וכן בתרגומו לדברים כד, כא: 'וכ'צל כ'לסא' (דף 247א). על כגון אלה ראו: בלאו, דקדוק [לעיל, הערה 47], סעיף 18ב, עמ' 36–37. אין הוא מביא כדוגמה את הפועל 'צאר', שבו חילוף זה שכיח מאוד.

מילולית: הראשון. 57

לו אן ג'ו אליך לצוץ או נהאבין אלליל כיף
 אנבכמת אליס כאן יג'דון לעלה יסרקון
 כפוחם או לו אן קטאפין ג'ו אליך אליס
 כאנו יב'קו כצל: 145

הדא אלפסוק ינתט'ם מע קומו ונקומה
 עליה למלחמה. פכאנהם קד וצלו אליהם
 אלאעדא וקד קתלו פיהם ואסבוהם.
 פאכד ינוח עליהם פקאל: יא אדום, לו
 ג'ו אליך לצוץ באלנהאר או לצוץ ינהבוק
 באלליל אליס כאנו יסרקו כפוחם יעני
 במקדאר מא יחמלוה או לו ג'ו קטאפין
 כמא יג'ו אלי אלקום אליס כאנו יב'קו
 כצל. (א84) פכין אנבכמת יא אדום 155

לו באו אליך גנבים או שודדים עם ליל
 כיצד זה נאלמת דום? 58 האם לא מצאו
 וגנבו? 59 דיים? או לו באו אליך בוצרים
 האם לא יותירו עוללות: 60

פסוק זה חובר אל 'קומו ונקומה עליה
 למלחמה', כאילו כבר השיגום האויבים,
 הרגו בהם ולקחום בשבי. 61 אז החל [קרי
 עובדיה] לספור להם וכה אמר: הו, אדום,
 לו באו אליך גנבים ביום או שודדים
 בלילה האם לא היו גונבים דיים, כלומר
 כפי כוחם לשאת? ולו באו אליך בוצרים
 כדרך שהם באים אל הבריות האם לא היו
 מותירים עוללות? 62 ואיך נאלמת דום, הו,

58 גם את 'נדמית' (ישעיהו ו, ה) מתרגם יפת 'אנבכמת', ומפרשו מלשון דומיה. אותה מילה הוא נוקט לתרגום ממילים הגזורות מן השורש 'דמה' באותה המשמעות. את 'ודמית' אמך' ואת 'נדמו עמי' (הושע ד, ה-ו) הוא מתרגם: 'תם אבכם אמך', ובפירוש (שלוסברג ופוליאק [לעיל, הערה 2], עמ' 169): 'יריד בה אני אבכם אמך' (= 'אחר כך אשתיק את אמך... כוונתו אני אשתיק את אמך'; שם, עמ' 305); ו'אנבכמו שעיב' (= 'עמי נאלם דום', שם). את 'נדמה נדמה' (הושע י, טו) הוא מתרגם 'אנבכאם אנבכם' (ראו: שלוסברג ופוליאק, שם, עמ' 223) = 'נאלם אלם' (שם, עמ' 426). ואולם בתרגומו לפסוק 'נדמה שומרון' (הושע שם, ז) גורס: 'אנכרס' = 'נאלם דום' (שם, עמ' 412), בדומה לתרגום 'תאלמנה שפתי שקר' (תהלים לא, יט): 'תנכרסן' (ראו: כ"י פסס, דף 177ב). ובפירוש הוא כותב: 'יריד בה אהל שומרון אנבכם' (או 'אנבכמו') = 'כוונתו שיושבי שומרון נאלמו דום' (שם, עמ' 412). לפנינו אפוא דוגמה לנקיטת לשון גבוהה בתרגום ולשון עממית יותר בפירוש, אלא שמעתיקים אחרים נגדרו אחר לשון הפירוש ופישטו גם את התרגום ל'אנבכם'. על שורש 'בכס' ראו: בלאו (לעיל, הערה 23), עמ' 49א, ועל 'אנכרס', שם, עמ' 75א; הנ"ל (לעיל, הערה 47).

59 על חילוף בין מרפוע למנצוב (יסרקון-יסרקו) ראו: J. Blau, *The Emergence and Linguistic Background of Judaeo-Arabic*. Jerusalem 2000, pp. 28-31; בלאו (לעיל, הערה 47), עמ' 12, סעיף ח; עמ' 125-127, סעיף 175.

60 את 'אם בצרים באו לך לא ישחיתו עוללות' (ירמיהו מט, ט) הוא מתרגם: 'אן כאן גאו אליך' קטאפין לא יב'קון כצל ואן כאן לצוץ באלליל אליס יפסדו כפוחם' (ראו: כ"י 25, דף 184ב). המילה 'אליס' יוצרת סימטריה לתרגום פסוקנו אף שלשון הכתוב בירמיהו היא 'השחיתו דים'.

61 בדומה לאמור כאן אומר יפת בפירושו לעזבה יתמין אני אחיה ואלמנותי עלי תבטחו' (ירמיהו שם, יא). כי אדום 'הרג את הגברים והותיר אלמנות ויתומים. את חלקם לקח בשבי אל ארץ אדום ואת חלקם כלא בספינות' (ראו: כ"י 25, דף 185ב).

62 בעניין זה הוא מרחיב מאוד בפירושו ל'לא תעולל אחרים' (דברים כד, כא; ראו: כ"י אק5, דף

אדום, עד כי נקבצו האויבים עליך ולא הותירו לך דבר כפי שמותירים הגנבים והבוצרים. והמשיל את האויבים הבאים אליו⁶³ לגנבים ביום [וזאת] לשני טעמים. האחד, על שום בואם בגלוי והשני על שום שהגונב ביום חוטף את אשר הוא חוטף ואץ לדרכו. ואמר: אויבים אלה אשר התכוונו להילחם בך ופלו לארצך בגלוי, כיצד זה נאלמת דום עד כי יכלו לך ומדוע זה לא קמת כנגדם עד כי יכלו לחטוף דבר פעוט.

וכן המשילם לשודדי לילה ואף זאת לשני טעמים. האחד [על שום] שהם באים בחשאי ובהיסח הדעת. והשני שהם באים במספר רב ובכלי זין. וכאשר האנשים חשים בהם וצועקים נוטלים השודדים [כל] מה שנופל לידיהם ועוברים משם מחשש לנפשותם. ואמר: הו, אדום, מדוע זה שתקת כאשר השיגוך האויבים וכיצד לא גברו עליהם האנשים וכלו אותם עד כי הסתפקו במה שבידם ועברו משם.

וכן המשילם לבוצרים הנוהגים לבצור אשכולות ולהותיר עוללות לאביונים⁶⁴

חתי אֶסְתַּקְצוּ עֲלֶיךָ אֲלֵאֲעָדָא וְלֹם יִבְקוּ לְךָ שִׂיאַ מֵתֵל מֵא יִבְקוּן אֲלֵלְצוֹן וְכִמָּא יִבְקוּן אֲלֵקְטָאפִין וּמֵתֵל אֲלֵאֲעָדָא אֲלֵדִין יִגְוֹ אֵלֶיהָ בִּלְצוֹן אֲלֵנָהָר לִוְגֵהִין. אַחַד¹⁶⁰ אָנָהם יִגְוֹ ט' אָהָר מִכְשׁוֹף. וְאַלְבֹּ' הוּ אֵן לֵץ אֲלֵנָהָר יִכְטֹף מֵא יִכְטֹף וַיִּמֵּר. פִּקְאֵל הָאוּלִי אֲלֵאֲעָדָא אֲלֵדִי קִצְדוּ מִחֲאֲרִבְתֵּךְ וְדִכְלוּ אֵלֶי בִלְדֵךְ ט' אָהָר מִכְשׁוֹף. כִּיף סִכְתָּת עֲנָהם חֲתִי תִמְכְּנוּ מִנֵּךְ וְלֹם לֹם תִּקְאוּמָהם חֲתִי כִאֲנוּ יִכְטֹפוּ שִׁי יִסִּיר¹⁶⁵

תִּם מֵתֵלָהם בְּשׁוּדְדֵי לֵילָה לִוְגֵהִין אֵיִצָּא. אַחַדְהָמָא הוּ אָנָהם יִגְוֹן סָרָא גִפְלָה. וְאַלְבֹּ' אָנָהם יִגְוֹן בְּעָדָה וְסִלָּחָא. פִּאֲדָא חֶסֶ' אֲלֵנָאס בָּהֶם וְצִאֲחוּ אֲכִדוּ אֲלֵלְצוֹן מֵא וְקַע בִּידָהם וּמְרוּ כּוֹף עֲלֵי אֲנַפְסָהם.¹⁷⁰ פִּקְאֵל יֵא אֲדוּם לֹם סִכְתָּת עֲנֵד מֵא וְצִלָּת אֲלִיךְ אֲלֵאֲעָדָא וְלֹם לֹא גִלְבֵּת עֲלֵיהֶם וְאֲנַפְדָּת עֲלֵיהֶם אֲלֵנָאס חֲתִי כִאֲנוּ קִד אֲכַתְפוּ בְּמֵא אֲכִדוּ וּמְרוּ

תִּם מֵתֵלָהם בִּאֲלֵקְטָאפִין אֲלֵדִי מִן רִסְמָהם¹⁷⁵ (84ב) אֵן יִקְטֹפוּ אֲלֵעֲנָאקִיד וַיִּבְקוּ אֲלֵכָצֵל

247א-ב), בפירושו לויקרא יט, י (ראו: כ"י 109, עמ' 178-184), וכן בפירושו לירמיהו (מט, ז), שבו הוא מביא גם את הפסוק בספר דברים, כדי להמחיש את המצב ההפוך המתואר כאן. את 'בצרים' ו'גנבים' הוא תופס כתקבולת: 'ובאומרו בוצרים הכוונה לגנבים' (ראו: כ"י 25, דף 185א-ב).

63 ייתכן ששיבוש זה נובע מכך שבכתב היד שעמד בפני המעתיק נכתבה האות ך סגורה יותר. שיבוש כגון זה ממש אנו מוצאים בתרגומו ל'זימלך תחתיו חושם' (דברי הימים א' א, מה), ובדומה לו בפירושו ל'זימת הדד' (שם, נא) את הגרסה המשובשת 'בדלך' (ראו: כ"י לוואן, יצחק אלישע, בלא עימוד), תחת הגרסה הנכונה 'בדלה' (ראו: כ"י 99, דף 22).

64 הכתיב 'צ'עפי' מתועד בכל כתבי היד. לתופעה זו ראו: בלאו (לעיל, הערה 47), עמ' 28-29, סעיף 11b.

בצדי דרכים. ואמר: הו, אדום, אויבים
אלה שנלחמו בך והרגו בך לא יותירו
לך פליטים או אנשים חלשים כשם
שהבוצרים מותירים עוללות כי אם
הורגים את כל [מי שב] מחנותיך ואינם
מותירים מהם ולו אחד.⁶⁵

והמשילים לגנבים ולשוודי לילה כיוון
ששיקעו עצמם בשוד וכן המשילים
לבוצרים כי הם הורגים. ואמר 'איך
נדמיתה' כאשר תראם שודדים את כספך
וקנייניך.⁶⁶ ובאומרו בוצרים אינו אומר
'נדמיתה' כי כבר ניתן ביד האויב שהרג בו
ולא הניח לו לחרוץ לשון.

ללצ'עפי ולעאבר אלסביל פקאל יא אדום
האולי אלאעדא אלדי חארבוכ וקתלו
פיך למ יבקו לך פליטים או קום צ'עפי
מתלמא יכלון אלקטאפין אללצל בל
קתלו כל עסכרך ולם יבקו מנה אחדא

180

פמַתְּלֵהֻם בגנבים ושוודי לילה במא
יסתקצו פי באב אלנהב ומַתְּלֵהֻם בבצָרִים
במא יקתלו. וקאל איך נְדַמִּיתָה ענד מא
תראהם ינהבו מאלך ואתאתך וענד מא
קאל בצרים למ יקל נְדַמִּיתָה לאנה קד
חצל ביד אלעדו וקתל פיה פליס ימכנה
ינטק.

185

ו: אִיךְ נַחֲפֹשׁוּ עֲשׂוּ נָבְעוּ מִצַּפְנִי:

איך חיפשו אחר בני⁶⁷ עשו וכיצד נגלו⁶⁸
מטמוניו.

כיף פתֶשׁ אולאד עשו וכיף ט'הרת
מדכוריה.

190

65 בפרשו את המילים 'שדד זרעו ואחיו ושכניו' (שם, י) הוא נוקט לשון חריפה ביותר באומרו: 'ולא
הותיר האויב [ולו אחד מ]עשו ומזרעו ומאחיו ומשכניו כי אם ניקה את הארץ מהם' (ראו: כ"י 2,
דף 185א-ב). תמונה דומה מציג יפת בפירושו ל'מואב סיר רחצי' (תהלים ס, י), בצינו כי ארצם
תנוקה מכול [נטף בלדחם] עד שתהיה ריקה מאדם (ראו: כ"י 4, דף 117ב).

66 את 'זאת כל קנינו אשר רכש בארץ כנען' (בראשית לו, ו) מפרש יפת 'ג'מיע מא מלכה מן גיר אלחיואן
מן אלאתאת' (ראו: כ"י 2, דף 57א) = 'כל הקניין שהיה ברשותו לבד מן החי'. מילה זו משמשת
אותו גם בפירושו ל'מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמל תחת השמש' (קהלת א, ג; ראו: R.M.
Bland [ed.], *The Arabic Commentary of Yepheth ben Ali on the Book of Ecclesiastes*,
(Berkeley 1966, p. 6). ואולם את 'ומושל בכל קנינו' (תהלים קה, כא) הוא מתרגם: 'וסלטאן פי
ג'מיע מלכה' (ראו: כ"י 5, דף 221ב), אולי בגין המילה 'ומושל'.

67 את המילה 'אולאד' מוסיף יפת בשל צורת הרבים 'נחפשו', וכך מפרש את 'נחפשו עשו' כמטונימיה,
כמו אלה שעמדתי עליהן במהלך דיוני בתרגומי של רס"ג (ראו: י' צורן, 'תרגום ופירוש אפס אין
תהו ובהו בכתבי רס"ג', שנחנן לחקר המקרא והמזרח הקדום, יד [תשס"ד], עמ' 221-222, 232).
כך נוהג יפת גם בפירושו ל'נדמה שומרון' (הושע י, ז), כשהוא נוקט את הלשון 'אהל שומרון' (ראו:
שלוסברג ופוליאק [לעיל, הערה 2], עמ' 217). אלקומסי אינו הולך בדדך זו אך נוקט אותו פועל, גם
אם בצורה מעט שונה: 'תפשתו עשו', וכך שומר על צורת הריבוי. שתי הצורות מבטאות את צורת
הסביל. כל אלה מעמידים על השוני בין תרגומים אלה למוחס ליונתן המובא אף בגמרא: 'איכדין
אתבליש עשו אתגלין מטמורוהי'. ראו: א' שפרבר (מהדיר), תרגום יונתן לנביאים, ניויורק תשכ"ב.

למא קאל אם גנבים באו לך תם קאל
 אם בצרים באו לך אכד אלאקרב
 באלאקרב פקאל כיף חתי פתש אולאד
 עשו ואסתקצי עליהם ולם יבקא מנהם
 אחד כמא תבקא כצל אלענב מן בעד 195
 (85א) קטאף אלענאקיד וכיף ט'הרת
 אלמדכוראת אלתי כאנת לה פי אלבלדאן
 דהור וזמאן טויל. ולם יבק אלעדו
 מנהא שיא כמא יבקא מן יד אלגנבים
 200 ואלשודדים. פערף אן אלעדו קד
 אסתקצא פי קתל אלנאס ופי אכד אלנהב
 חתי וצל אלי אלמדכוראת ונהבהא.

ז: עד הגבול שלחוך כל אנשי בריתך השיאוך יכלו לך אנשי שלמך לחמך ישימו מזור
 תחתיה אין תבונה בו:

אלי אלתכם ארסלון כל אנאסי עהדך
 גרוך וקדרו עליך אנאסי סלאמתך טעאמך
 205 יג'עלו סקם תחתך ליס תמיזי פיה.

ג, עמ' 433; בבלי, בבא קמא ג ע"ב. בפירושו לפסוק 'כי אני חשפתי את עשוי גליתי את מסתרי'
 (ירמיהו מט, י) אין יפת מתייחס לפסוקנו (ראו: כ"י 25, דף 185א).

68 הביטוי 'אכד אלאקרב באלאקרב' מופיע כבר בפירושו ל'כי הנה כמוס עמדי חתום באוצרותי' (דברים
 לב, לד; ראו: כ"י אקפ, דף 148א), וכן בפירושו ל'קול יללת רעים כי שדדה אדרתם קול שאגת כפירים
 כי שדד גאון הירדן' (זכריה יא, ג; ראו: כ"י 29, דף 295ב). בדומה לו נוקט יפת בפירושו ל'אדם שת
 אנוש' (דברי הימים א' א, א) את המילים 'דכר אלאקרב באלאקרב'.

69 את 'נבעו' מתרגם רס"ג במילה 'רעית' (ראו: נ' אלוני, 'כתאב אלסבעין לפט'ה', מחקרי לשון וספרות,
 א: פרקי רב סעדיה גאון, ירושלים תשמ"ו, עמ' 54), כלומר במשמעות של 'להנהיג'. ראו: בלאו
 (לעיל, הערה 23), עמ' 253, ושם הוא מפנה לספר השרשים של רבי דוד אלפאסי, עמ' 85. נציין כאן
 כי בחילופי הגרסאות במהדורתו של אלוני, בכתב היד המכונה בפיו א2 (חילופי גרסאות לשורות
 15-16), נוספה גלוסה המתרגמת מילה זו במילה 'פתשת', בהשראת הפועל הארמי 'בעא' והמילה
 'מבעה' שבמשנה (בבא קמא א, א). בניגוד לתרגום הארמי ולתרגומו של יפת, לא נשמר בה הגיוון
 הלשוני שבפסוק. עוד לעניינו של פסוק זה ראו: אבישור (לעיל, הערה 32), עמ' 3-9.

70 תרגום יונתן מתרגם 'מטמורוה'.

71 זו המילה הרגילה אצל יפת לתרגום 'גבול', וכך בממדבר לה. את 'ויגדילו על גבולם' (צפניה ב, ח)
 הוא מתרגם: 'עט'מו עלי תכמהם' (ראו: כ"י 29, דף 216ב).

72 את 'איש שלומי' (תהלים מא, י) מתרגם יפת 'רגל סלאמת' (ראו: כ"י פס3, דף 248א).

הודיע בפסוק זה כי אנשים ש[בני] אדום בטחו בהם זנחום כאשר נקבצו עליהם אויבים. [את אלה] הוא מחלק לשניים: מהם אנשי ברית והם [אלה] שכרתו עמו ברית ודומה כי אלה הארמים הנלחמים לצדו והם אנשי בריתו, ואנו יודעים כי אנשי ברית לוחמים [נזכרים ב]מעשה ענר אשכול וממרא שלחמו לצדו של אברהם ע"ה.⁷⁵ והודיע[נו] כי אנשי בריתו בגדו בו והניחוהו עם הגיעו אל מרכז התחום, ודומה כי יצאו עמו והביאוהו אל גבול תחומו של האויב והניחוהו לנפשו.

ואנשים אחרים שבינו לבנים [שורר] שלום, שכאשר הוא נצרך להם הוא מבקש את עזרתם ועליהם הוא אומר 'השיאוך יכלו לך אנשי שלומך', פיתוהו בהבטיחים לו כי ייצאו עמו וסייעו בידו וכאשר נזקק להם לא יצאו עמו [למלחמה].

ערף פי הדא אלפס' אן אלקום אלדי כאן יתכל עליהם אדום כדלוה פי וקת אג'תמעת עליה אלאעדא וקסמהם עלי קסמין: קום מנהם אנשי ברית והם אלדי ג'רת בינה ובינהם אלעהוד וישבה אנהם 210 אלארמן אלדין יחארבו מעה והם אנשי בריתו. ונעלם אן אנשי (85b) ברית יחארבו מן קצה ענר אשכול וממרא אלדי חארבו מע אברהם. פערף אן אנשי בריתו 215 גדרו בה וכלוה ענד מא וצל אלי ראס אלתיכם פישבה אנהם כרג'ו מעה אלי אן וצלו בה אלי חד תכם אלעדו כלוה תם ואנצפרו ענה.

וקום אכר בינה ובינהם צלח יסתנג'ד בהם פי וקת חאג'תה אליהם ופיהם קאל 220 השיאוך יכלו לך אנשי שלומך פגרוה במא ועודה אנהם (יכרג'ו) יכרג'ו מעה ויעיננה. וענד מא אחתאג' אליהם לם יכרג'ו מעה

73 לתרגום המילה 'מזור' במובן של מחלה ראו: שלוסברג ופוליאק (לעיל, הערה 2), עמ' 263, והערות המהדירים, עמ' 330, הערה 63; ר' ויס, 'ה"הפכים" בלשון המקרא', משוט במקרא, ירושלים תשל"ו, עמ' 150. מן הראוי לציין, כי בדבריו שם הוא מפנה למנחם בן שרוק, המנסה לפרש במובן זה גם את 'מזור' שבירמיהו ל, יג, ובעקבותיו הולכים גם פרשנים ובעלי מילונים חדשים. תודתי לידידי לאה מזור על שהפנתה אותי למאמר זה.

74 את 'ואין בהם תבונה' (דברים לב, כח) הוא מתרגם 'וליס פיהם מיז' (ראו: כ"י אק6, דף 144ב).
75 על עניין זה מרחיב יפת את הדיבור בפירושו ל'והם בעלי ברית אברהם' (בראשית יד, יג), וכן בפירושו ל'ואתה השבעה לי' (שם כא, כג; ראו: כ"י אק2, דפים 108א, 245א-246א). דומה כי 'ארמן' משמשת כאן כשם כללי לגויים. פרשנות זו מתאששת לנוכח העובדה שהארמים אינם נזכרים בפירושו לבראשית יד, טו. תודתי לידידי שאל שקד על שהעיר עיני בנקודה זו. יתרה מזו, 'ארמי' הוא כינוי רווח לגוי בספרות חז"ל. ברם, את הראיה המכרעת לנכונותה של השערה זו מצאתי בתרגומו לפסוק '...פילגשו הארמיה ילדה את מכיר אבי גלעד' (דברי הימים א' ז, יד). שם הוא מתרגם: 'אלארמניה'. זו ההיקרות הנוספת היחידה שמצאתי למילה זו בכתביו. אפילו את לבן הארמי הוא מכנה 'אלארמי' ולא 'אלארמני'.

ואנשי בריתו כרג'ו מעה אלי אן וצלו
 מעה אלי גבול אלעדו וכלוה ומ'ו ואנשי 225
 שלומו גרוה במא קאלו לה אכרג' ונחן
 נעינך פכרג' אלי אלעדו ועמלו מעה
 מרמה חתי כרג' ולם יכרג'ו מעה. ולדלך
 קאל יכלו לך אנשי שלומך יעני אנה תם
 תדבירהם עליך. 230

מזימתם כנגדך.

וקו' לחמך ישימו מז' תח' יחתמל ג'
 תפאסיר:

אחד' (א86) יופסר לחם בדנך מתל המה
 כד'י לחמי. פקאל לחם בדנך יג'עלוה
 אלאעדא סקם תחתך אעני פראשך. ומעני 235
 הדא אלקול הו אן תמכנו מנך אלאעדא
 ענד מא כלוך אנשי בריתך ואנשי שלומך
 פג'רוחך חתי וקעת עלי אלפראש וחל
 אלסקם פי ג'סמך. פדל הדא אלקול עלי
 אן אלעדו יקתל קום פיהם ויג'רח קום 240
 מנהם חתי יקעו עלי אלפראש וינסקם
 בדנהם וימותו.

ואלתפסיר אלתאני יפסר טעאמך יג'עלוה
 סקם ומענאה [הו] אנה בדל מא כאן יג'ב
 אן יטעמוך אלטעאם חתי תקוי רוחך 245
 ג'עלו אלסקם פי בדנך. פמתלה בעליל
 יחתאג' אלי מן יגדיה בגדי יצלח לה חתי
 יברא פיג'יה צדיקה ויגדיה או יסקיה דוא
 אלדי יסבב עליה אלסקם פי בדנה.

76 ייתכן כי גם כאן מסתתר משחק מילים בין 'כלו' לבין 'כ'לו'. על משחק מילים אחר באותו שורש, עם השורש העברי 'כלא', כבר עמדתי בדברי על תרגומו של רס"ג ל'אל תכלא רחמך ממני' (תהלים מ, יב): 'לא תכליני מן רחמתיך' (ראו מאמרי [לעיל, הערה 67], עמ' 217–218), וכמוהו המילה 'מכ'תוך' שהוא נוקט לתרגום 'חתן דמים למולת' (שמות ד, כה).

- 250 פעלי אלתפסיר אלאול יכון ישימו מזור תחת' אלאעדא ועלי אלתפסיר אלתאני ישיר בה אלי אנשי בריתו ואנשי שלומו (86) ומענאה הו אנה ט'ן אנהם ינפעוה פי וקת צ'ייק עליה אלעדו [פלם יפעלו דלך] בל בצ'דה פכאנו צ'רר עליה. 255
- ואלתפסיר אלתאלת הו בזיאדה לפט'ה פיקאל אכלי לחמך והם אלעסכר אלתי גדאיתך עליהם. ותט'ן אנהם יחארבו ענך הם יכדלוך ויסקמו בדנך. פקאל ען אנשי בריתו אנהם כלוה ענד מא וצל אלי אלגבול. ואנשי שלומו דברו עליה תדביר 260 סו ותם להם ואכלי לחמו אהלכוה פי וקת לאחרב, אמא אן יכנו [קד] אסתאמנו אלי אלעדו ורג'עו אליה ואמא אן יכון כאמרו עליה וקתלו פיה ונהבו. 265
- וקו' אין תבונה בו [יעני] אן ענד מא חלת בה הדה אלאמרא' לם יבק לה תמייז ולא תדביר פיתלטף פי אחואלה חתי יתבת פי בלדה אלא לם יבק לה תבונה 270 פלדלך הלך כמא קאל באין תחבולות יפל עם ותשועה ברב יועץ.
- ולפי הפירוש הראשון מתייחסות [המילים] ישימו מזור תחתך [אל] האויבים, ולפי הפירוש השני הן רומזות לאנשי בריתו ולאנשי שלומו, ופירושו שסבר כי יועילו לו כאשר יצור עליו אויב [אלא שהם לא כן עשו] כי אם הזיקו לו. אך הפירוש השלישי עניינו בהוספת מילה ונאמר 'אכלי לחמך' והם המחנה ש[אנשיו] חייבים להזינך. ותסבור כי הם לוחמים וכי יזניחוך ויטילו חולי בגופך. ועל אנשי בריתו אמר כי הפקירוהו עם הגיעו עד הגבול.⁷⁷ ואנשי שלומו חרשו עליו מזימות ועלתה בידם ואוכלי לחמו האבדוהו בעת המלחמה. בין אם שמו מבטחם באויב ושבו אליו, בין אם קשרו נגדו (קרי נגד אדום), הרגו באנשיו ושדדו[הו].⁷⁸
- ואמרו 'אין תבונה בו' פירושו כי בעת שפקדוהו אותם חוליים לא נותרה בו תבונה, אף לא מזימה, ושבע נחת ממצבו עד כדי כך שקבע את מושבו בארצו אלא שלא נותרה בו תבונה ועל כן אבד, כאמרו 'באין תחבולות יפל עם ותשועה ברב יועץ' (משלי יא, יד).⁷⁸

77 בפירושו ל'ונתתיה חרבה מתימן' (יחזקאל כה, יג) הוא מדגיש כי דדן היא עיר גדולה ('מנבר עט'מה'), שתפול בעתיד בידי הגויים, ואת המלאכה ישלימו ישראל 'כפי שביאר עובדיהו בראשית נבואתו: "על (יש לגרוס עד) הגבול שלחוך כל אנשי בריתך" ואמר בסופה "והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש" (עובדיה, יח). המילה 'תכם' היא המילה המשמשת את יפת בדרך כלל לתרגום 'גבול'. ברם, במהלך הפירוש הוא משתמש גם בצירוף 'חד תכם'. בפירושו לדברי הימים א' ז, כט הוא נוקט כאחד את הצירופים 'תכם אפרים' ו'חד בנימין'. 78 היה צריך לגרוס 'ונהבוהו', בדומה לפעלים שלפניו.

ח: הלא ביום ההוא נאם יי והאבדתי חכמים מאדום ותבונה מהר עשו:

(א87) אליס פי דלך אלזמאן קאל רב האם לא אמר ריבון העולמים: באותה עת אלע' אביד אלחכמא מן בלד אדום ואביד אצחאב אלתימייז מן ג'בל עשו.

275 קו' אין תבונה בו ופיה מענאין. אחדהם קאל אליס פי דלך אלזמאן אלדי תג'תמע אלאעדא עלי אדום אביד אלחכמים ואלנבונים מנהם פיתח'ירו ולא יצלו אלי תדביר ידברוה והדא קד ילחק אלנאס פי אלאוקאת אלתי אפרט עליהם אלגמום. 280 ואלתאני הו אן אלעדו יקתלהם ולם יבקי מנהם לא חכם ולא נבון ואדא באדת אלחכמים ואלנבונים באדת אלבלד.

שרח וקו' מהר עשו יחתמל תפסירין: אחד' אמא אן יכון סמא בלד אלרום הר 285 עשו בחית אנהם סכנו פיה ומלכוה כמא יקול ארץ כנען ענד מא מלכוהא בני כנען וסכנו פיהא וכדלך סמאהא ארץ ישראל ענד מא מלכוהא ישראל או יכון הר עשו

79 ראו: כ"י 3, דפים 333-334. על כתב יד זה מבססת אילנה ששון את מהדורתה המדעית לפירוש העומדת לראות אור בהוצאת בריל, ואני מודה לה על שהפנתה את תשומת לבי אליו. כפי שהעירתי אילנה ששון, מובא הפסוק כאן בהקשר של בגידת בעלי בריתו של אדום בו, שאותה רואה יפת בין היתר כפועל יוצא מהיעדרה של עצה טובה שבלעדיה לא ייכנו ממלכה ושלטון.

80 בניגוד לנקיטת השם העברי כאן, נוקט יפת בכמה מקומות בתרגומו הערבי: את הפסוק 'ה' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום' (שופטים ה, ד) הוא מתרגם 'מן נאחיה אלשראה' (ראו: כ"י אק7, דף 25א). בפסוק 'אלי קרא משעיר' (ישעיהו כא, יא) הוא חורג מתרגום גרדא ומוסיף זיהוי: 'אלי מנאדי מן נאחיה ג'בל אלשרי והו שעיר' (ראו: כ"י 59, דף 210א). את 'וישב עשו בהר שעיר' הוא מתרגם 'פי ג'בל אלשראה' - הפעם היחידה שהוא מתרגם את 'שעיר' בפרשה כולה. את 'אדום, מואב ובני עמון' (דניאל יא, מה) הוא מתרגם: 'ג'בל אלשרי ומואב וטרף בני עמון' (ראו: פירוש דניאל [לעיל, הערה 36], עמ' 132), וכן 'ג'בל אלשרי' (ראו שם, עמ' 135). ואת הפסוק 'ומהם מן בני שמעון הלכו להר שעיר' (דברי הימים א' ד, מב) הוא מתרגם 'ג'בל אלשראה'. לקראת סוף פירושו לפרק הוא נוקט פעמיים את המילים 'הר שעיר' (שם ח, ז-ח). ואמנם, הרושם המתקבל הוא כי על פי רוב מעדיף יפת להיצמד לשמות העבריים. ראו: שטובר, נופים (לעיל, הערה 20), עמ' 226. גם רס"ג מתרגם מילה

290 הר שעיר ויכון תפסיר עשו מן אהל ג'בל עשו והדא אלטריק תסתעמלה (87ב) אללה פי עדה מואצ'ע כמא יקול זכרה ירושלם ימי עניה ויריד בה אהל ירושלם. וכוונתו בו אנשי ירושלם.⁸¹

ט: וחתו גבוריק תימן למען יכרת איש מהר עשו מקטל:

295 ותנדער ג'באברתך יא תימן לאג'ל ינקטע אלאנסאן מן ג'בל עשו מן אלקתל.

300 בעד אן דכר אבאדה אלחכמים ואלנבונים ערף אן אלגבורים ינדערו קדאם אלעדו ולא ימכנהם אן (יחארבו) [יהרבו] ואדא תם עליה אבאדה אלמדברין ואלנבונים ואלמחארבין לס יבק לה[ם] רג'א.

305 וקו' גבוריק תימן ישה אן אלחכמים ואלנבונים ואלגבורים כאנו פי תימן אכתר מן גיראה לאנה קאל פי ירמיהו האין עוד חכמה בתימן. (וקאל ההנא וחתו גבוריק תימן)

זו לא אחת במילה 'שראה'. את 'ארץ שעיר' (בראשית לב, ד) הוא מתרגם 'בלד אלשראה' (דרנבורג [לעיל, הערה 55], עמ' 50), ואת 'שעירה' (בראשית לג, יד, טז) הוא מתרגם 'אלי אלשראה' (שם, עמ' 52). עם זאת, לעתים הוא נוקט את המילה העברית (ראו, למשל, תרגומו ל'בהר שעיר' [בראשית לו, ח, ט; שם, עמ' 56], וכן ל'היושבים בשעיר' [דברים ב, כב; שם, עמ' 255]). לאחרונה העירני ידידי משה בר-אשר, כי בספרות השרוח שתי הדרכים קיימות. ראו: מ' בר אשר, מסורות ומנהגות: עיונים בלשונות, במסורות, באורחות חיים וביצירות של היהודים במגרב ועיונים בלשונות היהודים, ירושלים תש"ע, עמ' 307-308. בספרות הערבית יש מי שסוברים כי ג'בל אלשראה הוא בסביבות דמשק ויש סוברים כי מקומו בעבר הירדן. יאקות מביא מסורת שעל פיה הר זה הוא בעוירה שליד ואדי מוסא, קרי בארץ אדום (ראו: שהאב אלדין אבי עבד אללה יאקות בן עבד אללה אלחמוי אלרומי אלבגדאדי, מעג'ם אלבלדאן, מהדורת פריצ' עבד אלעזיז אלג'נדי, בירות 1990, עמ' 1801; על פי אתר אל-וראק, <http://www.alwaraq.net>). לפי מסורת אחרת שהוא מביא, הר זה משתרע בין דמשק לאלמדינה (ראו שם, עמ' 1038).

81 עוד לעניין זה ראו: צורן [לעיל, הערה 67], עמ' 221-222, 232.

82 כך תרגמתי על פי ההקשר.

83 תרגום המקור: 'ואמר כאן וחתו גבוריק תימן'. את פסוקנו מביא יפת גם בפירושו ל'זנתתיה חרבה מתימן' (ראו לעיל, הערה 77), ושם הוא מכנה את תימן 'מרובה בגיבורים' ('כתירה אלג'באברה'). ובפירושו לירמיהו מט, ז (ראו: כ"י 2, דף 184א) הוא מכנה את דדן ותימן 'מנאבר כבאר'. שם הוא

ואומרו 'למען יכרת איש מהר עשו' יוצא לשלושה פירושים:

הראשון כי ייכרתו אנשים מהר עשו בשל ההרג הרב שהרג בהם האויב אך לא ייכרתו בשל ההגירה.

והשני, אמר: כאשר ייבחרו גיבורים, תימן, יחדל מהר עשו איש לוחם.

והשלישי: אמר 'וחתו גבורים תימן' עד כי יחדלו אנשים מהר עשו, וזה [עונש] שישגיג על ההרג שהרגת בישראל על כי שפכת דם נקי. לכן הביא ריבון העולמים עליך אויבים שיהרגו את גיבוריך יחד עם כל מי שנמצא בארצך.⁸⁴

י: מַחֲמַס אַחִידָה יַעֲקֹב תִּכְסֶּה בּוֹשָׁה וְנִכְרַת לְעוֹלָם:

בשל עוולת אחיך יעקב תכסך בושא ונכרת לעד.

הודיעו כי כל מה שהשיג [הוא] בשל מה שעשק את ישראל שהם הקרובים ביותר אליו מבין האומות. וכבר אמר יואל כי אצו לשפוך דמיהם, כאומרו 'מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקי בארצם' (יואל ד, יט) כדרך שביארנו את עניינו במקומו.⁸⁵

וקו' למען יכרת איש יחתמל תלת תפאסיר

אחד' הו' אנה ינקטע אלנאס מן ג'בל עשו מן כתרה אלקתל אלדי יקתל פיהם אלעדו פערף אנהם ינקטעו מן הר עשו מן ג'ה' אלקתל וליס (א88) ינקטעו מנה עלי טריק אלנקלה.

ואלתאני קאל אדא אנדער ג'באברתך יא תימן אנקטע מן ג'בל עשו רג'ל מקאתל.

ואלתאלת קאל ינדערון ג'באברתך יא תימן חתי ינקטע אלנאס מן ג'בל עשו. והדא ילחקך מן ג'ה' אלקתל אלדי קתלת פי ישראל לאנך ספכת דם ברי. לדלך סבב רב אלע' עליך אעדא תקתל ג'באברתך מע כל מן פי בלדך.

מן ג'ה' ג'ור אכוך יעקב תגטיך אלכזיה ותנקטע אלי אלדזה.

ערפה אן ג'מיע מא לחקה מן ג'ה' מא ט'לם לישראל אלדי הם אַקְרָב אלאמם אליה. וקד ערף יואל אנהם ג'אדו עליהם בספך דמאהם כקו' מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקי בארצם עלי מא שרחנא מענאה פי מוצ'עה.

מדגיש שירמיהו טוען כי החכמים היו בתימן בעבר אלא שלא השיאו עצה כיצד להציל את עירם. עם זאת, יפת אינו מסתפק בכך ומנסה ליישב את הכתובים, באומרו כי בתימן היו הן גיבורים, הן חכמים, אלא שירמיהו מציין רק את החכמים ועובדיה מציין רק את הגיבורים (ראו: כ"י 2, דפים 183-184א).

84 דברים כגון אלה אומר יפת בפירושו לירמיהו מט, ט, שבו הוא מביא את הסיפא של פסוקנו, תוך שהוא מפרט ואומר כי 'האויב לא יותיר מהם לא נכבד ולא שפל, לא גיבור ולא חלש', ואף מבהיר כי החכמים נמשלים לאשכולות (ראו שם, דפים 184-185א).

85 לעניין 'מחמס בני יהודה' שבנבואת יואל אומר יפת, כי בני יהודה לא עשו באדום כפי שעשו אלה

וקו' תִּכְסֶּךָ בּוֹשָׁה יִרִיד בַּה אֶלְכִּזְיָה 330
 תִּשְׁתַּמֵּל עֲלֶיךָ (ב88) פִּי גִמִּיע אֶלְאָמָם
 עֲנֵד מָא תִּדְבֵּר וְתִזְלַל בְּךָ אֶלְאָפָאֵת כִּמָּא
 אִשְׁמַלְתָּ אֶלְכִּזְיָה לְיִשְׂרָאֵל עֲנֵד מָא אִדְבֵּרו
 וט'פֶּרֶת בָּהֶם אֶלְאָעֲדָא.
 וקו' וְנִכְרַתְּ לַעֲוֹלָם יִרִיד בַּה אֲנִי תִּסְתַּאֲצַל
 מִן אֶלְעָאֵלָם לַעֲוֹלָמִי עֲוֹלָמִים וְלִיס יִבְקָא 335
 מִנְךָ שְׁאֲרִית כִּמָּא יִבְקָא מִן יִשְׂרָאֵל.
 יא: בְּיוֹם עֲמֻדָּה מִנְּגֵד בְּיוֹם שְׁבוֹת זָרִים חִילוּ וְנִכְרַדִּים בָּאוּ שְׁעָרוֹ וְעַל יְרוּשָׁלַם יָדוּ גֹזֵל
 גַּם אֶתָּה כְּאַחַד מֵהֶם:
 בְּיוֹם עֲמִידַתְךָ מִנְּגֵד וְכַאֲשֶׁר לָקְחוּ זָרִים⁸⁷ 336
 פִּי זִמָּאן וְקוּפֶּךָ מִן אֶלְחָדִי וְפִי זִמָּאן אִסְבוּ

בהם ולא שפכו דם נקי ועל כן אינם ראויים ליהרג. לכך הוא סומך את האמור בפסוקנו (ראו: כ"י 29, עמ' 83). לפירושו שם ראו: נדלר עקירב (לעיל, הערה 30), עמ' 50, הערה 76, המסתמכת על כ"י הספרייה הבריטית Or. 6066, דף קנד. להקבלה בין פסוקנו לבין דברי יואל ראו: קוגן (לעיל, הערה 32), עמ' 7. לפסוקנו מתייחס יפת כבר בפירושו ל'יען עֲשׂוֹת אֲדוֹם בְּנִקָּם נִקָּם לְבֵית הַיְּהוּדָה' (יחזקאל כה, יב), שבו הוא מציין כי הפסוק רומז למעשיהם של בני אדום בימי חורבן בית ראשון, ואילו את 'ויאשמו אשם' שבהמשך הפסוק הוא מפרש על חורבן הבית השני, תוך שהוא משווה את מעשה הרומאים למעשה הבבלים בחורבן הראשון. גם שם הוא סומך את דברי יואל לפסוקנו ואף מציין כי הילדים מבקשים לנקום את דמי אבותם. את 'כאפי וכחמתי' (שם, יד) הוא מפרש כמורה על כעסו של האל על בני אדום, שכן גמלו לאחיהם על לא עוול בכפם, 'כאומרו מחמס אחיך' (ראו: כ"י 86). לכך הוא מוסיף מיד את דברי עמוס: 'על דרפו בחרב אחיו ושחת רחמיו' (עמוס ט, יא), שאלהם הוא מתייחס כבר בפירושו לפסוק 'הנה אשר אין משפטם לשתות הכוס' (ירמיהו מט, יב; ראו: כ"י 25, דף 186ב), וכן בפירושו לפסוק 'ען היות לך איבת עולם ותגר את ישראל על ידי חרב' (יחזקאל לה, ה), ואומר: 'הודיעך [בכך] כי זה התחייב בשל מה שעשה [אדום] לבני ישראל וכבר בארנו זאת בפסוק יען עשות אדום בנקם נקם. וכיוצא בו אמר עמוס ע"ה "על דרפו בחרב אחיו ושחת רחמיו", וכוחו בימי בית שני... ונצחום [בני] אדום ועשו להם כדוגמת מה שעשה נבוכדנאצר שלא היה אחיהם [של בני ישראל] ולא ממקורם ו[על כן] עונשם [של בני אדום] גדול יותר'. פסוקנו שב ומופיע בפירושו ל'ואבוס עמים באפי ואשכרם בחמתי ואוריד לארץ נצחם' (ישעיהו סג, ו): 'דע כי אבוס וארמסם (שם, ג) פירושם אחד, אך במקום שרצה לומר באפי ובחמתי שינה את המילה, באומרו כי יום נקם בלבי רוצה לומר כי חכמתי מגנה את אדום על מה [שעשו] לישראל באשר חמסום, כאומרו "מחמס אחיך יעקב תכסך בושה"' (ראו: כ"י 49, דף 317א).

86 בפירושו ל'ותכסה בושה' (מיכה ז, י) אומר יפת כי הבושה מכסה את 'אשור, אדום וישמעאל ואת כל אויבי ישראל שגידפום והשפילום' (ראו: כ"י 29, דף 184א). כאן שמתו בהם ודלוהו, ובפירושו לישעיהו יא, יד: 'אדוהם ושמתו עליהם' (=הציקו להם וגידפום).
 87 לדעתי יש לגרוס כך. המילה 'סבי' הייתה אמורה להיכתב, או שמא להתווסף, לאחר המילה 'אלאג'ביין': 'אסבו אלאג'ביין סבי אתאתה' או 'אסבו אלאג'ביין אתאתה'.

סבי אלאג'נבין אתאתה ואלאג'נבין דכלו מחאלה ועלי ירושלים כאנו יזג'ו אלקרעה כנת אנת איצ'א כואחד מנהם. 340

פסרת עמדה וקופך והו אסם וליס הו מצדר והו בוזן עמל אלדי הו אסם לאן עמל עלי צ'רבין. אחד' עבר יעמל כמא יקול שיעמל תחת השמש ולאדם שלא עמל בו פאלמכרת מנה עמל מתל ולא עמד (א89) איש אתו, ובדרך חטאים לא עמד. ואלתאני עמל הו אסם כקו' וראיתי אני את כל עמל וכדלך עמד לה

את רכוש⁸⁸ לשלל⁸⁹ ונכנסו למקומותיו⁹⁰ ועל ירושלים הטילו גורל⁹¹ היית אף אתה כאחד מהם.

פירשתי 'עמדה' עמידתך. והוא שם ולא מקור במשקל עמל אשר הוא שם. כי עמל יוצא לשני פירושים. האחד, עבר [של] יעמול כאומרו 'שיעמל תחת השמש' (קהלת א, ג) 'ולאדם שלא עמל בו' (שם ב, כא).⁹² והמוכרת⁹³ ממנו עמל כאומרו 'ולא עמד איש אתו' (בראשית מה, א), 'ובדרך חטאים לא עמד' (תהלים א, א).

88 את המילה 'אתאת' נוקט רס"ג בתרגומו ל'וכל חילים' (בראשית לד, כט). יפת בפירושו שם אמנם אינו נוקט מילה זו לתרגומה או לפירושה של 'חילים' כי אם בפירושו ל'ויבזו' (ראו: כ"י אק2, דף 39א), בעקבות התרגום הגורס 'נכסיהון', וכמוהו בדברים ח, יח: 'למקני נכסין' (על כגון דא ראו לעיל, הערה 66). יפת נוקט אותה גם בתרגומו את 'זאת חילים לאדון כל הארץ' (מיכה ד, יג; ראו: כ"י 2פ, דף 173א), וכן את 'והיה חילים למשסה' (צפניה א, יג; שם, דף 211א). כך מפרש גם רד"ק את פסוקנו. בפירושו ל'ועזבו לאחרים חילים' (תהלים מט, יא) הוא מתרגם: 'ויכלון לגרבא מאלהם' (כ"י פסס, דף 43א).

89 מילולית: שבו.

90 דומה כי ריבוי במשקל מפאעל (קרי: מחאלל) לפנינו, בהשראת 'שערי' שבפסוק. בלאו אינו דן בצורה זו במילונו או בספר הדקדוק (לעיל, הערות 23, 47). מעניין לציין כי את 'באו שערי' (תהלים ק, ד) מתרגם יפת: 'אדכלו אבואבה' (ראו: כ"י פסס, דף 182א).

91 כך הוא מתרגם גם את 'ובנכבדיה ידו גורל' (נחום ג, י): 'ופי אג'לאהא יזג'ו אלקרעה' (ראו: הירשפלד [לעיל, הערה 50], עמ' 29), וכמוהו בפירושו ל'ועל עמי ידו גורל' (יואל ד, ג; כ"י 2פ, דף 78א). בפירושו ל'לידות קרנים' (זכריה ב, ד) הוא מציע את שתי המילים כאחת: 'זג' וטרח', אך מתרגם במילה שלישית: 'בסר' (ראו: כ"י 2פ, דף 247ב). לעומת זאת, הן בתרגום הפסוק 'לכו ונפילה גורלות' (יונה א, ז), הן בפירושו שם הוא נוקט את הפועל 'טרח' (ראו: כ"י 2פ, דפים 136–137א). כך הוא נוהג גם בתרגומו ובפירושו ל'ועל לבושי יפילו גורל' (תהלים כב, יט): 'טרחון אלקרעה' (ראו: כ"י פסס, דף 129ב), משום שכאן הפסוק אינו נוקט מילה נדירה כ'ידו'. לעומתו מתרגם כאן רס"ג: 'ויקעון עלי לבאסי אסהמהם' (ראו: רס"ג לתהלים [לעיל, הערה 55], עמ' צ). רס"ג מבטא בתרגומו את הטכניקה להפלת הגורל, וייתכן שהפועל שהוא נוקט מייצג משלב לשוני גבוה מעט יותר.

92 יש לגרוס 'ולאדם שלא עמל בו' (קהלת ב, כא).

93 מונח זה פירושו מקור מוחלט. ראו: G. Khan, *The Early Karaite Tradition of Hebrew Grammatical Thought Including a Critical Edition, Translation and Analysis of the Diqduq of Abu Ya'qub Yusuf ibn Nuh on the Hagiographa*. Leiden 2000, p.112

- תפסירין: אלו אחד עבר עמך ואלתאני
 350 אסם אלו קוף. פקו' ביום עמך הו אסם
 מתל עמך. ולו כאן מצדר לכאן עמך
 מתל כי ביום אכלך ממנו.
- ופסרת שבות זרים מצדר ואלאמר מנה
 שבה מתל ראה ראיך.
 355 קו' ביום עמך יחתמל אנה שרח מחמס
 אחיך. קאל [אן] מן אלגור אלדי ג'רת עלי
 אכוכ פי זמאן וקופך מן אלחדי
- פתכון הדה אלארבעה פואסיק אעני ביום
 עמך ואלתרא ואל תבא ואל תעמד שרח
 מחמס אחיך 360
- ויג'וז אן יכון ביום אחיך הו אבתדי
- והשני עמל [ו] הוא⁹⁴ שם, כאומרו 'וראיתי
 אני את כל עמל אשר יעמל' (קהלת ד,
 ד). וכמוהו עמד, שני פירושים לו. האחד
 [זמן] עבר [של] עמד. ו[אילו] השני שם
 העמידה. ואומרו 'ביום עמך' הוא שם
 כמו עמלך כי לו היה מקור היה עמך כמו
 'כי ביום אכלך ממנו' (בראשית ב, יז).⁹⁵
 ופירשתי 'שבות זרים' [כצורת] מקור
 ועניינו שבה⁹⁶ דוגמת ראה - ראיך.⁹⁷
 [ו] ייתכן כי 'ביום עמך' מבאר את 'מחמס
 אחיך'. אמר כי העוול שבא עליך הוא
 גמול על העוול שעשית לאחיך כאשר
 עמדת מנגד.⁹⁸
 ו[כך] יהיו ארבעה פסוקים⁹⁹ אלה, היינו
 'ביום עמך' 'ואל תרא' 'ואל תעמד' 'ואל
 תבוא' פירוש 'למחמס אחיך'.¹⁰⁰
 ואפשר כי 'ביום אחיך' הוא עניין לעצמו¹⁰¹

94 מילולית: הם.

95 משמע כי יפת אינו גורס כאן קמץ קטן כי אם קמץ גדול. התייחסות נוספת דאו: בלאו (לעיל, הערה 47); בוטבול (לעיל, הערה 2), עמ' 463.

96 זו צורת המקור אצל הקראים.

97 כאן נשתבשו המעתיקים כולם וגרסו 'ראית' תחת צורת המקור 'ראות', ונראה כי כולם העתיקו מנוסח אב שגרס כך. בדרך זו נוצרה הקבלה בין שבה/שבות לבין ראה/ראות. תודתי לידידי צבי שטמפר שהעמידני על עניין זה. דיון נוסף בצורת המקור מופיע בפירושו ל'ולידות את קרנות הגוים' (זכריה ב, ד; ראו: כ"י 20, דף 2247ב).

98 גם כאן נשתבשו רוב המעתיקים כי גרסו 'ג'רת' תחת 'ג'רת', מה עוד שהפועל 'ג'רי' אכן מופיע במשפט. למעשה, אף לא אחד מן הנוסחים מדויק לגמרי. היה צריך לגרוס: 'אן אלגור אלדי ג'רי עליך הו ג'זא מא ג'רת עלי אכך פי יום וקופך מן אלחדי', וכך אכן תרגמתי.

99 לחילוף בין 'פסוקים' ל'פואסיק' דאו: בלאו (לעיל, הערה 47), עמ' 107-108, סעיפים 129-130א; הנ"ל (לעיל, הערה 23), עמ' 504א.

100 בפירושו ליחזקאל כה, יב, שב יפת ומקשר בין הפסוקים, אלא ששם 'מחמס אחיך' הוא אחד מן הארבעה: 'ואומרו יען עשות אדום בנקם נקם רומז בו אל מה שביארו בנבואת עובדיה באומרו מחמס אחיך יעקב תכסך בושה ביום עמך מנגד אל תבוא בשער עמי ואל תעמד על הפרך'.

101 ראו: בלאו (לעיל, הערה 23), עמ' 231.

בראסה ויכון מחטה עלי גם אתה כאחד מהם. והכדי יִפְסֹר פי זמאן גזת אלאעדא עלי ישראל וסִבְתָּהֶם כנת איצ'א אנת כואחד מנהם. 365

פִּדְכָּרָה פי (89) הדא אלפסוק באלִּם עלי שיין: אחד' תרך אלמעונה לישראל ואלתאני אנה פעל בישראל כמא פעל בהם אלעדו וקִדְם בְּדִיא דְמָה עלי תרך אלמעונה פקאל פי זמאן וקופך מן 370

אלחדי תנט'ר אכוך יעקב קד תסלטת בה אלאעדא ולם תעינה ולם תכלצה והדא פעל קביח. תם מא כפאך אנך קסית קלבך עלי אכוך חתי אנך סבית סביהם כמא 375

סבא גירך. ואן כאן לך נציב פי ירושלים כמא כאן לגירך ודכלת אלי מחאלהם כמא דכל גירך. ומא כאן חקך אן תפעל כמא פעל גירך לאן אלאיך הם זָרִים וְנִכְרִים ליס (ימסוה) [יסמוה] בקראבה ואנת פהו אכוך שקיקך. פקד כאן יג'ב עליך בדיא 380

המוסב אל¹⁰² 'גם אתה כאחד מהם'. וכך יבואר ב[עניין ה]זמן, כאשר הסתערו האויבים על ישראל ולקחום בשבי היית אף אתה כאחד מהם.

והזכירו בפסוק זה כדי לגנותו בשני עניינים: האחד, הפסקת העזרה¹⁰³ לישראל, והשני, כי עשה לישראל כפי שעשה להם האויב. והקדים לגנות את הפסקת העזרה ואמר: ביום עמידתך מנגד תראה את אחיך [כאשר] גברו עליו האויבים ולא עזרת לו ולא חילצתו וזה מעשה מגונה.¹⁰⁴ והאם לא דיך שהכבדת את לבך על אחיך עד כי שדדת אותו¹⁰⁵ כשם שעשו אחרים זולתך. ולו הייתה לך נחלה בירושלים כפי שהייתה לזולתך ונכנסת למקומותיהם כשם שעשו אחרים ולא היה רשאי לעשות כפי שעשה זולתך כי אלה הם זרים ונכרים שאינם מתייחסים אליו כאל קרוב, ואולם אתה,

102 'מחטה' – מילולית: 'כובד משקלו'. ייתכן אפוא שבעל כ"י 29 הבין מילה זו כשם עצם בנקבה או כבינוני פעול נקבה, ותר אחר מילה לתלותה בה. מילה זו מצויה גם בפירושו לפסוק 'ויהי בשכבו' (רות ג, ד). ראו: בוטבול (לעיל, הערה 2), עמ' 503, וכן בגלוסר, שם, עמ' 566. העירני שמעון שטובר על צורה זו המופיעה בפירושו של ר' יצחק בר' שמואל הספרדי לספר שמואל, בפירושו לפסוק 'ויהי בהיות המלחמה בין בית שאול ובין בית דוד ואבנר היה מתחזק בבית שאול' (שמואל ב' ג, ו; ראו: כ"י הספרייה הבריטית Or. 2388, דף 29).

103 לעניין זה ראו גם בפירושו ל'אהה ליום כי קרוב יום ה' (יואל א, טו), שבו הוא אומר כי 'הפסקת העזרה' כרוכה ב'חטאים רבים' (ראו: כ"י 29, דף 67א). לפסוק זה הוא מפנה בהמשך, בפירושו ל'כי בא יום ה' (יואל ב, א; ראו: כ"י 29, דפים 68ב–69א).

104 כגון זה הוא אומר גם בפירושו ל'ונתתי את נקמתי באדום' (יחזקאל כה, יד). עוד לעניין יחזקאל כה, יד, ראו בפירושו לדברים לב, לד (כ"י 6אק, דף 148א) וכן ל'שמעו עצת ה' אשר יעץ אל אדום' (ירמיהו מט, כ; כ"י 2ל, דף 191א).

105 מילולית: אותם. כך גורס יפת. או שמא כך נשתבש המעתיק, בשל היות המושא שם קיבוצי.

אן תחן עלי אכון ותנצרה ואד לם תפעל
דלך פאקל אלאחואל לא תפעל כמא פעל
גירך.
והלוא זה אחיך, שאר בשרך,¹⁰⁶ שומה
עליך לחוס על אחיך ולעזור לו,¹⁰⁷ שאם
לא תעשה כן הרי שגם בפחות שבמצבים
לא תנהג כפי שנהגו אחרים.

יב: (90א) וְאֵל תֵּרָא בְיוֹם אַחִיךָ בְיוֹם נִכְרוּ וְאֵל תִּשְׁמַח לְבְנֵי יְהוּדָה בְיוֹם אָבְדָם וְאֵל
תִּגְדֵּל פִּיךָ בְיוֹם צָרָה:

ולא תנט'ר פי יום אכין פי יום תעסה
ולא תפרח לבני יהודה פי יום הלאכהם
ולא תעט'ם פין פי יום אלשדה.
ואל תראה ביום אחיך ביום אומללותו,
ואל תשמח לבני יהודה ביום אובדנם,
ואל תגדיל את פין ביום הצרה.

יג: אֵל תְּבֹא בַשָּׁעַר עַמִּי בְיוֹם אֵידָם אֵל תֵּרָא גַם אֶתָּה בְּרַעְתּוֹ בְיוֹם אֵידוֹ וְאֵל תִּשְׁלַחְנָה
בְּחִילוֹ בְיוֹם אֵידוֹ:

לא תדכל פי מחאל שעבי פי יום עטבהם
ולא תנט'ר איצ'א אנת בבלאיה פי יום
עטבה ולא תרסלן (שרידך) פי ג'שה פי
אל תיכנס במקומות עמי ביום פורענותם
וגם אתה לא תראה את מצוקתו ביום
פורענותו ואל תשלחנה בחילותיו¹⁰⁸ ביום
אומללותו.¹⁰⁹ יום תעסה.

106 הצירוף 'אלאך אלשקיק' שב ומופיע באותו הקשר עצמו בפירושו לפסוק 'כי כה אמר ה' הנה אשר
אין משפטם לשותות הכוס שתו ישתו' (ירמיהו מט, יב), גם שם כנימוק לחובה להושיט עזרה, וגם
שם משמשת המילה 'תסלט': 'שומה היה עליך לחוס עליו ולקנא לו' ('תרת' עליה ותגאר לה')
[ו]אשר ראית כי אויבו כבר גבר עליו [היה עליך] להחלץ לעזרתו כנגדו אלא שאתה לא כן עשית כי
אם ביזית אותו ('אבדלת פיה') כאומרו על דדפו בחרב אחיו' (ראו: כ"י 2, דף 186א"ב). אגב אורחא
אעיר, כי בפירושו למשנה, סוטה א, ה, אומר הרמב"ם: 'ואלחכמים יראעון אבד'אלהא ותנציצהא
[של הסוטה] לאלמועט'ה' (= והחכמים מבקשים לבזותה ולהפחית בערכה כדי לנזוף בה)'. ראו:
י' קאפח (מהדיר), פירוש המשניות להרמב"ם, ירושלים תשכ"ה, עמ' רמט. תודתי לידידי אורי מלמד
על שהעמידני על כך.

107 לשון דומה מאוד נוקט רד"ק בפירושו ל'מחמס אחיך תכסך בושה': 'והיה ראוי להם לעזורם כי
אחיהם היו'.

108 לפנינו דוגמה מובהקת לדרך תרגומו המילולית הקיצונית של יפת. ראו: פוליאק ושלוסברג (לעיל,
הערה 9), עמ' 76, הערה 54. עוד לעניין תרגומים מילוליים אצל יפת בפרט ובפרשנות הקראית בכלל,
ראו: M. Polliack, 'The Medieval Karaite Tradition of Translating the Hebrew Bible into Arabic: Its Sources, Characteristics and Historical Background', *Journal of the*
Royal Asiatic Society, Third Series, 6, 2 (July 1996), pp. 189–196; פוליאק ושלוסברג
(לעיל, הערה 2), עמ' 101 והערה 315. הגרסה 'תרסלו' עשויה לנבוע הן משימוש בצורת נוכחים
לצורת נוכחות, הן מקיצורן ל'ו'.

109 כאן נוקט יפת את המילה 'תעסה' הן לתרגום 'נכרו', הן לתרגום 'אידו'. לעומת זאת את 'ונכר לפועלי
און' (אויב לא, ג) הוא מתרגם 'עטב לפאעלי אלגל'. כך הוא מתרגם גם את 'אם אשמו בפיד משנאי'

יד: וְאֵל תַּעֲמֵד עַל הַפֶּרֶק לְהַכְרִית אֶת פְּלִיטוֹ וְאֵל תִּסְגֹּר שְׂרִידוֹ בְּיוֹם צָרָה:

ולא תקף עלי מפרק אלטרק לקטע ואל תעמוד על פרשת דרכים¹¹⁰ להכרית פליתיה ולא תסלם שרידיה פי יום את פליטיו¹¹¹ ואל תמסור את שרידיו אלשדה. ביום צרה.

הדה אלג' פואסיק תחתמל אן תכון תחת אלפסוק אלאול פיכון קו' ואל תרא ביום אחיך (90ב) ביום נכרו, אל תרא גם אתה ברעתו תחת ביום עמדך מנגד. ויכון ואל תבוא בשער עמי תחת ונכרים באו שערי. ויכון ואל תשלחנה בחילו ואל תעמד על הפרק וג' תחת ביום שבות זרים חילו. ויכון ואל תשמח לבני יהודה ואל תגדל פיך ביום צרה, יריד בה אלשמאתה והו זיאדה.

395
400

(שם, כט): 'אן כנת אפרח בעטב אג'ני'. באותו אופן הוא מתרגם את 'פיד' שבמשלי כד, כב, ואת 'אידם' (שם): 'תעסהם' (ראו: כ"י א2, דף 54א). עוד לעניינו של פסוק זה ראו שם, דף 54א-ב. תודתי לידידי אילנה ששון על שהפנתה אותי למקור זה. בפסוק יג מתרגם יפת הן את 'אידם', הן את 'אידו' הראשונה, במילה 'עטב', ואילו את 'אידו' השנייה בלשון 'תעס'. גם את 'יום אידם' (ירמיהו מו, כא) הוא מתרגם 'עטבהם' (ראו: כ"י 25, דף 163ב). את 'איד עשו' (שם מט, ח) הוא מתרגם 'עטב איד עשו', אך מפרש 'וקת תעסה' (ראו: כ"י 25, דף 184א). וכך גם את 'עת אידם' (יחזקאל לה, ה). וכמוהו בתרגומו ובפירושו ל'כי קרוב יום אידם' (דברים לב, לה; ראו: כ"י אק6, דף 148א-ב). משמע, המילים 'תעס' ו'עטב' משמשות בערבוביה וביותר ממובן אחד.

110 התרגום שלפנינו, וכמוהו גם תרגומו של אלקומסי, 'מפארק אלטרק' (לעיל, הערה 25), וכן תרגומיהם של אבן בלעם ושל ספר העשר, הם תרגומי תצלול של 'פרק' (ראו: שלוסברג ופוליאק [לעיל, הערה 9], עמ' 76, הערה 54).

111 לפועל 'אנפלת' ולצורות 'פלית' ו'פליטה' הנגזרות ממנו ראו: בלאו (לעיל, הערה 23), עמ' 513. כן יצוין, כי מילים אלה משמשות גם את רס"ג. בדומה לזה מפרש שלמון בן ירוחם את 'במדבר ארבו לנו' (איכה ד, יט): 'פצח האהנא אן כאן אלעדו יכמן להם פי אלמואצ' חתי יצטאדהם מן אלטרקאת ויקתלהם וכדלך פעלו בהם בני עשו כק' ואל תעמד על הפרק להכרית את פליטיו וג' ביום עמדך מעי ביום שבות זרים חילו' (= 'ואומרו במדבר ארבו לנו, ו[הנה] נתאמת [לנו] כאן כי האויב ארב להם במקומות עד כי צד אותם בדרכים והרגם וכך עשו עמם בני עשו כאומרו ואל תעמד על הפרק להכרית את פליטיו וג' ביום עמדך עמי שבות זרים חילו'). ראו: כ"י 89, בלא עימוד. גם שלמון משווה בין מעשי בבל למעשי אדום. על פירוש זה ראו: ח' בן שמאי, 'היצירה הפייטנית וסדרי הקינות של אבלי ציון הקראים - המסגרת והתכנים', כנסת עזרא: ספרות וחיים בבית הכנסת - אסופת מאמרים מוגשת לעזרא פליישר, בעריכת ש' אליצור ואחרים, ירושלים תשנ"ה, עמ' 191-235.

ויג'וז אן תכון אלתלת פואסיק בראסהא
לקולה ואל תבוא ויחתמל עבארתינ. 405

אחד' יעבר אינאך יא אדום אן תשמת עלי
אכין פאן כי קרוב יום יוי פֿיכאפֿין אללה
[ת"ע]. באנה מנעה מן פֿעל ג'מיע מא
דכרה פי הדה אלתלת פּואסיק. תם ערפה
אלעקובה והדא נט'ר קו' לא תעשה
כל מלאכה. תם קאל כי כל העושה בה
מלאכה יומת.

ויג'זו אן יכון קולה ואלתרא ביום אחיך הו
עלי סביל אלנצח לה. פקאל יא אדום מא
כאן סבילך אן תבוא (91א) בשער עמי
וג'. ולא כאן סבילך אן תעמד על הפרק
וג'. פאן קרוב יום יי פמא כאן סבילך אן
תנט'ר תעס אכוד וחשמת עליה.

ובעד אן אורינא כיף תתג'ה הדד
אלפואסיק פי נט'אמהא נעוד אלי
תפסירהא. פקו' ביום שבות זרים חילו
ישיר בה אלי זמאן גזו מלכי אשור אלי
ארץ ישראל וסבת עסאכר ישראל פי ג'
דפעאת.

113 כאן שב יפת לנקוט גוף שלישי. תחבירו של המשפט תמוה. היינו מצפים למילית חיבור, אלא שזהו סגנונו הדיבורי משהו של יפת.

114 כאן מתגלה יכולתו הדידקטית של יפת שרמזנו לה לעיל (ראו הערה 26). ראשית, הוא מפרש את פסוקים יב–יד כחטיבה אחת, אחר כך מציג את פסוק טו כתשובת תנאי להם, ולבסוף ניגש לפרשם בפירוט תוך שהוא מכריז על כך.

115 את המילה 'דפעתא' במובנה זה הוא שב ונוקט בפירושו לדניאל יא, מא (ראו: פירוש דניאל [לעיל, הערה 36], עמ' 133), וכן בפירושו לפסוק 'לפניו אכלה אש ואחריו תלטה להבה' (יואל ב, ג): 'זהו

- 425 וקו' ונכרים באו שערינו יריד בה חצול עסאכר אשור פי ערי ישראל. וקתלת אלנסא ואלאטפאל ונהבת סלבהם. וקו' ועל ירושלים ידו גורל [אלקרעה עלי ירושלם וט'ן אנהא חצלת בידה או] 430 ישיר בה אלי זמאן [נבוכדנצר] אלדי טרח אלקרעה עלי ירושלם כקו' כי עמד מלך בבל אל אם הדרך וג' בימינו היה הקסם ירושלם. וקו' גם אתה כאחד מהם יחתמל תפסירין: אחד' הו אן אדום עאון (91ב) 435 מלכי אשור עלי ישראל ואנצ'אף איצ'א אלי חיל כשדים וצאר פי ג'מלתהם ופעל בישראל מתל מא פעל כשדים בהם פלדלך קאל גם אתה כאחד מהם.
- ואומרו 'ונכרים באו שערינו' כוונתו בו התפרשות¹¹⁶ צבאות אשור בערי ישראל, הרג נשים ועוללים ובזיזת רכוש. ואומרו 'ועל ירושלים ידו גורל'¹¹⁷ [פירושו יפילו] פור על ירושלים, וסבר כי נפלה בידו, או שירמוז בו לימי נבוכדנצר אשר הטיל¹¹⁸ גורל על ירושלים כאומרו 'כי עמד מלך בבל אל אם הדרך וג' בימינו היה הקסם ירושלם' (יחזקאל כא, כו-כז).¹¹⁹ ואומרו 'גם אתה כאחד מהם' נושא שני פירושים: האחד [כי] אדום סייע ביד מלכי אשור כנגד ישראל וחבר גם אל חיל [ה]כשדים והפך [להיות] כאחד מהם¹²⁰ ועשה לישראל כאשר עשו להם הכשדים ולכן אמר 'גם אתה כאחד מהם'.¹²¹

אנהם אנג'לו דפעתינ פי בית ראשון ופי בית שני' (= 'הוא שהוגלו פעמיים, בימי בית ראשון ובימי בית שני'; ראו: כ"י פ, דף 78א).

116 כך תרגמתי את 'חצול'.

117 השמטה מחמת הדומות ביתר העדים. בכ"י ק השמטה מחמת הדומות לפני מהשמטה מחמת הדומות. נראה כי עינו של המעתיק דילגה על שורה – הפעם לא מחמת הדומות. הגרסה 'סנחריב' תמונה מאוד. כל נוסחי האגדה המפורסמת בדבר הטלת גורל על ירושלים (ראו: איכה רבה, פתיחתא כג ומקבילות) מדברים על נבוכדנצר. יתרה מזו, הפסוקים שיפת מביא בהקשר זה הם אותם פסוקים הנדרשים באגדה. תודתי לידידי מנחם קיסטר שהפנני למקור זה.

118 תחת השורש 'זג' בתרגום הוא נוקט בפירוש את השורש 'טרח'. כך הוא נוהג גם בפתח פירושו ל'ועל נכבדיה ידו גורל' (נחום ג, י), ומוסיף כי 'השליכום לבית האסורים' ('טרחוהם פי אלחבס'; ראו: כ"י פ, דף 157א). ובסיום פירושו ל'ועל עמי ידו גורל' (יואל ד, ג) הוא גורס: 'טרחו עליהם אלקרעה' (שם, דף 178ב). אותה דרך הוא נוקט גם בפירושו ל'וקלקל בחצים' (יחזקאל כא, כו): 'וחצים הי סהאם יטרחא', כאשר בתרגום הוא נוקט את הפועל 'צ'רב'. כך הוא נמנע מכפילות: לשון גבוהה בתרגום, כדי לבטא את המשלב הלשוני הגבוה של המקור, ולשון עממית יותר בפירוש, הן כדי לדבר אל לב הקוראים, הן כדי ליצור גיוון. זו גם דרכו של רס"ג.

119 בפירושו ל'בימינו היה הקסם ירושלם' מציין יפת, כי בניגוד לזמן הגלית יהויקים, נדרש נבוכדנצר לקסם כדי להחריב את העיר ולהרוג את תושביה.

120 כגון 'ויג' פי ג'מלה אלעדו' שבפירושו ל'כי הנה כאריה יעלה מגאון הירדן' (ירמיהו מט, יט; ראו: כ"י פ, דף 190א).

121 דברים כגון אלה חוזרים בפירושו ליחזקאל כה, יד.

והפירוש השני ל'גם אתה כאחד מהם', כוונתו בו כי כשם שעשו מלכי אשור לישראל וכשם שעשה מלך בבל לירושלים כן עשית אתה להם בימי בית שני – שבית את ישראל, נכנסת לעריהם, הטלת גורל על ירושלים ולא חדלת להציק להם. ואומרו 'ואל תרא ביום אחיך' הוא על חלקו הראשון של הפסוק. ואמר, וחלילה לך לראות את אחיך, קרי את עשרת השבטים, ביום אומללותו כאשר ניצחו אשור ולגדפו. וחלילה לך לשמוח על [מה שאירע ל]בני יהודה ביום אובדנם¹²² בעת שאבדו [בו] ביד האויב כאשר פקדום ארבעת שפטיו הרעים¹²³ [וכן] ב[של] המכות [שפקדו אותם מאת] האלוהים יתעלה. אלא ששומה עליך להשתתף בצערם ולדאוב על מה שפקד אותם.

ואומרו 'ואל תגדל פיך' כוונתו בו כי חלילה לך להגדיל את פיך בגידופים כלפיהם, לומר 'האח האח ראתה עינינו' (תהלים לה, כא)¹²⁴ [וכן] לומר הנה 'ככל הגוים בית יהודה' (יחזקאל כה, ח)¹²⁵, וכן לומר 'את שני הגוים ואת שתי

ואלתפסיר אלתאני פי גם אתה כאחד מהם יריד בה אן כמא פעלו מלכי אשור בישראל ופעל מלך בבל בירושלם, כדאך פעלת אנת בהם פי זמאן בית שני. סבית ישראל ודכלת אלי בלדאנהם וטרחת עלי ירושלם אלקרעה ולם תקצר פי אדאהם. 440
וקו' ואלתרא ביום אחיך הו עלי קסמה אלפסוק אלאול. פקאל מא כאן סבילך אן תנט'ר אכיך יעני עשרת השבטים פי יום תעסה ענד מא ט'פר בה אשור ותשמת עליה. 445
ומא כאן סבילך אן תפרח עלי בני יהודה פי יום הלאכהם אלדי הלכו באפאת אללה [ת"ע] וביד אלעדו אלתי חלת בהם ארבעת שפטיו הרעים. ואנמא כאן ג'ב עליך אן תתחזן להם ותגתם עלי מא ג'רי עליהם. 455

וקו' (א92) ואל תגדל פיך יריד בה ומא כאן סבילך אן תעט'ם פיך עליהם באלשמאתה ותקול האח האח ראתה עינינו. ותקול הנה ככל הגוים בית יהודה ותקול את שני הגוים ואת שתי הארצות 460
לי תהיינה וירשנוה.

122 זהו אחד החטאים שיפת מונה בסיום פירושו ליחזקאל לה.

123 על פי 'ארבעת שפטיו הרעים' (יחזקאל יד, כא). מילים אלה שבות ומופיעות בפירושו ל'כי לא אחמול על כל יושבי הארץ נאם ה' (זכריה יא, ו; ראו: כ"י פ, דף 296א).

124 בפירושו לפסוק זה בתהלים מדבר יפת על האויבים השמחים בצרתם של ישראל, שכל מעשיהם אינם אלא חרישת מזימות ('פכר אלמכר') והתאנות לצדיקים. בפסוק זה יש ביטוי דומה ל'תגדל פיך': 'והרחיבו עלי בניהם', ואליו סומך יפת את 'פערו עלי פיהם' (איוב טז, י). על כל אלה ראו: כ"י פסס, דף 208ב.

125 בפירושו לפסוק זה מתאר יפת כיצד גידפו מואב ושעיר את יהודה כשם שגידפו את בני עמון.

הארצות לי תהיינה וירשונה' (שם לה,

י).¹²⁶

ואומרו 'אל תבוא בשער עמי' כוונתו בו כי חלילה לך לפלוש לארצותיהם כדי לראות כיצד נוהגים בהם האויבים כאומרו 'אל תרא גם אתה'.

ואומרו 'ואל תשלחנה בחילו' כוונתו בו כי חלילה לך לשלוח ידיך¹²⁷ במלחמה בצבאות ישראל ביום צרתם, היינו ביום שבו גבר האויב עליהם.

ואומרו 'ואל תרא ביום אחיך' כאשר אתה בארצך. וחלילה לך להתייצב על הדרך ולראות את ישראל ויהודה הולכים בשבי,¹²⁸ לעלוז ולגדף.

ואומרו 'אל תבוא בשער עמי', כוונתו בו אל תיכנס לארצם, אל תגדפם ואל תהרוג בהם.

ועל פי אחד הפירושים ל'גם אתה כאחד מהם', אפשר כי יש לפרש את 'אל תבוא בשער עמי' על ימי בית שני.¹²⁹ 'ואל תרא ביום אחיך' הוא דיבור כללי, כלומר אל תראם כשהם בארצם ואל תראם כשהם חוץ לארצם.¹³⁰ ואומרו 'ואל תעמד על

וקו' אל תבוא בשער עמי יריד בה ומא כאן סבילך אן תתוסט בלדאנהם לתנט'ר איש תפעל בהם אלאעדא כקו' אל תרא גם אתה.

465

וקו' ואל תשלחנה בחילו יריד בה ומא סבילך אן תרסלן ידיך פי אלחרב פי ג'יש ישראל פי יום אלשדה יעני פי יום תמכן אלעדו מנהם

פיכון קו' ואל תרא ביום אחיך ואנת פי בלדך. פמא כאן סבילך אן תקף עלי אלטריק ותנט'ר סבי ישראל וסבי יהודה ותפרח ותשמת.

470

ויכון קו' אל תבוא בשער עמי לא תדכל אלי בלדהם ותשמת בהם ותקתל פיהם

475

ויג'וז אן יפס'ר אל תבוא בשער עמי עלי זמאן בית שני עלי אחד אלתפאסיר פי גם אתה כאחד מהם. (92) ויכון א'ל תרא ביום אחיך הו קול מעמום יעני לא תנט'רהם והם פי אלבלד ולא תנט'רהם והם כארג'ין ען אלבלד. וקו' ואל תעמד

480

126 בפירושו ליחזקאל מתאר יפת את התפארותו של מלך אדום בכך שכבש את ישראל ויהודה, הרג והגלה את תושביהן, והוא סמוך ובטוח כי יירש אותן. עניין זה נמנה כאחד משלושת חטאי אדום הנזכרים לקראת סוף פירושו לפרק.

127 הוספת המילה 'ידיך' בפירוש הולכת בדרכם של מתרגמים ומפרשים רבים, החל בתרגום יונתן, כפי שמעידים שלוסברג ופוליאק (לעיל, הערה 9), עמ' 76, הערה 54.

128 בפירושו לפסוק 'והיה כל אשר יקרא בשם ה' ימלט' (יואל ג, ה) נותן יפת הסברים שונים לכך שהנביא מדבר רק על 'שבות יהודה' (ראו: כ"י 29, דף 478).

129 לא ידוע לאילו פירושים הוא מכוון.

130 כך תרגמתי על פי כ"י א ו-ק. המילים 'אל תעמד על הפרק' מופיעות גם בפירושו לפסוק 'כי אני חשפתי את עשו גליתי את מסתריו' (ירמיהו מט, י; ראו: כ"י 2, דף 186ב).

הפרק' פירושו כי חלילה לך לעמוד על פרשת דרכים כדי להרוג אנשים שכבר נפלו ביד האויב ונחלצו ממנו ולאחר שכבר ניצלו מידו [באת] אתה והרגתם. ואומרו 'ואל תסגר שרידיו ביום צרה', כוונתו בו כי חלילה לך לעמוד על פרשת דרכים כדי לראות כל אחד הנחלץ מיד האויב ואינו נופל בידו. אז אתה ואחוזו בידו ומוסרו בידי האויב¹³¹ ותקריב לו את דמי ישראל.

את כל המעשים הללו עשה אדום לישראל, קצתם בימי גלות עשרת השבטים, קצתם בימי גלות בית ראשון וקצתם בימי [גלות] בית שני.¹³²

ובפסוקים אלה מנה ארבעה ערכים [מילוניים]: נכרו אדם אדם ביום צרה. כי הנה נכרו ואידו עניינם אחד, כי לעניין זה שלוש מילים: נכר, איד ופיד כאומרו 'הלא איד לעול ונכר לפועלי און' (איוב

על הפרק יעני ומא כאן סבילך אן תקף עלי מפרק אלטרק חתי תקתל קום קד וקעו ביד אלעדו ואנפלתו מנה פיוכונו קד תכלצו מן יד אלעדו ותקתלהם אנת.

485 וקו' ואל תסגר שרידיו ביום צרה יריד בה ומא כאן סבילך אן תקף עלי מפרק אלטרק חתי תנט'ר כל מן תכלץ מן יד אלעדו ולם יקע בידה תאכדה אנת ותסלמה אלי אלעדו ותתקרב אליה בדמי ישראל 490

והדה אלאוצאף כלהא פֶּעֶלְהָא אדום בישראל, בעצ'הא פי זמאן ג'לוֹה עשרת השבטים ובעצ'הא פי זמאן גלות בית (שני) ראשון ובעצ'הא פעל בהם פי זמאן בית שני. 495

ודכר פי הדה אלפסוקים ארבעה אלפאט': נְכָרוּ, אָבְדָם, אִידִם, ביום צרה. פאמא נכרו ואידו מעאניהמא מעני ואחד (93א) לאן להדא אלמעני ג' אלפאט': נְכָר אִיד ופיד כקו' הלא אִיד לְעוֹל ונְכָר לְפִעְלֵי און 500

131 כאן חוזר למעשה יפת על פירושו לפסוק הקודם, משום שלשון הפסוק אומרת במפורש את מה שהוא מבאר באשר לקודמו.

132 לעניין זה שב יפת ונדרש בפירושו לפסוק 'ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדיו' (הושע ב, ב). שם הוא מבדיל בין בני יהודה, שקצתם גלו בימי בית ראשון וקצתם בימי בית שני, לבין בני ישראל, שגלו כולם בימי בית ראשון (ראו: שלוסברג ופוליאק [לעיל, הערה 2], עמ' 151, ותרגומו שם, עמ' 277). מן הראוי לציין, כי בפירושו להושע מציג יפת את העובדות ההיסטוריות ביתר הקפדה. עוד לעניין עשרת השבטים ראו בפירושו לפסוקים נוספים: 'וישראל ואפרים יכשלו בעונם כשל גם יהודה עמם' (הושע ה, ה; שם, עמ' 178, ותרגומו שם, עמ' 322); 'איך אתנך אפרים אמגנך ישראל' (שם יא, ח; שם, עמ' 227, ותרגומו שם, עמ' 437); 'סבבוני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל ויהודה עוד רד עם אל ועם קדושים נאמן' (שם יב, א; שם, עמ' 230, ותרגומו שם, עמ' 442). לעניין גלות עשרת השבטים כאחד משלבי הגלות השונים ראו בפירושו ל'אלה הקרנות אשר זרו את יהודה את ישראל' (זכריה ב, ב; כ"י פ, דף 246ב), ובפירושו ל'הוי ציון המלטי יושבת בת בבל' (שם, יא; שם, דף 249ב).

ופיד שניהם מי יודע. וכלהא תקתצ'י פעל
אלעדו בישראל ויהודה.

לישראל וליהודה.

והנה, 'ביום אבדם' כולל את מעשה האויב
ומעשה ריבון העולמים כשם שביארתי
כי כנגדו ארבעת שפטיו הרעים. ואולם
'ביום צרה' כוחו במבוכה שפקדה אותם,
כי לא ידעו מה לעשות כי היו נצורים
ואלה שהבטיחו להם את עזרתם בגדו
בהם פלדלך כאנו פי צרה.

510 טו: **פִּי קָרוֹב יוֹם יוֹי עַל כָּל הַגּוֹיִם כְּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ יַעֲשֶׂה לָךְ גְּמֻלָּךְ יִשׁוּב בְּרָאשָׁךְ:**

הנה קרוב יום ריבון העולמים על כל
העמים, כשם שעשית כן יעשה לך. גמולך
שוב על ראשך:

אמר, והלוא חלילה לך לעשות לישראל
כפי שעשית, והנה קרוב לבוא יום שבו
יתבע ריבון העולמים את כל העמים על
מה שעשו לישראל. ירמוז בו לאומרו
'וְקִבַּצְתִּי אֶת כָּל הַגּוֹיִם אֶל עִמְקֵי יְהוֹשֻׁפֶּט
וְנִשְׁפָּטְתִּי עִמָּם שָׁם עַל עַמִּי וְנַחֲלָתִי
יִשְׂרָאֵל וְג' (יואל ד, ב) ¹³³ ואדום הוא
אחד מהם.

520 וקו' **כְּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ יַעֲשֶׂה לָךְ יִרִיד בַּה כְּמֵא
אֲנִי תַעֲדִית עָלַי יִשְׂרָאֵל וְסַפַּכְתָּ דְּמָאָהֶם
וְחָרַבְתָּ דִּיאָרְהֶם, כְּדָאךְ יִסְפַּכְ דְּמָאָכ וְיִכְרַב
דִּיאָרְךָ כְּמֵא יִצַּף דְּלָךְ פִּי מֵא בַּעַד. וְקו'**

133 בפירושו לפסוק זה טוען יפת כי מדובר כאן בכל הגויים שהגלו את ישראל ואותם יקבץ אלוהים
ביום הדין. הוא אף מתייחס שם לשמותיו השונים של עמק יהושפט (ראו: שם, דף 478). בסיום
פירושו ל'זאל עמי ידו גורל' מסכם יפת ואומר: 'והנה אלהים יתעלה יתבע ('טאלב') את הגויים על
מה שעשו לישראל וכאשר נעמוד על כך יתנחמו לבותינו' (שם, דף 478). עוד לזיקה בין פסוקנו לבין
יואל ד, ב ראו: קוגן (לעיל, הערה 32), עמ' 34.

525 גמלך ישיב בראשך יעני אן אללה יכאפך
 חק אלמכאפאה כתמרה פעלך אלדי
 פעלת בישראל. פאן אלדי פעלתה בהם
 בנפסך פעלת.

טז: כי כאשר שיתם על הר קדשי ישתו כל הגוים תמיד ושתו ולעו והיו כלוא היו:
 לאן כמא שרבתם עלי ג'בל קדסי ישרבו
 כל אחזב דאימא וישרבו ויבלעו ויצירו 530
 כאנחם מא כאנו.

קאל בעץ אלמפסרין אן קו' כאשר
 שיתם הו קול לאדום איצ'א. פקאל כמא
 אנכם יא אדום שרבתם אלכאס אלדי
 אסקיתם ישראל, כדאך (94א) ישרבו כל 535
 אלגוים אלדי אדו ישראל כמא אדיתתם
 אנת. פאנת מעאקב והם מעאקבין. פלא
 תט'ן אן אחד מן אלמאם יתכלץ מן

134 לעניין זה של מידה כנגד מידה מתייחס יפת במקומות נוספים. בפירושו לעזבה יתומך אני אחיה' (ירמיהו מט, יא) אומר יפת: 'אלהים גמל להם בכגון מה שעשו לישראל' (ראו: כ"י ל, דף 186א). בפירושו לפסוק 'יען היות לך איבת עולם' (יחזקאל לה, ה) הוא מדגיש כי איבה זו מתחייבת לאור מה שעשה אדום לישראל. לקראת סיום פירושו לפסוק 'לכן חי אני נאם ה' כי לדם אעשך ודם ידרפך' (שם, ו), הוא טוען כי יהפוך את אדום לשממה כפי שעשו אדום להרי ישראל. ובסיום פירושו לפרק הוא מסכם ואומר: 'כשם ששמחת על חורבן נחלת בית ישראל כך אחריב את ביתך ותקולל אתה כפי שקיללת אותם'. בפירושו ל'קל מהרה אשיב גמולכם בראשכם' (יואל ד, ד), מבאר יפת כי אלוהים מודיע לבני צור וצידון כי ימהר להשיב להם כגמולם (ראו: כ"י 29, דף 278). ובפירושו ל'זה שבתי גמולכם בראשכם' (שם, ז) הוא אומר כי מדובר בגמול מוצדק, ומפרש זאת על בני יהודה וירושלים שישבו מקצווי ארץ ומארץ אדום לאחר שבני אדום הגלום לשם (ראו: שם, דף 279א).

135 לעניין זה ראו: שלוסברג ופוליאק (לעיל, הערה 9), עמ' 77, הערה 58.
 136 תפיסה זו מיוצגת בתרגום השבעים ובוולגטה הגורסים 'כאשר שתית'. תרגום זה הולם את מהלכו של הפרק, הפונה אל אדום תמיד בלשון נוכח. תודתי לידידי אלכסנדר רופא שהעמידני על עניין זה. מובן כי אין בידנו לקבוע אם יפת אכן הכיר תרגום זה (במיוחד כאשר אינו מעיר על גרסה כגון 'תמיד' – אוינז, קרי ין, או תמיד בלשון חכמים, שעליה העמידני רופא), אך הדבר אינו מן הנמנע. עוד ייתכן כי הכיר גרסה כזאת, שמע על כיוצא בה או שהגיעה לידיעתו דרך תרגומים ערביים נוצריים. דוגמה נוספת מעין זו תידון בסיום דברינו.

137 כאן אנו נתקלים באייעקיבות לשונית – פתיחה בלשון רבים: 'אנכם אסקיתם', כנראה בהשראת הפסוק, וסיום בלשון נוכח: 'אדיתתם אנת', בהתאם לצורת הדיבור הקבועה בפרק, אולי תנא דמסייע נוסף להשערתו בדבר היכרות עם גרסה כגורסת השבעים.

יִינְצַל מִגֶּזֶל דִּינִי, לֹא אֶתָּה וְלֹא זֹלַתְךָ. וְכֵן
אָמַר 'כִּי כֹס בִּיד ה' וַיֵּין חֹמֶר מִלֵּא מִסֶּךְ
וְג' (תהלים עה, ט).¹³⁸ וְאָמְרוּ 'תַּמִּיד',
כּוֹנְנֵנוּ בּוֹ כִּי שְׁתִּייתֶם שְׁתִּייה מִתְּמִידָה. לֹא
כִּי־יִשְׂרָאֵל הַשּׁוֹתִים אֶת כּוֹסֵי רֶק בִּימֵי הַגְּלוּת
וַיִּשׁוּבוּ וַיִּשְׁתּוּ 'כּוֹס יְשׁוּעוֹת' (תהלים קטז,
יג),¹³⁹ 'כּוֹס תְּנַחֲמוּמִים' (ירמיהו טז, ז).

וּמִפֶּרֶשׁ אַחֵר אָמַר כִּי כּוֹנְנֵנוּ בּוֹ לִישְׂרָאֵל,¹⁴⁰
אֲשֶׁר לָהֶם נֶאֱמַר 'יִשְׁרֹת' 'כֹּה אָמַר ה'
אֱלֹהִים' כִּפִּי שְׁבִי־אֶרְצִי בִּפְתַח הַנְּבוּאָה.
וְאָמַר: הוּא, יִשְׂרָאֵל, כֶּשֶׁם שְׁשִׁיתֶם אֶת
'כּוֹס הַחֲמָה' (ירמיהו כה, טו), כֹּאֲשֶׁר
הִסְתַּעֲרוּ עֲלֵיכֶם הָאוֹיְבִים גְּלִים גְּלִים, כֵּן
יִשְׁתּוּ כָל הַגּוֹיִים כּוֹס תַּמִּיד, וְאָדוֹם הוּא
אֶחָד מִן הַגּוֹיִים שִׁישְׁתּוּ אֶת הַכּוֹס, כְּמוֹ
שֶׁאָמַר יִרְמְיָהוּ ע"ה 'כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהִים
הִנֵּה אֲשֶׁר אֵין מִשְׁפָּט לַשְּׁתוֹת הַכּוֹס שְׁתּוֹ
יִשְׁתּוּ וְאַתָּה הוּא נִקָּה תִּנָּקֶה לֹא תִּנָּקֶה כִּי
שְׁתּוֹ תִּשְׁתֶּה' (ירמיהו מט, יב).¹⁴¹
וְאָמַר 'וְשְׁתּוֹ וְלַעֲוֹ', כְּלוֹמַר שְׁכֹאֲשֶׁר יִשְׁתּוּ
לֹא יִקְאוּ אֶלָּא שֶׁהֵסֵם יִכְנַס בְּאִיבְרֵיהֶם

מִטְּאֻלְבָּתִּי, לֹא אַנְתָּ וְלֹא גִירְךָ. וְכִמָּא קֹאֵל
כִּי כֹס בִּיד יוֹי וַיֵּין חֹמֶר מִלֵּא מִסֶּךְ וְג'.⁵⁴⁰
וְקוֹ' תַּמִּיד יִרִיד בַּה אֵן שְׂרַבְהֶם הוּ שְׂרַב
דְּאִים, לִיס מִתֵּל יִשְׂרָאֵל אֶלְדִּי שְׂרַבּוּ כֹאֲסִי
מִדָּה זְמָאן אֶלְגָּלוּת פִּקֻּט וִירְגָ'עוּ יִשְׂרַבּוּ
כּוֹס יְשׁוּעוֹת כּוֹס תְּנַחֲמוּמִים.

וְקֹאֵל מִפֶּסֶר אֲכַר אָנָּה יִשִּׁיר בַּה אֶלִּי
יִשְׂרָאֵל אֶלְדִּי כֹאן קֹאֵל לָהֶם כֹּה אָמַר יוֹי
אֱלֹהִים מְוֹאֲגָהָה לָהֶם עֲלִי מֵא שְׂרַחַת
פִּי צַדֵּר אֶלְנַבּוּהָ. פִּקֹּאֵל יֹא יִשְׂרָאֵל כִּמָּא
שְׂרַבְתֶּם כּוֹס הַחֲמָה פִּי ג'בֵּל קִדְסִי אֶלְתִּי
גִּזַּת אֶלִּיכֶם אֶלְאֶעֱדָא דְּפַעֲאָת כְּתִירָה,⁵⁵⁰
כְּדֹאךְ תִּשְׂרַב כָּל אֶלְאָמֶם כֹּאֲסִי שְׂרַב
דְּאִימָא וְאָדוֹם פֶּהוּ וְאֶחָד מִן אֶלְגוּים אֶלְדִּי
יִשְׂרַבּוּ אֶלְכֹאֶס כִּמָּא ק' יִרְמְיָהוּ עֲאֶל"ס כֹּה
אָמַר יוֹי אֱלֹהִים הִנֵּה אֲשֶׁר אֵין מִשְׁפָּט
לַשְּׁתוֹת הַכּוֹס שְׁתּוֹ וְאַתָּה הוּא נִקָּה
תִּנָּקֶה לֹא תִּנָּקֶה (94ב) כִּי שְׁתֶּה תִּשְׁתֶּה.⁵⁵⁵
וְקֹאֵל וְשְׁתּוֹ וְלַעֲוֹ יַעֲנִי אָנָּה אֶדָּא שְׂרַבּוּ
לֹא יִקְדְּפוּ בֵּל יִחְצַל אֶלְסֶם פִּי אַחְשֹׁאָהֶם

138 גם בפירושו לפסוק בתהלים מובע אותו רעיון עצמו, קרוב לוודאי בהשראת המילים 'כל רשעי ארץ' שבסיומו. הכוס מסמלת את נקמת ה' ואותה הוא משקה לכל הרשעים, ואחד מהם לא נותר. תחילה הוא משקה את הכוס לאדום ולישמעאל ואחר כך לגויים כולם. יפת מדגיש כי 'את שמריה של כוס זו ישתו כל רשעי ארץ ולא ייוותר כופר ומורד' (ראו: כ"י 359, דף 27א-ב).

139 בפירושו לפסוק זה הוא מדגיש כי הוא מכון לכך שהצרות והיגונות כבר תמו (ראו: כ"י 559, דף 42א).

140 בניגוד למפרשים העלומים שנזכרו קודם לכן, הזהוי כאן פשוט וברור. אין זה כי אם דניאל אלקומסי (ראו לעיל, הערה 25). לצירוף 'מפסר אכר' אצל יפת, הרומז לאלקומסי, ראו: נדלר עקירב (לעיל, הערה 30), עמ' 141. כפי שמעירה שגית בוטבול, יפת אינו חושף את מקורותיו ונוקט ביטויים כגון 'קאל בעץ' אלמפסרין' (ראו: בוטבול [לעיל, הערה 2] עמ' 461).

141 בפירושו לפסוק זה מדגיש יפת כי מי שהשקה את ישראל כוס תמורים לא יינצל ממנה (ראו: כ"י 559, דף 186ב).

ויתפשט בגופם וישתוהו עורקיהם עד כי יאבדו ועל כן חזר [ואמר] 'ושתו'.

ואומרו 'והיו כלוא היו', כוונתו בו התבטלות שלטונם וסיעותיהם עד כי יהפכו כמי שמעולם לא היו להם לא שלטון ולא חוק כי הם נתונים תחת עולם של ישראל ומעלים להם מס רכוש. ומי שלא עשה כן אבד ואיננו 'כי הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו' (ישעיהו ס, יב) ואמר 'והלכו אליך שחוח בני מעניך וג' (שם, יד),¹⁴² וכולם יקבלו עליהם את הדת כאומרו: 'כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה וג' (צפניה ג, ט).¹⁴³ על כן אמר: 'והיו כלוא היו'. והוא הפסקת ממלכתם, שלטונם וחוקיהם.

יז: ובהר ציון תהיה פליטה והיה קדש וירשו בית יעקב את מורשיהם:

ובהר ציון תהיה פליטה¹⁴⁴ ויהפוך לקודש ובית יעקב יירשו את ירושתם.¹⁴⁵ לאחר שתיאר את סילוק שלטון הגויים וחוקיהם הודיע כי כאשר ישפוט אלוהים יתעלה את הגויים יותיר לישראל פליטה, כדוגמת מה שאמר יואל לאחר שתיאר את

וינבסט פי ג'סמהם ותתשרבה ערוקהם חתי יהלכו ולדלך אעאד ושתו.

וקו' והיו כלוא היו יריד בה תבטל דולתהם ומדאבהם חתי יצירו כמן למ יכן להם קט דולה ולא נאמוס לאנהם יטיעו ישראל ויודו אליהם אלכראג'את ומן למ יפעל דלך אביד והלך כקו' כי הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו. וקאל והלכו אליך שחוח בני מעניך וג' וכלהם ידכלו פי אלדין כקו' כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה וג'. פלדלך קאל והיו כלוא היו והו בטלאן מלכהם ודולתהם ונואמיסהם.

פפי ג'בל ציון תכון פליתה ויציר קדס וירתו אל יעקב מיראתהם.

בעד אן וצף אבאדה מלך (95א) אלגויים ונואמיסהם ערף אן פי אלזמאן אלדי יחאכם אללה [ת"ע] ללגויים יבקא לישראל פליתה והדא נט'יר קול יואל

142 על גורל האומות ראו פירושו לשני פסוקים אלה (כ"י 59, דפים 290ב, 295ב). רעיון דומה לדבריו כאן, עם הפניה לאותו פסוק בישעיהו, מצוי בפירושו ל'אחר כבוד שלחני אל הגויים' (זכריה ב, יב; ראו: כ"י 29, דף 250א). לפירושו לסוף הפסוק ראו: שלוסברג ופוליאק (לעיל, הערה 9), תרגום, עמ' 77, הערה 59.

143 רעיון זה חוזר בפירושו לצפניה על אתר (ראו: כ"י 29, דף 222ב), וכן בפירושו לפסוק 'ונלוו אל ה' גויים רבים ביום ההוא' (זכריה ב, טו), תוך שהוא מפנה לאותו פסוק ונוקט אותה לשון (ראו: שם, דף 250א).

144 על כך אומר ראב"ע: 'אמר יפת זה לעתיד' (ראו: שלוסברג ופוליאק [לעיל, הערה 9], עמ' 78, הערה 60).

145 אלקומסי שומר על צורת הרבים וגורס 'מואריהם' (ראו לעיל, הערה 25).

אלתי בעד מא וצף מחאכמה אללה [ת"ע]
ללגוים קאל בעדה והיה כל אשר יקרא
בשם יוי ימלט כי בהר ציון ובירושלם
תהיה פליטה: פקאל ההנא אן סתכון הר
ציון פליטה לישראל ומעהם יג'ד אללה
עהדה ולהם יתמם מואעידה.

וקו' והיה קדש יריד בה הר ציון יעניי אנה ירגע אלי אלקדוסיה כמה כאן במא תזול מנה אלגלולים ואלאלילים ואלערלים ואלטמאים. וכמא שרחנא פי והיתה ירושלם קדש זורים לא יעברו בה עוד.

וְקוֹרְיָשׁוּ בֵּית יַעֲקֹב אֶת מִוֶּרְשֵׁיהֶם יִרִיד
בָּה אֵן אֶסְבָּאט יִשְׂרָאֵל יִרְגְּעוּ יִתְּנוּ בְלָדָהֶם
אֱלֹדֵי סִכְנוּהָ אָדוּם וְיִשְׁמַעֵאל לְאִנְהֶם
יִקְתְּלוּהֶם וּבִידוּהֶם כִּמָּא עֵמְלוּ בִּשְׁבַעָה
גֻּיִם אֱלֹדֵי אֲבָאדוּהֶם וּוְרֵתוּ אֲלֵבֶלֶד מִנְהֶם.
פְּבִשֶׁר פִּי הָדָא אֲלִפְסוֹק בְּתִלְתָּ אֲשֵׁאִי:

146 גם בפירושו לפסוק זה מציין יפת את יום הדין ('יום אלדינונה'), וטוען כי הצדיקים יינצלו בו מעונשו של אלוהים, וכן כל המציית לו או כל מי שמקבל עליו את דת ישראל או עושה תשובה. צירוף זה שב יפת ונוקט בפירושו לפסוק: 'הרים רעשו ממנו והגבעות התמגגו' (נחום א, ה; ראו: הירשפלד [לעיל, הערה 50], עמ' 17). את הפסוק 'בהר ציון תהיה פליטה' הוא מפרש כמתייחס לעם המתכנס בציון, ובהמשך אף מגדיש כי 'תהיה פליטה מאנשי ציון וירושלים הקוראים בשם ה' (ראו: כ"י 29, דף 277) – שוב אותה שיטה של ביאור מטונימיה שכבר ציינו (ראו לעיל, הערה 67).

147 בפירושו לפסוק זה מסביר יפת כי העיר תהיה קודש בשל שיבת הכבוד אליה ומשום שהגויים שנגזר בה בצלבים ובטומאות ייצאו מתוכה: ז' [כך] הובטח כי בזמן עתיד יצאו הגויים ממנה כאומרו "עורי עורי לבשי עֵץ צִיּוֹן" וג' (ישעיהו נב, א), כאומרו "מְהֵרָסִיךְ וּמְחִיבִיכְךָ מִמֶּךָ יִצְאוּ" (שם מט, ז). ובכך ירמזו לאדם ולישמעאל. והובטח לנו כי לא יכניסו אל תוכה דבר אחר כאומרו "זֵרִים לֹא יַעֲבְרוּ בָּה עוֹד" (ויאל ד, ז), ואמר כאן לא יעברו ולא אמר לא יצאו והוא ודאי' (ראו: כ"י 29, דף 382). כבר בפירושו לז'ב יעבד צעיר' (בראשית כה, כג) הוא טוען כי 'באחרית הימים יצא אדם מארץ ישראל' (ראו: כ"י 29, דף 444). המילה 'נג'סוהא' מופיעה גם בפירושו ליחזקאל כה, יד: 'אחרקו אלקס ונג'סוהא' (= 'שרפו את בית המקדש ונגשו בה').

האחד, כי לישראל תהא שארית ולא יאבדו כאשר אבדו הגויים. והשני הוא חזרת ארצם לקדושתה כפי שהיה כאשר חדלו ממנה התועבות ועושיהן. והשלישי, שיבת ישראל לארצם. וכגון שלושה עניינים אלה כל מועדי [קיום] ההבטחות המובטחות לישראל.

595 אחד' הו אן ישראל תכון (95ב) להם שארית ולא יפנון כפנא אלגוים. ואלתאני הו רג'וע בלדהם אלי אלקדוסיה כמא כאן בזואל אלתועבות ואהלהא מנה. ואלתאלת רג'וע ישראל אלי בלדהם ותחת 600 הדה אלתלתה כל פצול אלבשאראת אלמועודה לישראל.

יח: וְהָיָה בֵּית יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לְהָבָה וּבֵית עֲשׂוֹ לֶקֶשׁ וּדְלָקוּ בָהֶם וַאֲכָלוּם וְלֹא יִהְיֶה שְׂרִיד לְבֵית עֲשׂוֹ כִּי יוֹי דְּבַר:

ויהפכו אנשי בית יעקב לאש ואנשי בית יוסף כדמות להבה ואנשי בית עשו לקש וידלקו בהם ויאכלום ולא יהיה שריד לאנשי בית עשו¹⁴⁸ כי ה' ריבון העולמים דיבר.¹⁴⁹

ויציר אהל בית יעקב מתל אלנאר ואהל בית יוסף מקאם אללהיב ואהל בית עשו מתל אלקש וישתעלו בהם ויאכלוהם 605 ולא יכון שריד לאהל בית עשו לאן אללה רב אלע' כאטב.

כבר הזכיר את מה שיעוללו הגויים לאדום והוא בסוף ימי הגלות. וכן הודיע כאן כי אובדנם המוחלט יבוא עליהם בעולם הבא מידי ישראל.

קד כאן דכר מא יפעלו אלגוים באדום והו פי אכר זמאן אלגלות. תם ערף ההנא אן הלאכהם באלכליה יכון פי אלאכרה 610 עלי יד ישראל.

ואומרו [כי] אנשי בית יעקב יהפכו לאש שורפת וירמוזו בו לבני יהודה. ובית יוסף יהפכו ללהבה ו[אלה] הם השבטים כולם. והודיע כי הם יהיו כאש לוהטת מכלה שדבר אינו עומד בפניה. ואומרו 'ובית עשו לקש', המשילם לקש שאינו יכול לעמוד בפני אש קלה ואין [יעמוד] בפני אש להבה?

פקאל: סיציר אהל בית יעקב מתל אלנאר אלמחרקה וישיר בה אלי בני יהודה (96א) וסיציר בית יוסף ללהבה והם תמאם אלאסבאט פערף אנהם יכוננו מתל אלנאר 615 אלמלהבה אלתי לא תבאת לשי קדאמהא. וקו' ובית עשו לקש פמתלהם באלקש אלדי לא יכון לה תבאת קדאם יסיר מן אלנאר פכיף קדאם אש להבה

148 לפנינו דוגמה נוספת לדבקותו של יפת בלשון המקור, אך כפי שעוד ניווכח, השימוש ב'אהל' אינו עקבי. פסוקנו מובא גם בפירושו ל'זשלחתי אש בתימן ואכלה ארמנות בצרה' (עמוס א, יב), תוך שהוא גוזר גזרה שווה בין העונש לאדום לבין העונש לישראל (ראו: נדלר עקירב [לעיל, הערה 30], עמ' 197-198). כן הוא מביא את פסוקנו במהלך פירושו לזכריה ט, יג (ראו לעיל, הערה 40).

149 פסוק זה שב ומובא בפירושו ליחזקאל כה, יד.

תם קאל ודלקו בהם ואכלום פערף אן
 620 בית יעקב ובית יוסף יקתלו פיהם קתל
 אלפנא קו' ואכלום.
 וקו' ולא יהיה שריד לבית עשו יריד בה
 אן לא יבקא מנהם ולא שכך ואחד.
 וקאל מפסר אכר אנה יריד בה לא יבקא
 625 שריד מן אהל בית אלמלך.
 וקו' כי יוי דבר יריד בה אן אללה [ת"ע]
 תואעד בהדא אלועיד פערף אנה שי לא
 (א) בד מנה מן אן יתם והדא יכון בעד
 צפו דולה ישראל פי זמאן אלמשיח [ע"ה]
 630 קו' וירד מיעקב והאביד שריד מעיר.
 וקו' וירד מיעקב ישיר בה אלי אלמשיח
 [ע"ה] קו' וירד מים עד ים וגו'. וקו'

ועוד אמר: 'ודלקו בהם ואכלום', הודיע
 [בכך כי] בית יעקב ובית יוסף ייהרגו בהם
 ויכלום כאומרו 'ואכלום'.
 ואומרו 'ולא יהיה שריד לבית עשו', כוונתו
 בו כי לא ייוותר מהם ולו איש אחד.¹⁵⁰
 ומפרש אחר¹⁵¹ אמר כי כוונתו בו שלא
 ייוותר שריד לאנשי בית המלוכה.¹⁵²
 ואומרו 'כי ה' דבר', כוונתו בו כי אלוהים
 יתעלה הבטיח הבטחה זו והודיע כי זה
 דבר החייב להתגשם לאחר שיושלם
 שלטון ישראל בימות המשיח,¹⁵³ כאומרו
 'וירד מיעקב והאביד שריד מעיר' (במדבר
 כד, יט).¹⁵⁴ ואומרו 'וירד מיעקב' ירמוז בו
 אל המשיח עליו השלום כאומרו 'וירד
 מים עד ים' (תהלים עב, ח).¹⁵⁵ ואומרו

150 על פירושו לפסוק זה ראו: שלוסברג ופוליאק (לעיל, הערה 9), עמ' 78. בפירושו לעזבה יתומין
 אני אחיה ואלמנותיך עלי תבטחו' (ירמיהו מט, יא) מדגיש יפת כי היתומים והאלמנות הם מישראל.
 אדום הרג את הגברים והגלה מקצת מן האלמנות והיתומים, ואלוהים יגמול להם כמעשיהם, בניגוד
 לישראל שתיוותר להם שארית. מסכם יפת ואומר: 'ועשו, לא יותיר לו אלוהים שריד כאומרו "ולא
 יהיה שריד לבית עשו" וגו' (ראו: כ"י ל', דף 186א). לעניין השארית שתיוותר לישראל בניגוד לגויים
 שב יפת ומתייחס בפירושו לפסוק 'מי זאת עולה מן המדבר מקטרת מר ולבונה' (שיר השירים ג, ו;
 ראו: פירוש שיר השירים [לעיל, הערה 13], עמ' 45-46). בסיום פירושו ל'כי יום נקם בלב' הוא
 מדגיש, כי 'מבין כל העמים יתנקם במיוחד באדום, כך שלא ייוותר להם לא שריד ולא פליט', וכל
 זה יקרה בסוף ימי הגלות (ראו: כ"י 59, דף 317א-ב). ובפירושו לישעיהו יא, יד מסכם יפת ואומר:
 'וכבר הודיענו כי שלושה שבטים אלה [קרי אדום, עמון ומואב] ימחה אלוהים יתעלה את שמם מבין
 העמים ובאדום אמר "ולא יהיה שריד לבית עשו"' (ראו: כ"י 49).

151 לא ידוע לי מי הוא המפרש הזה.

152 ייתכן כי בית מלוכה זה רומז לקיסרות הביזנטית.

153 צירוף זה מצאתי גם בפירושו לפסוק 'ורעו את ארץ אשור בחרב ואת ארץ נמרוד בפתחיה' (מיכה ה,
 ה; ראו: כ"י 29, דף 175א). ברם, בפירושים אחרים שלו, למשל בפירושו לשיר השירים ולזכריה, לא
 נתקלתי בצירוף זה. כפי שהעירני חגי בן שמאי, אין המעתיקים מקפידים בשילובו של צירוף זה.

154 פסוק זה שב ומופיע בפירושו ליחזקאל כה, יד. כן ראו פירושו לשירת בלעם (אבני [לעיל, הערה 40],
 עמ' 415).

155 בפירושו לפסוק זה מתאר יפת את שלטונו של המשיח בכל העמים ובכל קצווי תבל (ראו: כ"י 49,
 דף 205ב).

והאביד שריד מעיר ישיר בה אלי קו' (96) ולא יהיה שריד לבית עשו. וקו' מעיר ישיר בה אלי בלד אדום לקו' מן קבלה והיה אדום ירשה והיה ירשה שער. פערף פי הדא אלפסוק אן בית יעקב ובית יוסף יתעאצ'דא ג'מיעא ויג'ון אלי בלד עשו ולא יבקון מנהם צאפר. 635 וערף ישעיהו עאל"ס אנהם יתעאצ'דו ויגזו אלי אלרום וגירהם כקו' וסרה קנאת אפרים וג' ועפו בכתף פלשתים ימה. 640

והאביד שריד מעיר, ירמוז אל אומר ו' ולא יהיה שריד לבית עשו. ואומר ו' מעיר' ירמוז בו אל ערי אדום, כיוון שקודם לכן אמר 'והיה אדום ירשה והיה ירשה שער [איביו].¹⁵⁶ והודיע בפסוק זה כי בית יעקב ובית יוסף יקומו¹⁵⁷ כאיש אחד ויבואו אל ארצם של [בני] עשו ולא יותירו מהם פוצה פה ומצפצף. והודיע ישעיהו ע"ה כי יקומו ויסתערו על הביזנטים, כאומר ו' וסרה קנאת אפרים וג' "ועפו בכתף פלשתים ימה" (ישעיהו יא, יג-יד).¹⁵⁸

יט: וירשו הנגב את הר עשו והשפלה את פלשתים וירשו את שדה אפרים ואת שדה שמרון ובנימן את הגלעד:

וירתו בלד אלקבלה מע ג'בל עשו ואלסהל וירשו את ארץ הנגב¹⁵⁹ עם הר עשו ואת

156 השלמה על פי שאר כתבי היד. בפירושו לפסוק 'שני גוים בבטנך' (בראשית כה, כג) הוא אומר: 'זאמר על אחריית הימים והיה אדום ירשה' (ראו: כ"י אק2, דף 44א).

157 הפועל שהוא נוקט כאן לתרגום 'יקומו' הוא 'תעאצ'ד', כלשונו בפתיחת הפירוש (ראו לעיל, הערה 36). הוא שב ונוקט פועל זה בפירושו ל'המתחזקים עמו במלכותו' (דברי הימים א' יא, יב [שם, ללא מספרי עמודים]): 'פערף אנהם אלדין עאוונו ועצ'דוהמע ג'מלה ישראל חתי מלך עלי אלאמה באסרהא' (= 'והודיע כי אלה הם האנשים שסייעוהו ונחלצו לעזרתו יחד עם כל ישראל עד ששלט על האומה כולה'). בפירושו ל'בלא לב ולב' (שם יב, לד) הוא כותב: 'וכמא קדם אנהם יעצ'דו דויד בניה צאפיה' (= 'זכמו שהקדים כלומר שיחלצו לעזרת דויד בכוונה טהורה').

158 בפירושו לפסוקים אלה מדגיש יפת, כי בניגוד לימים עברו, שבהם קינאו אפרים ויהודה ולחמו זה בזה, הרי שלעתיד לבוא יצייתו כולם למשיח (ראו: כ"י 49). לפסוק 'ועפו בכתף פלשתים ימה' שב יפת ומתייחס בפירושו ל'ועל אדום אשליך נעלי' (תהלים ס, י; ראו: כ"י 49פ, דף 118א).

159 ישנן כמה דרכים לתרגום המילה 'נגב'. בתרגומו לפסוקנו נוקט יפת את המילה 'קבלה' הלוקחה מעולם המושגים המוסלמי, אך בפירוש הוא נוקט דרך קבע את המילה העברית 'נגב'. את 'והיה לכם פאת נגב ממדבר צן על ידי אדום והיה לכם גבול נגב מקצה ים המלח קדמה' (במדבר לד, ג) הוא מתרגם במילים 'גהה אלקבלה' (= 'צד הדרום'), אך בפירוש הוא נוקט את המילה העברית 'נגב' (ראו: כ"י 200, דף 90ב): 'פדכר בדיא גהה נגב אלתי הי קבלייה ארץ ישראל; תם דכר גהה אלגרב אלתי תלי אלי גהה נגב; תם דכר גהה אלשרק אלתי תנתהי אלי פאת נגב; פקד דכר ד' גההתהא. קאל בדיא ממדבר צן על ידי אדום והו חד אן יבתדי מן ג'הה נגב' (= 'החל להזכיר גבולותיה מארבע רוחותיה. תחילה הזכיר צד נגב אשר הוא דרום (מילולית: צדה הדרומי של) ארץ ישראל וכן הזכיר צד מערב הסמוך לצד נגב והזכיר צד מזרח המגיע עד פאת נגב וכך הזכיר את ארבע רוחותיה. תחילה אמר

ממדר צן על ידי אדום והוא הגבול הראשון מצד נגב'. דרך זו הוא נוקט גם בתרגומו ובפירושו לפסוק 'והיה לכם הגבול מנגב למעלה עקרבם ועבר צנה והיו תוצאותיו מנגב לקדש ברנע' (במדבר לד, ד). הוא מתרגם אותו בלשון 'מן אלקבלה' ומפרש 'ג'הה נגב' ו'פאת נגב' (ראו: כ"י פסס, דף 91א). את 'פאת נגב' (שם לה, ד-ה) הוא מתרגם 'ג'הה אלג'נוב' אך מפרש 'הדה פאת נגבא' (ראו: כ"י פסס, דפים 100, 101א). גם בתרגומו לעלו זה בנגב' (שם יג, יז) הוא נוקט לשון 'קבלה': 'אצעדו פי הדה אלטריק פי טריק אלקבלה' (ראו: כ"י אק, דף 6א). גם את 'והוא יושב בנגב' (במדבר לג, מ) הוא מתרגם 'קבלה' (ראו: כ"י פסס, דף 83ב), ואילו רס"ג מתרגמה 'דארום' – מילה השאולה מן הארמית הנוצרית (ראו: דרנבורג [לעיל, הערה 55], עמ' 247). כך נוהג יפת כבר בתרגומו ובפירושו לה'לוח ונסוע הנגבה' (בראשית יב, ט): 'אלי אלקבלה', ומפרש: 'וסאר פי ג'הה אלקבלה' (= 'הלוח בכיוון דרום'; ראו: כ"י אק, דף 85א). בכך הוא הולך בדרכו של רס"ג, הנוקט אותה מילה עצמה (דרנבורג, שם, עמ' 19). את 'ועמלק יושב בארץ הנגב' (במדבר יג, כט) הוא מתרגם: 'פי ארץ' אדרום' (שם, דף 112). בדומה לכ"י אצלו. כך מתרגם פסוקים אלה גם רס"ג (דרנבורג, שם, עמ' 211–212). בדברו על חלוקת נחלות השבטים בפירושו ל'כפלח הרמון רקתך' (שיר השירים ד, ג), נוקט יפת את המילים 'ג'הה דרום' (ראו: פירוש שיר השירים [לעיל, הערה 13], עמ' 53). בדומה לכך הוא מתרגם את 'ונגבה' (בראשית כח, יד) 'דארוםא' (ראו: כ"י אק, דף 96א), בניגוד לרס"ג המתרגם 'ג'נובא' (ראו: פירוש התורה [לעיל, הערה 55], עמ' 43), אך בתרגומו את 'מזרח ימה צפונה ונגבה' (דברי הימים א' ט, כד), הוא מתרגם בדיוק כשם שתרס"ג את הפסוק בבראשית: 'ג'נובא'. בדיוק כך מתרגם יפת גם את 'וחציו נגבה' (זכריה יד, ד; ראו: כ"י 29, דף 309ב). כך הוא מתרגם גם את 'ערי הנגב' (ירמיהו לב, מד): 'קרי אלדארום' (ראו: כ"י 2, דף 63א), ואת 'כאפיקים בנגב' (תהלים קכו, ד) 'פי אלדארום', בדומה לכ"י אצלו, אך בפירושו שב ונוקט את הצירוף 'נגב יהודה' (ראו: כ"י פסס, דף 115). צירוף זה הוא נוקט גם בהמשך דבריו כאן (להלן, ליד הערה 160), וכן בפירושו ל'והנגב והשפלה יושב' (זכריה ז, ז), אף שהוא מתרגם 'ואלקבלה' (ראו: כ"י 29, דף 274ב), וכן את 'נגב ירושלים' (שם יד, י; ראו: כ"י 29, דף 312א). שילוב זה של 'קבלה' בתרגום ו'דארום' בפירוש מצוי גם בפירושו ל'זמן הנגב' (ירמיהו יז, כו; ראו: כ"י 69, דף 57א). בפירושו לה'לך ילך ובכה נשא משך הזרע' (תהלים קכו, ו) הוא נוקט את הלשון 'אהל אלנגב' (שם, דף 116א). מעניין לציין כי בתרגומו את 'כאפיקים בנגב' נוקט רס"ג לשון נדירה: 'פי אלצחרא' = 'במדבר' (ראו פירושו [לעיל, הערה 55], עמ' רסג, והערה שם, עמ' רסג-רסד). את 'מנגב' (יחזקאל מ, ב) הוא מתרגם: 'מן ג'הה אלג'נוב', אך בפירוש הוא נוקט פעם אחר פעם את המילה העברית. את 'שער הנגב' (שם מו, ט) הוא מתרגם ומפרש 'באב אלג'נוב', ואת 'פאת נגב' (שם מח, כח, לג) הוא מתרגם, בשונה מתרגומו לבמדבר, 'מן ג'הה אלג'נוב'. בפירושו לעד עיה ובנותיה' (דברי הימים א' ז, כח) הוא כותב: 'עיה ובנותיה מן ג'הה אלג'נוב' (= 'מצד דרום'), ובהמשך הפירוש: 'אנתהי תכם אפרים פי ג'הה אלג'נוב אלי בית אל' (= 'הגיע גבול אפרים בצד דרום עד בית אל'). יחיד במינו הוא תרגומו ל'מנגב למזבח' (יחזקאל מז, א). הוא מתרגם את הפסוק בצורה מפתיעה ויוצאת דופן: 'מן דאכל אלמדבח'. בפירושו לדניאל הדברים ברורים הרבה יותר אם כי אינם מוחלטים. בתרגומו לפרק יא הוא נוקט כמעט דרך קבע את המילה העברית. את המילים 'מלך הנגב' הוא מותיר ככתבן או מתרגמן 'מלך אלנגב' (ראו: פירוש דניאל [לעיל, הערה 36], עמ' 115–117, 120, 123, 126). רק בתרגומו לדניאל יא, מ הוא מתרגם: 'מלך אלג'נוב' (ראו שם, עמ' 132). אותה מילה הוא נוקט גם בתרגומו לפסוק 'ותגדל יתר אל הנגב' (דניאל ח, ט; ראו: פירוש דניאל, שם, עמ' 82). בפירושו ל'יחזקאל מלך הנגב' (דניאל יא, ה) הוא מזהה דמות זו במפורש עם מלך אדום: 'מלך אלנגב הו מלך אדרום' (שם, עמ' 115). ובפירושו

מֵעַ בִּלְד פִּלְשְׁתִּים וִירְתּוֹ בִּלְד אַפְרִים וּבִלְד
שִׁמְרוֹן וּבִלְד בְּנִימִין מֵעַ בִּלְד גִּלְעָד. 645

עִם אֶרֶץ הַגִּלְעָד.¹⁶⁰

קָאֵל קִבְּלָה וִירְשׁוּ בֵּית יַעֲקֹב אֶת
מִוִּרְשֵׁיהֶם. פֶּאֶכֶד יִשְׂרָחָה פִּקְאֵל יִרְתּוּ מִן
בִּלְד אֶלְנֶגֶב וְהוּא אֶלְנֶגֶב יְהוּדָה וִירְתּוֹ מוֹצֵ'עַ
מִן גִּבְלָה עֲשׂוּ לֹאֵן בַּעֲיָ' הֵר (97א) עֲשׂוּ
יִצִּיר לִשְׁמֻמוֹת עוֹלָם כְּקו' וְנִתְּתִי אֶת הֵר
שְׁעִיר לִשְׁמֻמָּה וּג'. 650

הֵר שְׁעִיר לִשְׁמֻמָּה וּג' (שם, ז).

פִּקְוֹלָה הֵהֵנָּה וִירְשׁוּ הַנֶּגֶב אֶת הֵר עֲשׂוּ
יִרְדָּ בָּה מוֹצֵ'עַ מִן הֵר עֲשׂוּ פִּדְכֵר הֵר עֲשׂוּ
בַּעַד אֵן דָּכֵר אֶלְנֶגֶב לֹאֵן הֵר עֲשׂוּ הוּא פִי
גִ'הָה אֶלְקִבְּלָה.

תָּם דָּכֵר גִ'הָה אֶלְגֶּרֶב פִּקְאֵל וְהִשְׁפִּילָה אֶת 655

לפסוק כט הוא אומר על מלך ישמעאל כי 'ישוב וייכנס אל [תוך] הנגב, כלומר במלחמה עם ממלכת רומי' (קרי הנצרות; ראו שם, עמ' 126). על משמעויותיהן של מילים אלה ראו: בלאו (לעיל, הערה 23), עמ' 212, ושם הפניות לספרות. חרף כל הניסיונות, אין דרך לקבוע בבירור באילו מקרים משמשת כל אחת ממילים אלה.

160 כאן מתרגם יפת את המילה 'את' במובן 'עם'. על כך ראו: שלוסברג ופוליאק (לעיל, הערה 9), עמ' 78, הערה 65. כיוצא בו הוא מתרגם את 'אשר זרו את יהודה את ישראל' (זכריה ב, ב): 'מע ישראל' (ראו: כ"י 29, דף 246א) = עם ישראל.

161 את פסוקנו מביא יפת בפירושו ליחזקאל לה, ד, ומציין את שכנותו של הר עשו לארץ ישראל. בפירושו למילים 'וכל אדום כלה' (שם, טו) הוא מטעים כי מדובר בחלקה המיושב של ארץ אדום וכי ישראל יירשו רק חלק מארץ אדום ואילו חלקה הפנימי יהפוך ל'שממות עולם'. פסוקנו מובא גם בפירושו לעמוס ט, יב, שבו הוא מציין כי 'חלקה יהפוך זפת וגופרית' (ראו: נדלר עקירב [לעיל, הערה 30]). בדומה לכך הוא אומר בפירושו ליואל ד, יט, כי חלק מארץ אדום יהיה לאש וגפרית לעד, חלקה מרמס לחיות פרא, חלקה תעלה קוץ ודרדר 'חלק בה לעשו שיירשוהו ישראל כאומרו וירשו הנגב את הר עשו' (ראו: כ"י 29, דף 83א).

162 את 'שממות עולם' הוא מתרגם בפירושו ליחזקאל לה, ט: 'וחשאת אלהה'. כך הוא מתרגם מילים אלה גם בירמיהו כה, יב (ראו: כ"י 69, דף 130ב). למרבה הצער סביח אינו כולל פסוק זה במהדורתו (לעיל, הערה 23).

163 גם בפירושו ליחזקאל (שם) הוא מדגיש כי הר עשו הוא בקצה הארץ. וכן אנו קוראים אצל אלקומסי: 'וירשו ישראל יושבי הר שעיר למען כי הוא מנגב' (ראו לעיל, הערה 25).

פלשתים. קו' והשפלה הו בלד אלרמלה וחוואליהא ופלשתים הו סאחל אלבחר. פלשתים'. [ו]אומרו והשפלה כוונתו בו לעיר רמלה וסביבותיה¹⁶⁴ ופלשתים הם [ל]חוף הים.

תם דכר ג'הה צפון פקאל וירשו את שדה אפרים ואת שדה שמרון ושדה אפרים הו חאד נאבלס והו (והו) פי ג'הה צפון. תם דכר ג'הה אלשרק פקאל ובנימין את הגלעד לאן בנימין כאן פי עבר יסכן פי נאחיה אלשרק והו מן חד יריחא אלי ירושלים.

660

164 זיהוי זה, ובאותן מילים ממש: 'רמלה וסביבותיה' בעברית, מצוי בפירושו של דניאל אלקומסי לפסוק (ראו לעיל, הערה 25). רמלה נזכרת כבר בפירושו לתורה. בפירושו לפסוק 'אך מעין ובור מקוה מים יהיה טהור' (ויקרא יא, לו) הוא מציין את בורותיה של רמלה ('אבאר רמלה'). לעניין זה ראו: ש' גת, העיר רמלה בימי הביניים מיסודה עד בוא העות'מאנים, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן תשס"ד, עמ' 124. בפירושו 'לאבי גיא חרשים' (דברי הימים א' ד, יד) הוא ממקם את גיא חרשים 'בין רמלה ובין ירושלים'. דומני כי אלה אזכוריה הראשונים של העיר בספרותנו. להיכרות העמוקה המופגנת בחיבוריו עם הטופוגרפיה של ארץ ישראל ראו: בוטבול (לעיל, הערה 2), עמ' 459. עוד אציין, כי בספרות הקראית הארץ ישראלית בכללה ניכר עניין רב מאוד בגאוגרפיה של ארץ ישראל.

165 במקומות אחרים נוקט יפת את המילים 'זמאן עבר'. בפירושו 'לאיה מעון אריות' (נחום ב, יב) הוא מתאר את נינוה כארי טורף, ומוסיף: 'זכד'לך כאנו מלכי אשור פי זמאן עבר אפתרסו אלאמם ואג'לוהם' (= 'זכאלה היו מלכי אשור בזמן עבר, טרפו את האומות והגלום'; ראו: הירשפלד [לעיל, הערה 50], עמ' 26). בתארו את מצבם הטוב של המלכים הוא מדגיש (שם): 'פאן כאן ד'לך עלי זמאן עבר' (= 'וכל זה היה בזמן עבר'). לעומת זאת, בתחילת פירושו לפסוק הוא אומר (שם, עמ' 25): 'בעד אן וצף מא יג'רי עליה אכ'ד' יצף כיף כאנו פי זמאן קבל דלך' (= 'לאחר שתיאר מה עבר עליהם החל לתאר כיצד היו בזמן שלפני כן'). בפירושו 'לעוד תפוצינה' (זכריה א, יז) אומר יפת: 'יריד בה כמה כאנת פי זמאן עבר' (= 'כוונתו בו כשם שהיו בזמן עבר'; ראו: כ"י 29, דף 246א). אותו צירוף הוא נוקט גם בפירושו 'לזשכנתי בתוכך' (זכריה ב, יד; ראו: שם, דף 250ב), ובפירושו 'לזנלו גוים רבים אל ה' ביום ההוא' (זכריה ב, טו; שם, דף 251א). דוגמה מיוחדת במינה היא פירושו 'לזנעתור להם כי בטחו בו' (דברי הימים א' ה, כ): 'זנעתור מצדר מאכוד מן עבר' (= 'זנעתור מקור לקוח מ[זמן] עבר'). בהמשך פירושו לזכריה (שם) הוא נוקט גם את הלשון 'זמאן עתיד', שבה הוא משתמש גם בפתח פירושו כאן. בדומה לכך יאמר בפירושו 'לזשכולה אין בהן' (שיר השירים ד, ב): 'פי עתיד' (ראו: פירוש שיר השירים [לעיל, הערה 13], עמ' 51), אלא ששם מופיעה המילה 'עתיד' במפתיע באותיות ערביות אף ששאר המילים העבריות מופיעות בכתב עברי. שני הצירופים כאחד מופיעים בפתיחת פירושו לספר נחום: 'בעצ'הא כאן פי זמאן עבר ובעצ'הא יתם פי זמאן עתיד' (= 'חלקה התרחשה [מילולית: הייתה] בזמן עבר וחלקה התרחש בזמן עתיד'; ראו: הירשפלד, שם, עמ' 15). בדומה ל'פי עבר' שבפסוקנו נוקט יפת גם את הלשון 'פי עתיד'. בפירושו לפסוקים 'הודו לה' קראו בשמו' עד 'הוא ה' אלהינו בכל הארץ משפטי' אומר יפת: 'הדא אלשיר קאלה אסף ברוח הקדש

665 וקו' את הגלעד ישיר בה אלי ארץ אלסבטין ונצף. ואומרו 'את הגלעד' ירמוז בו אל ארץ שנים וחצי השבטים.

פֶּדֶר ארבע ג'האת ארץ ישראל במא תדור ודכר פי ג'הה צפון שדה אפרים ושדה שמרון. (97ב) ודכר פי ג'הה קדמה 670 בנימין וגלעד פֶּדֶר אול כל ג'הה ואכרהה. וכך הזכיר את ארבע רוחותיה¹⁶⁶ של ארץ ישראל סביב: את שדה אפרים ושדה שמרון בפאת צפון ואת בנימין וגלעד בפאת קדמה¹⁶⁷ וכך הזכיר את גבולותיו של כל צד.

כ: וגלת החל הזה לבני ישראל אשר כנענים עד צרפת וגלת ירושלם אשר בספרד ירשו את ערי הנגב:

וגלות חומה זו¹⁶⁸ לבני ישראל אשר היא ארץ כנענים בואכה צרפת וגלות ירושלם אשר בארץ אנדלוסיה¹⁶⁹ יירשו את ארצות הדרום. אלקבלה.

לאנה תצמן עתידות ואלהמה אללה הדא אלשיר וקת אן חצל אלארון פי מכאנה אנבאה אללה במא סיכון פי עתיד... (=שיר זה אמרו אסף ברוח הקודש כי הוא [השיר] כולל עתידות ואלהים העניק לו שיר זה על דרך ההשראה, כאשר הוצב הארון במקומו הודיעו אלהים על מה שיקרה [מלולית: יהיה] בעתיד). על 'שירו לו זמרו לו' (דברי הימים א' טז, ט) הוא אומר: 'לאן ללה פעלין מע ישראל יפעלהמא פי עתיד' (=כי לאלהים שני מעשים עם ישראל שאותם יעשה בעתיד). על הפסוק 'וכסאו יהיה נכון עד העולם' (שם יז, יד) אומר יפת: 'שיר בה אלי עתיד'. כאשר יפת נוקט את המילים עבר ועתיד הוא מביאן לעולם בלא תווית היידוע. בפירושו ל'זכרו נפלאותיו' (שם, יב) הוא נוקט את הצירוף 'פי עתיד לבוא', אך בהמשכו הוא נוקט, באופן יוצא דופן, את המילים 'פי זמאן אל-מאצ' (=בזמן עבר). בניגוד לכך לא נתקלתי ולו בדוגמה אחת לשימוש במילה הערבית 'לעתיד'.

166 בדומה לדבריו באותו הקשר בפירושו לבמדבר לד, ג (ראו לעיל, הערה 159).
167 יפת נוקט את המילה העברית 'קדמה'. לעומת זאת את 'קדמה' שבמדבר לג, ד הוא מתרגם 'שרקא' וכמוהו בעוד מקומות.

168 את 'זכה בים חילה' (זכריה ט, ד) מתרגם יפת: 'ויצ'ב פי אלבחר פצילהא' (=ז'מכה בים חומתה'); ובפירושו: 'פציל בנתה פי אלבחר' (=חומה שבנתה בים'; ראו: כ"י 29, דף 285ב), משום שהנבואה נסבה על צור, בהשראת הפסוק 'שלחתי אש בחומת צור' (עמוס א, י), ושם נזכר הפסוק בזכריה (ראו: נדלר עקירב [לעיל, הערה 30], עמ' 196, נוסח ערבי, עמ' 253). דיון מפורט בעניין פירושו ל'חל' ראו: שלוסברג ופוליאק (לעיל, הערה 9), עמ' 79, הערות 67-68.

169 כך מכנה יפת את ספרד גם בפירושו לירמיהו מט, יא: 'ויצאו אל אנדלוסיה והתפזרו בארצות המערב' (ראו: כ"י 25, דף 185ב). כאן הוא הולך בדרכו של אלקומסי (ראו לעיל, הערה 25). על כך ראו: שלוסברג ופוליאק, שם, עמ' 79, הערה 66. הראשון הנוקט תרגום זה הוא המיוחס ליונתן (ראו: קוגן [לעיל, הערה 32], עמ' 33), ובעקבותיו הלכו פרשנים בדורות שאחריו. רד"ק, למשל, אומר: 'וארצות ספרד שקורי' ספניא' (ראו: קוגן, שם, עמ' 32).

הזכיר בפסוק זה כי גלות בית ראשון עתידה לשוב ולרשת את ארץ כנען המגיעה עד צרפת. וצרפת זו היא על החוף בואכה צידון, כאומרו לאדוננו אליהו ע"ה¹⁷⁰ 'קום לך צרפתה אשר לצידון' (מלכים א' יז, ט).¹⁷¹ וכן הזכיר גלות בית שני אשר גלו לספרד והיא ארץ אנדלוסיה. והודיע כי [אלה שגלו בימי] גלות בית ראשון יירשו את ארץ ישראל כולה בואכה צרפת וכי [אלה שגלו בימי] גלות ירושלים והגיעו עד ספרד יירשו את ערי הנגב בזמן עתיד. ועל פי פירוש זה נוספה המילה ירשו לפני אשר כנענים עד צרפת.

ואמר מפרש אחר¹⁷² כי צרפת [שוכנת] במערב¹⁷³ כמו בספרד, ואמר כי גלות חומה זו פירושה [בני] ארץ ישראל אשר עברו בימי בית שני מארץ כנענים אל צרפת, וגלות ירושלים אשר בספרד יירשו אלה עם אלה את ערי הנגב. ועל פי פירוש זה ייתכן כי גלו בימי בית שני לשתי ארצות במערב, האחת צרפת והשנייה ספרד. והודיע כי [אלה שגלו בימי] גלות בית שני הם [אלה] שיירשו את ערי הנגב.

675 דָּכַר פִּי הַדָּא אֶלְפִּסוּק אֵן סִתְרָג'ע גִּלּוּת בֵּית רֵאשׁוֹן וִירְתּוֹ בִּלְד אֶרֶץ כְּנַעַן אֶלְדִּי יִנְתַּהִי אֵלִי צִרְפַּת. וְהָדָא אֶלְצָרְפַּת הִי עֲלֵי סֹאחַל פִּי חֵד צִידָא כְּקו' ל[סִי'] אֱלִיָּהוּ [ע"ה] קוּם לָךְ צִרְפַּתָּה אֲשֶׁר לְצִידוֹן. וְדָכַר 680 אִיצ'א רְגוּעַ גִּלּוּת בֵּית שְׁנֵי אֶלְדִּי אֲנַגְלוֹ פִּיה אֵלִי סִפְרָד וְהוּ בִלְד אֶלְאֲנַדְלָס. פִּעֶרְף אֵן גִּלּוּת בֵּית רֵאשׁוֹן יִרְתּוֹ גִּמְלָה אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אֶלְדִּי הוּ אֵלִי חֵד צִרְפַּת וְאֵן גִּלּוּת יִרְשִׁלֵּם אֶלְדִּי אֲנַתְהָת אֵלִי סִפְרָד יִרְתּוֹ עֲרִי 685 (א98) הַנִּגֵּב פִּי זִמָּאן עֵתִיד וְעֲלֵי הַדָּא אֶלְתַּפְסִיר זָאד לִפְט'ה יִרְשׁוּ קִבֵּל אֲשֶׁר כְּנַעֲנִים עַד צִרְפַּת.

וְקָאֵל מִפְסָר אַכֵּר אֵן צִרְפַּת הוּ בִלְד פִּי גִ'הָ אֶלְגֶּרֶב מֵתֵל בִּסְפָרֵד פִּקָּאֵל וְגִ'לוּהָ הָדָא אֶלְפִּצִּיל יַעֲנִי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אֶלְדִּי מָרוֹ 690 פִּי בֵּית שְׁנֵי מֵן אֶרֶץ כְּנַעֲנִים אֵלִי צִרְפַּת וְאִיצ'א גִּלּוּת יִרְשִׁלֵּם אֶלְדִּי הֵם פִּי סִפְרָד הוּלָא מֵעַ הָאוּלִי יִרְתּוֹ עֲרִי הַנִּגֵּב וְעֲלֵי הַדָּא אֶלְתַּפְסִיר יִכּוֹן קֵד אֲנַגְלוֹ פִּי בֵּית שְׁנֵי פִי בִלְדָאן פִּי גִ'הָ אֶלְגֶּרֶב וְהִי בִלְדִין אַחַד' 695 צִרְפַּת וְאֵלְב' סִפְרָד. פִּעֶרְף אֵן גִּלּוּת בֵּית שְׁנֵי הֵם יִרְתּוֹ עֲרִי הַנִּגֵּב.

170 השלמה על פי כ"י ק, ובדומה לו משלימים שאר העדים.

171 מעניין כי את הפסוק במלכים אין הוא מפרש ואת 'צרפתה' אף אינו מתרגם. בפירושו למלכים (שם) אומר רד"ק: 'זוהי צרפת שאמר הקב"ה לאליהו שילך שם הוא סמוך לצידון'.

172 לא ידוע לי מי הוא מפרש זה.

173 במבוא לפירושו לעובדיה מביא מרדכי קוגן את דברי ראב"ע: 'גם ככה צרפת היא פרנסי'א, וכן את דברי רד"ק: 'וצרפת הוא שקורי' פרנצא' (ראו: קוגן [לעיל, הערה 32], עמ' 32). רד"ק בפירושו ל'קום לך צרפתה' פותח ואומר: 'לפי שיש צרפת אחר', וכמוהו רלב"ג: 'לפי שיש צרפת אחרת', היא צרפת שבאירופה, בניגוד לצרפת שליד צידון הנזכרת בפסוק.

וכבר נאמרו בפסוק זה שלושה פירושים
אחרים. והזכרתי שני פירושים אלה כי
הם מתקבלים על הדעת יותר מזולתם.

ואת 'החל' פירשו חומה: 'ויאבל חל
וחומה' (איכה ב, ט) וכמוהו 'ישועה ישית
חומות וחל' (ישעיהו כו, א).¹⁷⁴

(98) כא: ועלו מושעים בהר ציון לשפט את הר עשו והיתה ליוי המלוכה:

ויעלו¹⁷⁵ המושיעים בהר ציון לשם משפט
שישפטו בהר עשו ותהיה המלוכה לה'.

לאחר שהבטיח את השיבה [מן] הגלות
הודיע כי באותה שעה יעלו המושיעים
בהר ציון. ודומה כי בכך ירמוז לאדון
אליהו ע"ה ולמשיח ע"ה כי שניהם
מושיעים את ישראל, מחלצים את ישראל
[מצרתם]¹⁷⁶ ומוציאים את ישמעאל ואת
אדום מארץ ישראל.¹⁷⁷

ו[ב]אומרו 'לשפט את הר עשו' הודיע
כי הם שופטים את בני הר עשו כאשר
צבאות ישראל פונים לעבר [בני] הר עשו
ולוקחים מהם¹⁷⁸ את נקמת ה', כאומרו
'ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי
ישראל' (יחזקאל כה, יד).¹⁷⁹

וקד קיל פי הדא אלפסוק תלאתה
תפאסיר אכר. ודכרת הדין אלתפסירין
אד הי אקרב מן גירהא.

החל פסרוה פציל. ויאבל חל וחומה
ומתלה ישועה ישית חומות וחל.

ויעדו אלמגיתין פי ג'בל ציון לחכם
יחכמו פי ג'בל עשו ויציר אלמלך ללה.

בעד אן בשר ברג'וע אלגלות ערף אן
דלך אלזמאן תצעד אלמושיעים פי הר
ציון וישבה אנה ישיר בה אלי [אלסי]
אליהו [ע"ה] ואלמשיח [ע"ה] אלדי המא
מושיעים לישראל והמא יפרג'א לישראל
והמא יכרג'א ישמעאל ואדום מן ארץ
ישראל.

וקו' לשפט את הר עשו ערף אנהמא
יחכמא פי אהל הר עשו במא יוג'הו
אליהם עסאכר ישראל ויאכדון נקמת יוי
מנהם כקו' ונתתי את נקמתי באדום ביד
עמי ישראל.

174 לפסוק זה נותן יפת פירוש אסכטולוגי ופירוש ראי. לפי הפירוש האסכטולוגי, לא תיטוש הישועה את חומות ירושלים. ברם, במסגרת הפירוש הראי מתאר יפת את שלוש חומותיה של ירושלים (ראו: כ"י 49). לפרשנות לישעיהו (שם) ראו: שלוסברג ופוליאק (לעיל, הערה 9), תרגום, עמ' 79, הערה 68. ושוב, לא ידוע לי מי הם בעלי הפירושים שאליהם רומז יפת.

175 זו גם הגרסה העולה מתרגום השבעים ומתרגום יונתן.

176 הצורות 'חכמא', 'פרג'א' ו'יכרג'א' הן צורות של תיקון יתר בצורת הזוגי האופייניות כל כך לערבית היהודית. ראו: בלאו (לעיל, הערה 59), עמ' 28.

177 את פסוקנו מזכיר יפת גם אגב פירושו למיכה ז, י (ראו לעיל, הערה 86).

178 כאן הניסוח אינו מוקפד, ואף שיפת אינו נוקט את הלשון 'אהל הר עשו' הוא נוקט את המילה 'מנהם'.

179 ראו לעיל, הערה 177.

ותפסיר אכר והוא יפסר בהר ציון מהר ציון. וקאל אן סימצ'ון קום מן ישראל מן ג'בל ציון אלי הר עשו ויחכמו פיה וינתקמו נקמת יוי מנהם. (99א) וסמאָהם מושיעים מן חית אנהם יפרג'ו ען ישראל אלדי קד אנהבסו פי ארץ אדום ו(לם) [ליס] ימכנהם אן יכרג'ו מנהא. פאדא מרו האולי אלמושיעים מן הר ציון אלי הר עשו תפרג'ו אלאיך וג'ו אלי ארץ ישראל. 720 וקו' והיתה ליוי המלוכה יחתמל תפסירין: אחד' יריד בה ירג'ע אלמלך אלי ישראל ותבטל מלכות אדום. ואלתאני יריד בה אן יציר יוי מלך העולם במא תבטל אלהים אחרים מן אלעאלם וירג'ע אלכל 725 730

ופירוש אחר מפרש את 'בהר ציון' מהר ציון.¹⁸⁰ ואמר כי אנשים עתידים לעבור מישראל [קרי] מהר ציון אל הר עשו ולשפוט בו ולנקום בהם¹⁸¹ את נקמת ה'. וכינה אותם 'מושיעים' כי הם מושיעים את ישראל הכלואים בארץ אדום ואינם יכולים לצאת ממנה.¹⁸² וכאשר יעברו אותם מושיעים מהר ציון אל הר עשו ייושעו אלה וישובו לארץ ישראל. ואומרו 'והיתה לה' המלוכה' נושא שני פירושים: האחד, כוונתו בו כי המלוכה תשוב [ידי] ישראל ותתבטל מלכות אדום.¹⁸³ והשני כי ה' יהיה למלך העולם כאשר ייבטלו אלוהים אחרים מן העולם

180 גרסה זו משתקפת כבר בתרגום השבעים וכן בתרגום יונתן, אך לא על פי הנוסח שלפנינו 'בטורא דציון' כי אם כהבאתו בפירוש הרד"ק על אתר: 'מטורא דציון' (ראו: N. Sarna, 'The Interchange of the Prepositions Beth and Min in Biblical Hebrew', *Journal of Biblical Literature*, 78 [1959], p. 312, n. 20). למרבה הפלא סרנה אינו מביא את תרגום השבעים לפסוקנו אף שהוא מזכירו בדוגמה אחרת בהערה הקודמת. למודעות של רס"ג, אבן ג'נאח, אבן עזרא ורד"ק לתופעה זו של חילופי ב'ת' ו'מ' ראו: סרנה, שם, עמ' 311 והערות 11–14. סרנה עצמו טוען כי 'מהר ציון' הוא הנוסח הנכון (ראו שם, עמ' 312), ואף מביא את הערתו של יחזקאל קויפמן, כי 'מוטב מהר ציון' (שם, הערה 20). תודתי לידידי שלום פול שהפנני למאמר זה. כפי שהעירני ידידי שמחה קוגוט, נראה כי 'מהר ציון' ניתן להתפרש כלואי ל'מושיעים' ולכן אין לדעת מה כוונתו. לסיום דברי בעניין זה הייתי מבקש להעלות סברה שמכלל השערה אינה יוצאת. בדרשתו לפסוק 'עד אשר אבוא אל אדני שעירה' (בראשית לג, יד) אומר רבי אבהו: 'חזרנו על כל המקרא ולא מצינו שהלך יעקב אצל עשו להר שעיר מימיו. איפשר יעקב אמיתי היה מרמה בו? אלא אימתי בא אליו? לעתיד לבוא: ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו וגו' (מדרש בראשית רבה, מהדורת תיאודור אלבק, עת, יד, עמ' 934). נראה שהדרשן מבטא רעיון דומה לזה המתבטא בדברי יפת. נשאלת אפוא השאלה: איזה נוסח של הפסוק בעובדיה עמד לפניו – האם 'מהר ציון' אלא שהמעתיק או שמא אף הדרשן עצמו גרס דרך אשגרה את נוסח המסורה?

181 נראה שגם כאן נובע המעבר מיחיד לרבים מתפיסת עשו כשם קיבוצי או משיבוש גרדא, כגון דברינו לעיל, הערה 105.

182 היה צריך לגרוס 'ימכנהם' וכך תרגמתי. כן תרגמתי על פי הגרסה 'וליס'.

183 מעניין כי כאן מוסיף יפת פירוש המייחס את המלוכה לישראל ואף מקדימו לפשט הכתוב. לעניין שיבת מלכות ישראל שב יפת ומתייחס בפירושו לזכריה יז, י (ראו: כ"י 2א, דף 246א).

אלי רב אלע"א ועבדוה במא קאל פי הדא
אלמעני יזכרו וישבו אל יוי כל אפסי
ארץ וג' כי ליוי המלוכה. וקאל ההנא
והיתה ליוי המלוכה וקאל תם איצ'א
והיה יוי למלך על כל הארץ ביום ההוא
ויהיה יוי ושמנו אחד.⁷³⁵

והכול ישובו אל ריבון העולמים ויעבדוהו,
כאומרו בעניין זה 'יזכרו וישבו אל ה' כל
אפסי ארץ וג' 'כי לה' המלוכה' (תהלים
כב, כח-כט). וכן אמר שם 'והיה יוי למלך
על כל הארץ ביום ההוא יהיה יוי אחד
ושמו אחד' (זכריה יד, ט).¹⁸⁴

ברוך יוי לע' אמן ואמן יתלוה ספר יונה
עאל"ס והו אלספר אלכאמס.

ברוך יוי לע' אמן ואמן. ואחריו ספר יונה
עליו השלום והוא הספר החמישי.

184 בשני הפסוקים המובאים בחתימת הפירוש מובע רעיון השיבה אל האל והציות לו. בפירושו לזכריה
הוא ממשיל את שובם של הגויים לציית לאל לציותם לשליט ('סלטאן'). ואין הם עוברים לא על
מצוות עשה ולא על מצוות לא תעשה ('אמרה ונהיה'; ראו: כ"י 29, דף 311ב). בפירושו לתהלים
הוא מטעים כי 'אומות העולם שייוותרו באותה עת יעבדו את אלהים ויצייטו לו' (ראו: כ"י 309,
דף 132א). רעיון זה שב ומופיע גם בפירושו לצפניה ג, ט. שם נאמר כי הכול ישובו אל דתו של
אלוהים וכן שיעבדוהו לאחר שילמדו את לשון הקודש (ראו: כ"י 29, דפים 222ב-223א). באותו
הקשר מובא פסוק זה בפירושו לדברי זכריה (שם). מעניין כי גם קוגן מביא שני פסוקים אלה בסיום
המבוא לפירושו לעובדיה (לעיל, הערה 32).

חילופי נוסח

- 1 ספר עובדיה - בשם יוי נע' נץ' ספר עובדיה והו אלספר אלראבע (=בשם ה' נעשה נצליח, ספר עובדיה והוא הספר הרביעי') ק, הדא שרח תריעשר, פיה סתה אספאר אולחם עובדיה והו אלספר אלד' ואכרהם צפניה והו אלט' מן אלספר (=ז'ה פירוש ספר תריעשר ובו ששה ספרים, ראשון להם עובדיה והוא הספר הרביעי והאחרון בהם צפניה והוא התשיעי') 19, בשם יוי אל עולם ספר ד חזון עובדיה ל
- 4 ענד - ליתא ל
- 5 אלע' - אלעלמין 19, אלע"א לק | מרסול - מבעות' ה
- 6 ללמלחמה - ללחרב ה
- 7 קותהא - קוותהא ל
- 8 ווצף - ויצף לק | פעל - יפעל 19
- 9 אללה - אללה ת"ע לק | באדום - בסדום ק | ובשר איצ'א - ובשר איצ'א ברגוע אלדולה אלי ישראל וברגוע ישראל מן אלגלות 19. השמטה מחמת הדומות
- 12 אלגליות - אלגלות לק
- 14 עלי מא - עלימא ק
- 16 קאל פי צדרהא - קאל פי צדר נבותה חזון עובדיה 19
- 17 אללה [ת"ע] - השלמה על פי לק
- 20 שרף - ליתא לק
- 37 ויואל - ויואל ע"ה ל
- 40 אל ע' - אלע"א לק | וקר' - ליתא לק
- 42 אלי בעץ' - לבעץ' ק
- 44 נתעאצ'ד - נתעאעד ק
- 47 בסאבקה - בסאבקא ל
- 52 תדאכלהם - תדאכלה ק
- 55 ליחארבוה - ליחארבו ק
- 66 ותציר קטן - ותציר קטון לק
- 67 כנת - ליתא ק
- 68 פי אכר אמרה - פי אבתדא אמרה לק | קטן - קטון לק
- 75 פי מא - פימא ל
- 76 קחה - קסה ה
- 77 אלג'בל - אלג'באל ל | יא מן - ויא מן ק, ויאמן ל. דומה כי גם כ"י ק גורס יאמן ועל כן הוסיף ו

יחדני אלי - יחדני (מן) ה	78
נזל - נזל ל	80
קד - ליתא ק	88
וברא - וברה ק, וברה ל קדשא - קדישא 29	92
ת"ע - השלמה על פי שאר העדים בטלת - באטל ק	95
הו - ליתא בשאר העדים אלתאבת - תאבת בשאר העדים	96
וענד מא אנתקד[ו] פי ישו - השלמה על פי ק. יתכן כי בכ"י אל נשמט גרש אן	98
הו - אנה בשאר העדים	
עלי מא - עלימא ל	99
הדה - הדא 29ק	109
שכני - שוכני ל	115
לא יראם לה ולא אליה טריק - לא יראם אליה ולא לה טריק 29, לא ידאס אליה ולא	117
לה טריק ל	
כנת - ליתא לק ואן אג'על תג'על - ואן כנת תג'על 29, אג'על תג'על ה	125
רב אלע"א - אללה ה	127
שכן - שוכן ל	130
ואחצנהא - (ס)[צ], ואחצנהא בשאר העדים	133
ישכן - ישכון לק	134
אלנשר - אלנסר בשאר העדים. דומה כי בעל כתב היד מושפע מלשון הפסוק ועל כן	135
חורג ממנהגו ונוקט את המילה העברית	
שכן - שוכן ל	138
אן - אנה לק	139
עלי מא - עלימא ל	141
אן - אן ליתא ל ג'ו - ג'או בשאר העדים (וכן להלן) נהאבין - נאהבין בשאר	143
העדים. חילוף שכיח מאוד בכתבי יד	
כאן - כאנו 29ל יסרקון - יסרקו כפוחם 29, אליס כאן ויסרק כפאיתא ל. על כך	144
ראו שלוסברג ופוליאק (לעיל, הערה 9), עמ' 74 הערה 42	
קטאפין - קטאעין 29ק. ייתכן כי גרסה זו מושפעת מן הרישא של הפסוק	145
ינהבון - ינהבון 29ק	151
יבקו - יבקון ל	154
ולם - ולא 29ק	156
אליה - אליך בשאר העדים אחד' - אחדהמא הו בשאר העדים	159
ואלב' - ואלתאני בשאר העדים	160

האולי - האולאי בשאר העדים, וכן להלן קצדו מחארבתך - וקצדו אליך וחארבוך לק, וקצדו אליך יחארבוך 2פ. בין 2פ ובין לק קיים הבדל תחבירי המפשט את הנוסח ולם לם - ולם בשאר העדים. ה'לם' הראשונה נשמטה מחמת הפלוגרפיה	162 164
אחדהמא - א' ל גפלה - גפלא 2פ ק	167
ענד מא - ענדמא לק	171
ואנפדת עליהם - ליתא ל	173
יקטפו - יקטפון לק יבקו - יבקון 2פ ק	176
באב - ליתא בשאר העדים	183
ענד מא - ענדמא 2פ	184
פתש - פתשו ה ט'הרת - ט'הרו ה	189
אסתקצי - אסתקצא ק ולם - ולא ק יבקא - יבקי ל	194
אלי אלתכם - אליס אלי אלתכם ה. ראו שלוסברג ופוליאק (לעיל, הערה 9), עמ' 75	203
יג'עלו - יג'עלון ה	205
אלפס' - אלפסוק בשאר העדים	206
עליהם אדום - אדום עליהם בשאר העדים כדלוה... אלאעדא - אלאעדא... כדלוה בשאר העדים	207
214-209 קום וכ' - ונעלם אן אנשי בריתו יחארבו מן קצה ענר אשכל וממרא אלדי חארבו מע אברהם אע"ה ל, אלדי יחארבו (זאת משום שהם נגררים אחר צורות הרבים האחרות במשפט) מן קצה ענר אשכול וממרא אלדי חארבו מע אברהם ע"ה 2פ, אלדי יחארבו מן קצה ענר אשכול וממרא אלדי חארבו מע אברהם ע"ה ק. השמטה מחמת הדומות	
מז' תח' - מזור תחתין בשאר העדים ג' - תלאת 2פ	231
אחד' - אחדהמא 2פ, א' ל יופסר - יפסר בשאר העדים	233
בריתך - בריתין בשאר העדים שלומך - שלומין 2פ	237
עלי אלפראש - אלי אלפראש ל	238
יקתל קום פיהם - יקתל פיהם קום בשאר העדים	240
אלתאני - אלב' לק	243
הו - הגהה על פי שאר העדים	244
תקוי - תקוא בשאר העדים	245
פמתלה - פמתלוה בשאר העדים. נראה שחלה כאן גרירה בעקבות צורות הריבוי בגדי - בגדא ל	246 247
תחת' - תחתן 2פ, תחתין לק	251
ינפעוה - יעינוה ק	253
עליה אלעדו - אלעדו עליה 2פ פלם יפעלו דלך - השלמה על פי 2פ ק	254

ענד מא - ענדמא ל	260
קד - הגהה על פי שאר העדים	263
יעני - השלמה על פי שאר העדים 'ענד מא' - ענדמא ל	266
'רב אלע' - אללה ה (ראו: שלוסברג ופוליאק [לעיל, הערה 9], עמ' 75), אלע"א בשאר העדים	272
ואביד אצחאב - ואצחאב ה	273
מענאיין - א נוסף בגליון, מענאין פ אחדהם - אלאול פ	275
אלדי - אלתי ל	276
אביד - אבאד ק	277
אחד' - א' ל, אחדהמא פ	285
מלכוהא - מלכוהא לק	287
ותנדער - וינדערו ה	294
אלקתל - אלקתאל ה	295
יהרבו - הגהה על פי שאר העדים	298
לה[ם] - השלמה על פי שאר העדים. דומה כי הנוסח בכתב יד א שלפנינו מעיד על גרש שנשמט	300
305-304 'עוד' ליתא בשאר העדים וקאל וכו' - המוסגר ליתא בשאר העדים. נראה כי נוסף בשל שגגת מעתיק	
תלת תפאסיר - ג' תפאסיר ל, תלאתה תפאסיר פ	306
אחד' - אחדהא פ, א' ל	308
אלנקלה - אלנקל ל	312
ואלתאני - ואלב' ל אנדער - אנעדל ל	313
אלתאלת - אלג' ל ינעדרון ל	315
קתלת - קתלה פ. נראה שהה"א שלפנינו היא שריד של ת שנשמט ממנה גרש, בשל החילוף הגרפי השכיח בין ה' לת'. על כך ראו בלאו, דקדוק (לעיל, הערה 47), סעיף 27א.ב, עמ' 41, במיוחד הערה 64, וכן השלמות, עמ' 289	317
אלע' - אלע"א בשאר העדים	319
יעקב - יעקוב פ כזיה - כזייה ל וכן להלן	321
וט'פרת - וט'פרו פ	333
יבקא - יבקי בשאר העדים	335
אסבו - אסבא ה	337
אלאג'נבין - אלאג'נבין בשאר העדים. על השמטת האות י' במקרים כגון אלה ראו	338

בלאו, דקדוק (לעיל, הערה 47), עמ' 109, סעיף 135, והשלמות עמ' 307, שם	
אתאתה - מאלה וקיל אתאתה ה	
יזג'ו - יוקעו ה	339
כנת - כנת ליתא ל	340
אחד' - אחדמהא בשאר העדים	343
שיעמל - יעמל 29ק, שיעמול בשאר העדים	344
עמל - עמלי ק	345
הו - הם בשאר העדים	347
קאל - קאל אן בשאר העדים אלג'ור וכו' - ג'רי עליך הו ג'זאי ג'רת עלי אכוך 29.	356
על כך ראו: שלוסברג ופוליאק (לעיל, הערה 9), עמ' 76, הערה 51	
פואסיק - פסוקים בשאר העדים	358
עמדך - 29 בגיליון תבא - תבוא בשאר העדים	359
והכדי - והאכדא בשאר העדים	363
אחד' - א' ל, אחדמהא ק	367
אלחדי - אלחדא 29 יעקב - ליתא 29ק	371
סבא גירך - סבית גירך ל	375
מחאלהם - מחלהם ל	376
פי יום אכין - ליתא ה, פי יום אכוך בשאר העדים	384
בבלאיה - בבלאדה ה	388
ולא תרסלן - תרסלו ה, תרסל ל / פי ג'ישה - פי מאלה ה. מעניין לציין כי ה ממיר	389
את 'אתאתה' שבפסוק יא שורה 338 ב'מאלה'. מעניין אף יותר מדוע בפסוק יא	
גורסים שאר כתבי היד 'אתאת' ובפסוקנו 'ג'יש'. לעניין זה ראו: שלוסברג ופוליאק	
(לעיל, הערה 9), עמ' 76, הערות 51-52	
אלטרק - אלטריק ה לקטע - לקט ה	391
אלג' פואסיק - אלתלאתה פסוקים בשאר העדים	394
ביום אחיך ביום נכרו - ביום אחיך נכרו 29	396
וג' - ליתא ק	400
והו - והי בשאר העדים	403
אלתלת פואסיק - אלתלאתה פסוקים לק, אלתלתה פסוקים 29	404
לקולה - לקר' בשאר העדים	405
אחד' - אחדמהא בשאר העדים	406
אכין - אכוך בשאר העדים	407
[ת"ע] - השלמתי על פי שאר העדים	308

אלתלת פואסיק - אלג' פסוקים ל, אלתלתה פסוקים 29, אלתלתה פסוקים ק	409
תם קאל...מלאכה - ליתא ל	411
ולא כאן - ולו כאן לק	416
אלפואסיק - אלפסוקים בשאר העדים	420
זרים - ליתא 29	421
פי ג' - פי תלת בשאר העדים	423
ק' ועל ירושלים... [נבוכדנצר] - על פי שאר העדים. וקו' ועל ירושלים ידו גורל ישיר	428
בה אלי זמאן סנחריב א	
קק' - כק' ק	431
אחד' - א' ל אחדהמא 29 הו - ליתא 29ק	435
ואנצ'אף - ואנצאף 29	436
אלתאני - אלב' ל	440
בהם - ליתא ל	443
ולם - ולא 29ק	445
[ת"ע] - הוספתי על פי שאר העדים	452
שפטיו - שופטיו 29	453
477-472 ותנט'ר... אחד אלפתאסיר - ותנט'ר סבי ישראל בשער עמי עלי זמאן בית שני עלי	
אחד אלפתאסיר 29, ותנט'ר סבי ישראל וסבי יהודה ותפרח ותשמת ויכון ק' אל	
תבוא בשער עמי עלי זמאן בית שני עלי אחד אלפתאסיר ל, בשער עמי עלי זמאן בית	
שני עלי אחד אלפתאסיר ק. וכן 29 השמטה מחמת הדומות	
ולם יקע - ולא יקע 29ק	489
גלות - ג'לות 29. לחילופים בין גלות לבין ג'לוה ראו: בלאו, מילון (לעיל, הערה 23),	494
עמ' 93 בית (שני) - בית ראשון ק	
פי הדה אלפסוקים - (אלפסוק) [אלפואסיק] א	497
ג' - תלאתה ל, תלאת 29ק	500
אלע' - אלע"א בשאר העדים	505
לאנהם - אנהם בשאר העדים	508
אלע' - אלע"א 29, אללה ה	511
כדאך - ליתא ה	512
תרג'ע - דרג'ע ה. ראו: שלוסברג ופוליאק (לעיל, הערה 9), עמ' 77, הערה 57 עלא	513
ראסך - פי ראסך ה	
רב אלעאלמין - אלע"א בשאר העדים	516
פי מא - פימא ל	525

- 530 לאן - פאן ה
- 531 אחזב - אחזאב 29, אלאחזאב הל
- 534 איצ'א - ליתא בשאר העדים. מילה זו אמורה הייתה לפתוח את המשפט אלא שבשל רישול סגנוני היא מופיעה בסופו
- 553 ואדום - ואחד פהו ואחד (כמא שרבתם כוס החמה פי ג'בל קדסי) 29. נראה כי לפני המעתיק היה כתוב וא' והוא השלים בטעות ואחד
- 565 וידו - וידו 29, ויעמו ל
- 572 ונאמיסהם - ליתא ל
- 574 יעקב - יעקוב ה | מיראתהם - אלי מיראתהם ל
- 577 [ת"ע] - הוספתי על פי שאר העדים
- 579 [ת"ע] - הוספתי על פי שאר העדים
- 589 יעברו בה - יע' ב' 29
- 594 מנהם - מנה בשאר העדים. כנראה עקב השמטת גרש בהעתקה
- 595 תלת - תלאת ל
- 596 אחד' - אחדהא 29
- 601 אלתלתה - אלתלאתה ל
- 603 אהל בית יעקב - אהל יעקוב ה
- 604 מקאם אללהיב - מתל אללהיב ה
- 605 מתל אלקש - מקאם אלקש ה. על מסורת התרגום לפסוק זה ראו: שלוסברג ופוליאק (לעיל, הערה 9), תרגום, עמ' 78, הערה 64 | בהם - פיהם ה
- 607 אלע' - אלע"א 29, אלעאלמין ה
- 609 ההנא - האהנא 29
- 610 באלכליה - ליתא בשאר העדים
- 616 אלמלהבה אלתי - אלמהלכה אלמלהבה אלדי 29. ייתכן כי בשל הדמיון הגרפי נשמטה תיבת מהלכה משאר כתבי היד, ותרגמתי בהתאם | לשי - ליתא בשאר העדים
- 627 [ת"ע] - השלמתי על פי שאר העדים
- 630 [ע"ה] - השלמתי על פי שאר העדים
- 633 [ע"ה] - השלמתי על פי שאר העדים
- 638 שעיר - שעיר איביו 29, שעיר אויביו 39
- 641 עאל"ס - ע"ה 29
- 644 בלד אלקבלה - בלד אלדארום ויקאל אלקבלה ה. ראו: שלוסברג ופוליאק (לעיל, הערה 9), עמ' 78, הערה 65 | מע ג'בל עשו - ליתא ל

לשממות - לשיממות בשאר העדים	650
פקולה - ליתא 29 ההנא - האהנא 29	652
וג'לוה - וג'לה ל	672
כנענים - אלכנעאניין ה	673
אלאנדלס - אנדלס ה בלדאן אלקבלה - בלדאן אלדארום ותקאל אלקבלה החל פסרוה פציל מתל ויאבל חל וחומה ומתלה ישועה ישית חומות וחל ה. ראו: שלוסברג ופוליאק (לעיל, הערה 9), עמ' 79, הערות 67-68	674
ל[סי'] אליהו [ע"ה] - הוספתי על פי שאר העדים	679
אלדי - אלתי 3929	681
ירתו - ירדו 3929	683
גלות - ג'לוה בשאר העדים	693
הולא מע האולאי - האולאי מע האולאי בשאר העדים	694
אחד' - אחדהם בשאר העדים	696
ואלב' - ואלאכרי בשאר העדים	697
הדין - האדין לפ	700
אלמגיתין - אלמגותין ה. ראו: שלוסברג ופוליאק (לעיל, הערה 9), עמ' 79, הערה 69	704
ללה - ללאה ל	705
[אלסי'] אליהו [ע"ה] ואלמשיח [ע"ה] - השלמתי על פי ל, סיי' אליהו ואלמשיח ע"ה	708
39, סי' אליהו ואלמשיח ע"ה 29	
ו[לם] (ליס) - וליס בשאר העדים	723
אחד' - אחדהמא בשאר העדים	728
ההנא - האהנא בשאר העדים	734
ברוך יוי לעולם אמן ואמן תם ונשלם שבח לאל בורא עולם תם ספר עבדיה ע"ה ויתלוה ספר יונה ע"ה והו אלספר אלכאמס (= 'ברוך יוי לעולם אמן ואמן תם ונשלם שבח לאל בורא עולם תם ספר עבדיה ע"ה ויבוא אחריו ספר יונה ע"ה והוא הספר החמישי') ל, ברוך יוי לעולם אמן ואמן תם ספר עבדיה ע"ה 29, ברוך יוי לעולם אמן ואמן תם ספר עבדיה ע"ה ויתלוה ספר יונה והו אלכאמס 39	738

